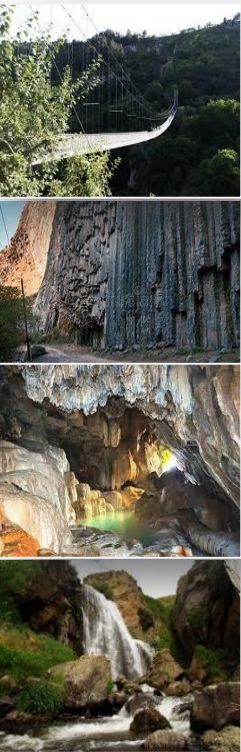

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ

ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄԱՐԶԱՅԻՆ
ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

**ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԵՎ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՇՐՋԱՆԱԿ**

[ՓԵՏՐՎԱՐ 2025]

Նախագիծ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԱՍՓՈԹ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ.....	8
2. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	14
3. ԾՐԱԳՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	16
3.1. Ծրագրի բաղադրիչները.....	16
3.2. Ծրագրի կլաստերները.....	21
4. ԲՄԿՇ ՄՈՏԵՑՈՒՄԸ ՆՊԱՏԱԿԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՆՊԱՏԱԿՆ ՈՒ ԾԱՎԱԼԸ....	25
4.1. ԲՄԿՇ մոտեցում և մեթոդաբանություն.....	25
4.2 ԲՄԿՇ Հիմնավորում և Նպատակ.....	26
4.3 ԲՄԿՇ-ն պոտենցիալ կիրառողներ.....	27
5. ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՄՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԿԱՆՈՆԱԿԱՐԳԵՐ ԵՎ ՕՐԵՆՔՆԵՐ.....	28
5.1. Ազգային իրավական դաշտ.....	28
5.2. Շրջակա միջավայրի և սոցիալական ազդեցության գնահատում եւ պետական փորձաքննություն.....	36
5.3. Համաշխարհային բանկի բնապահպանական և սոցիալական շրջանակ ..	38
5.4. Տարբերությունների վերլուծություն ԲՄԿՇ-ի եւ ազգային իրավական շրջանակի միջեւ ..	43
6. ԾՐԱԳՐԻ ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ, ՊՈՏԵՆՑԻԱԼ ԲՄ ՌԻՍԿԻ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ, ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԵՐ.....	57
6.1. Համառոտ բնապահպանական և սոցիալ-տնտեսական էլակետ.....	57
6.2. Ծրագրի գործունեության համառոտ ակնարկ.....	61
6.3 Գործունեության` շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր ազդեցությունները ..	63
6.4. Շրջակա միջավայրի ազդեցությունների մեղմման առաջարկվող միջոցներ.....	65
6.5. Գործունեության հնարավոր սոցիալական ազդեցությունները	67
6.6. Առաջարկվող սոցիալական ազդեցությունների մեղմացման միջոցառումները ..	70
6.7 ԲՄ ղիտագնում եւ շրջանակի սահմանում.....	73
6.8 Բնապահպանական և սոցիալական ռիսկերի դասակարգում	74
6.9 Հողերի օտարման և տարաբնակեցման ղիտագնում.....	77
6.10 Բնապահպանական և սոցիալական ռիսկերի գնահատման ու կառավարման գործիքներ.....	77

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ	
6.11 Մշտադիտարկում, վերահսկում եւ հաշվետվություն	78
6.12 Հաշվետվություն պատահարի մասին.....	80
6.13 Արտակարգ իրավիճակների արձագանքման բաղադրիչ.....	80
7. ԲՄԿԾ-ի իրականացման նախնական բյուջե.....	81
8ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿ	82
8.1 Իրականացման պայմանավորվածություններ	82
8.2 Ինստիտուցիոնալ շրջանակ	83
9. ՇԱՀԱԿԻՐՆԵՐԻ ՆԵՐԳՐԱՎՈՒՄ ԵՎ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՅՆԱՑՈՒՄ.....	87
9.1 Շահակիրների ներգրավում եւ տեղեկատվության հանրայնացում	87
9.2 Բողոքների մեխանիզմ	88
10. ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ	89
Հավելված 1.....	89
Ընտրված մարզերի եւ կլաստերների հիմնական սոցիալ-տնտեսական բնութագրերը	89
Թիրախային կլաստերային համայնքների կենսաֆիզիկական էլակետային տվյալները	94
<i>Արենի</i>	94
<i>Դիլիջան</i>	94
<i>Դվին</i>	95
<i>Եղեգիս</i>	96
<i>Գորիս</i>	96
<i>Գյումրի</i>	97
<i>Ջերմուկ</i>	98
Հավելված 2.....	100
Հավելված 3.....	104
Հավելված 4.....	107
Հավելված 5.....	109
Հավելված 6.....	124
Հավելված 7.....	128
Հավելված 8.....	131
Հավելված 9.....	134

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ԱԱ	Առողջություն և անվտանգություն
ԱԱԱ	Աշխատանքային առողջություն և անվտանգություն
ԱԱՏՄ	Առողջության և աշխատուժի տեսչական մարմին
ԱԻԱԲ	Արտակարգ իրավիճակների արձագանքման բաղադրիչ
ԱԿԸ	Աշխատուժի կառավարման ընթացակարգեր
ԱՀԿ	Աշխատուժի համաշխարհային կազմակերպություն
ԱՄԳ	Աշխատանքի միջազգային գործակալություն
ԱՊ	Ազգային պարկ
ԱՊՄ	Անհատական պաշտպանության միջոցներ
ԱՊՆ	Ասբեստ պարունակող նյութեր
ԲԸՏՄ	Բնապահպանության և ընդերքօգտագործման տեսչական մարմին
ԲՀՄ	Բողոքների հասցեագրման մեխանիզմ
ԲՄ	Բողոքների մեխանիզմ
ԲԸՏՄ	ԲՆապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմին
ԲՄԳ	Բնապահպանական և սոցիալական գնահատում
ԲՄԱԳ	Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցության գնահատում
ԲՄՇ	Բնապահպանական և սոցիալական շրջանակ
ԲՄԱԱ	Բնապահպանական, սոցիալական, առողջության և անվտանգության
ԲՄԿՇ	Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման շրջանակ
ԲՄԿՊ	Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլան
ԲՄԶ	Բնապահպանական և սոցիալական չափորոշիչ
ԵՄ	Եվրոպական Միություն
ԵՊՀ	Երևանի պետական համալսարան
ԶԿ	Զբոսաշրջության կոմիտե
ԶՄԵԾ	Զբոսաշրջության և մարզային ենթակառուցվածքների ծրագիր
ԷՆ	Էկոնոմիկայի նախարարություն
ԹԿՊ	Թափոնների կառավարման պլան
ԻԿ	Իրականացնող կազմակերպություն
ԾԳՄ	Ծրագրի գործադիր մարմին
ԾԻԳ	Ծրագրի իրականացման գրասենյակ
ԾԻՄ	Ծրագրի իրականացման մարմին
ԿԳՄՍ	Կրթության, Գիտության, Մշակույթի և Սպորտի Նախարարություն
ԿԶԾ	Կլաստերի Զարգացման Ծրագիր
ԿԿԾ	Կենսաբազմազանության Կառավարման Ծրագիր
ԿՄԶ	Կայուն մարզային զարգացում
ԿՊՀՀ	Կենսապահովման պայմանների համապարփակ հետազոտություն
ՀԱՀ	Հայաստանի Ամերիկյան Համալսարան
ՀԲ	Համաշխարհային բանկ
ՀԲՄ	Հետադարձ կապ և բողոքների լուծման մեխանիզմ
ՀԿ	Հասարակական կազմակերպություն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

ՀԿՀ	Համայնքային կապի համակարգող
ՀՀ	Հայաստանի Հանրապետություն
ՀՀԿ	Հայաստանի Հանրապետության կառավարություն
ՀՄԿ	Հիդրոոդերևութաբանության և մոնիտորինգի կենտրոն
ՀՄՆ	Հանրային-մասնավոր ներդրումներ
ՀՏԶՀ	Հայաստանի տարածքային զարգացման հիմնադրամ
ՄԱԼԳ	Միջազգային Արդյունաբերության Լավ Գործելակերպի
ՄԶԳ	Միացյալ Նահանգների միջազգային զարգացման գործակալություն
ՄԺԿԾ	Մշակութային Ժառանգության Կառավարման Ծրագիր
ՄԻԱՎ	Մարդու Իմունային Անբավարարության Վիրուս
ՄՊ	Մշտադիտարկման պլան
ՇՄԱԳ	Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում
ՇՄԱԳԿ	Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման կենտրոն
ՇՄՆ	Շրջակա միջավայրի նախարարություն
ՆԾՖ	Ներդրումային ծրագրի ֆինանսավորում
ՇՆՇ	Շահակիրների ներգրավման շրջանակ
ՇՆՊ	Շահակիրների ներգրավման պլան
ՊՈԱԿ	Պետական ոչ առևտրային կազմակերպություն
ՊԱԹՊՄՊԾ	Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն
ՏԿԵՆ	Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարություն
ՏԿԶ	Կայուն տարածաշրջանային (զբոսաշրջային) զարգացում
ՏՏԵԶԾ	Տեղական տնտեսության և ենթակառուցվածքների զարգացման ծրագիր
ՏՔՇ/ՏՇ	Տարաբնակեցման (քաղաքականության) շրջանակ
ՈւԳՊ	Ողղիչ Գործողությունների Պլան
ՈԻԿԳ	Ուղղության կառավարման գրասենյակ
ՓՄԶ	Փոքր և միջին ձեռնարկություններ
ՔՀԿ	Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն

1. ԱՄՓՈՓ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի զբոսաշրջության և մարզային ենթակառուցվածքների ծրագիրը (ԶՄԾ) բաղկացած է չորս փոխկապակցված բաղադրիչներից, որոնք միասին կխթանեն կլիմայական դիմակայուն ենթակառուցվածքների հասանելիությունը տեղական համայնքների և այցելուների համար, կբարելավեն ընտրված վայրերի գրավչությունը, հնարավորություն տալով ստեղծել նոր աշխատատեղեր՝ խթանելով տեղական տնտեսության մեջ զբոսաշրջության ոլորտի ներդրմանը:

Բաղադրիչ 1: «Ինտեգրված և կայուն կլաստերի զարգացման խթանում» կֆինանսավորի տեխնիկական աջակցության (ՏԱ), խորհրդատվական ծառայությունները, վերլուծական և տեխնիկական ուսումնասիրությունների աշխատանքները՝ կլաստերի զարգացման ծրագրերի (ԿԶԾ) մշակման և իրականացման համար:

Բաղադրիչ 2 – «Աջակցություն կլիմայական առումով ճկուն ենթակառուցվածքներին և տեղական տնտեսության մեջ մասնավոր հատվածի մասնակցության խթանում» բաղադրիչը նպատակ ունի վերացնել ԿԶԾ-երով հայտնաբերված հիմնական ծառայությունների տրամադրման, ինչպես նաև մարզային զբոսաշրջության զարգացման տեսակետից ծառայությունների բացերը յոթ կլաստերներում: Գործողությունների ընտրությունը հիմնված է լինելու Բաղադրիչ 1-ի շրջանակներում մշակված ԿԶԾ-երի վրա: Ֆինանսավորվելու են տեխնիկատնտեսական հիմնավորումները, ինժեներական և տեխնիկական տեղագնությունները, կառավարման և վերահսկողության խորհրդատվական ծառայությունները, ճարտարապետական ու ինժեներական նախագծերը, ինչպես նաև շինակարարական աշխատանքները: Այս բաղադրիչը ներառում է՝

- **Ենթաբաղադրիչ 2.1.** Ենթակառուցվածքների և ծառայությունների վերականգնում և արդիականացում
- **Ենթաբաղադրիչ 2.2.** Մասնավոր հատվածի ներգրավման խթանում, մասնագիտական հմտությունների զարգացում և աշխատատեղերի ստեղծում

Բաղադրիչ 3. Ծրագրի կառավարում և գործառնական աջակցություն

Ֆինանսավորումը ներառում է ընդհանուր ծրագրի կառավարման ծախսեր՝ գործառնական ծախսեր, խորհրդատվական և ոչ խորհրդատվական ծառայություններ, տրանսպորտային միջոցներ, ապրանքներ, հաղորդակցություն, իրազեկում, աուդիտներ և վերապատրաստում:

Բաղադրիչ 4 - Արտակարգ իրավիճակների արձագանքման բաղադրիչը թույլ կտա արագորեն վերաբաշխել Ծրագրի չհատկացված միջոցները հրատապ կարիքների համար աղետի (երկրաֆիզիկական, կլիմայական կամ տեխնածին) կամ հանրային առողջության արտակարգ իրավիճակների դեպքում:

ԶՄԾ-ի շրջանակներում նախատեսվում է **համայնքային դիմակայուն զբոսաշրջության զարգացում** հետևյալ յոթ կլաստերներում՝ **Արենի, Դիլիջան, Դվին, Գորիս, Գյումրի, Ջերմուկ, Եղեգնի**: Նախագիծը միտված է տարածաշրջանային զարգացմանը, ՇՄ կայունության պահպանմանը և համայնքների ներգրավմանը:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

ԶՄԵԾ –ի նպատակն է խթանել կայուն, ներառական և կլիմայական դիմակայուն զբոսաշրջությանը յոթ կլաստերներում՝ Արենի, Դիլիջան, Դվին, Գորիս, Գյումրի, Ջերմուկ և Եղեգիս: Այս շրջանակն ապահովում է, որ բնապահպանական և սոցիալական (F&S) նկատառումները ինտեգրված լինեն նախագծի պլանավորման, նախագծման և իրականացման գործընթացներում՝ նվազեցնելով բացասական ազդեցությունները և առավելագույնս մեծացնելով տեղական համայնքների համար ստացվող օգուտները:

Հայաստանի զբոսաշրջության և մարզային ենթակառուցվածքների ծրագրի (ԶՄԵԾ) Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման շրջանակը (ԲՄԿՇ) սահմանում է համակարգված մոտեցում բնապահպանական և սոցիալական (ԲՄ) ռիսկերի կառավարման համար ապահովելով համապատասխանությունը Հայաստանի ազգային կանոնակարգերին և Համաշխարհային բանկի (ՀԲ) բնապահպանական և սոցիալական շրջանակին (ԲՄՇ): Այն նաև սահմանում է ուղեցույցներ՝ ԶՄԵԾ-ի գործողությունները կարգավորող պահանջներին համապատասխանեցնելու համար՝ միաժամանակ նվազագույնի հասցնելով ռիսկերը և առավելագույնի հասցնելով դրական ազդեցությունները: ԲՄԿՇ-ն կարևոր գործիք է հանդիսանում ապահովելու ԶՄԵԾ-ի խթանմանը կայուն զբոսաշրջությունը՝ միաժամանակ պահպանելով Հայաստանի բնական և մշակութային ժառանգությունը:

ԲՄԿՇ-ի նպատակն է ուղղորդել իրականացնող կազմակերպությանը՝ ծրագրի համապատասխան բաղադրիչներն իրականացնելու ընթացքում՝ պահպանել ազգային և տեղական կանոնակարգերը ՀԲ-ի Բնապահպանական և սոցիալական ստանդարտներին (ԲՄՍ) համահունչ, որոնք առնչվում են ԶՄԵԾ-ին: Ստորև ներկայացված են ԲՄԿՇ-ի հիմնական նպատակները՝

- Գնահատել ծրագրից և դրա գործողություններից բխող հնարավոր սոցիալական և բնապահպանական ռիսկերն ու ազդեցությունները:
- Նկարագրել հստակ քայլեր, գործընթացներ, ընթացակարգեր և մեթոդաբանություններ՝ ԲՄ պահանջների, ռիսկերի և ազդեցությունների գնման, վերանայման և վերահսկման համար:
- Սահմանել ԲՄ ռիսկերի, ազդեցությունների և համապատասխանության կառավարման, վերահսկման, զեկուցման և մշտադիտարկման համար պատասխանատուներ:
- Ապահովել խորհրդակցությունների և տեղեկատվության բացահայտման շրջանակ, ինչպես նաև մշակել ԲՄ մեղմացման ծրագրեր բացասական ազդեցությունները նվազեցնելու համար:
- Գնահատել կարողությունները և առաջարկել կարողությունների զարգացման միջոցառումներ:

ԲՄԿՇ-ի առաջնային նպատակն է ուղղորդել ԲՄ ռիսկերի նույնականացումը, գնահատումը և մեղմացումը: Այն սահմանում է ազդեցության մեղմացման միջոցառումները և ապահովում է կարգավորող պահանջներին և Համաշխարհային բանկի (ՀԲ) Բնապահպանական և սոցիալական ստանդարտներին (ԲՄՍ) համապատասխանությունը:

Շրջանակը նաև ապահովում է մոնիտորինգի և հաշվետվությունների մեխանիզմներ, նպաստում է շահակիրների ներգրավվածությունը և երաշխավորում է, որ բողոքների լուծման մեխանիզմները գործեն ազդակիր համայնքների համար :

Բացի այդ, այն ուղղորդում է նաև տեղանքին հատուկ ԲՄ գործիքների պատրաստմանը, ինչպիսիք են ՇՄ և սոցիալական ազդեցության գնահատումները (ՇՄՄԱԳ), Բնապահպանական և սոցիալական ուսումնասիրությունները (ԲՄՈւ), Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլանները (ԲՄԿՊ), Մշակութային ժառանգության կառավարման ծրագրերը (ՄԺԿԾ) ինչպես նաև ծրագրի գործունեության ռիսկերի դիտագնման և նույնականացման գործիքները:

Բաղադրիչ 2-ի շրջանակներում իրականացվող աշխատանքները, ներառյալ շինարարական աշխատանքները. ենթակառուցվածքների վերականգնում և կառուցում, բնության տուրիզմի զարգացման փոքրածավալ գործողությունների համար կգործարկվեն 8 ԲՄՄ-ներ

ԲՄՄ 1. ԲՄ ռիսկերի և ազդեցությունների գնահատում և կառավարում – Շինարարական աշխատանքների իրականացումը ենթադրում է ԲՄ ռիսկեր և ազդեցություններ, որոնք պետք է գնահատվեն, մեղմացվեն, կառավարվեն և վերահսկվեն:

ԲՄՄ 1-ը կիրառելի է կլաստերների հետ կապված բոլոր գործողությունների համար:

ԲՄՄ 2. Աշխատանք և աշխատանքային պայմաններ. Ծրագրի կապալառուները պետք է ունենան աշխատուժի կառավարման քաղաքականություններ, բնապահպանական, սոցիալական առողջության և անվտանգության քաղաքականություններ և վարքագիծ: Նրանք պետք է ապահովեն աշխատողների համար անվտանգ և առողջ աշխատանքային պայմաններ:

ԲՄՄ2-ը կիրառելի է աշխատողի և գործատուների միջև բոլոր տեսակի հարաբերությունների համար:

ԲՄՄ 3. Ռեսուրսների արդյունավետություն և աղտոտման կանխարգելում և կառավարում. Նախքան շինարարական աշխատանքները սկսելը պետք է գնահատվի օդի, ջրի և հողի հնարավոր աղտոտվածությունը, մշակվեն կանխարգելիչ և մեղմացնող միջոցառումներ, որոնք կմշտադիտարկվեն շինարարական աշխատանքների ընթացքում:

ԲՄՄ3-ը կիրառելի է բոլոր կլաստերների համար ենթակառուցվածքի վերականգնման բոլոր գործողությունների համար:

ԲՄՄ 4. Համայնքի առողջություն և անվտանգություն. Առողջության և անվտանգության ռիսկերն ու ազդեցությունները ծրագրի ազդակիր համայնքների վրա պետք է դիտարկվեն և հասցեագրվեն՝ խուսափելով կամ նվազագույնի հասցնելով նման ռիսկերն ու ազդեցությունները՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով խոցելի խմբերին:

ԲՄՄ4-ը կիրառելի է ենթակառուցվածքների վերականգնման բոլոր գործողությունների համար բոլոր կլաստերների բոլոր ազդակիր համայնքներում:

ԲՄՄ 5. Հողերի օտարում, հողօգտագործման սահմանափակում և հարկադիր տարաբնակեցում. Տարաբնակեցման ազդեցությունները պետք է գնահատվեն և, հնարավորության պարագայում խուսափեն դրանից: Եթե հարկադիր տարաբնակեցումն անխուսափելի է, ապա այն նվազագույնի կհասցվի, և ազդակիր անձանց վրա բացասական ազդեցությունները մեղմելու համար մանրակրկիտ կալանավորվեն և կիրականացվեն համապատասխան միջոցառումներ: ԲՄՄ5-ը կիրառելի է ենթակառուցվածքների վերականգնման բոլոր գործողությունների համար, ինչպիսիք են ազդեցություն մասնավոր սեփականության վրա, հարկադիր տարաբնակեցում և մասնավոր հողերի մշտական և/կամ ժամանակավոր օգտագործում:

ԲՄՍ6. Կենսաբազմազանության պահպանում եւ կենդանի բնական ռեսուրսների կայուն կառավարում. Կենսաբազմազանության և կենդանի բնական ռեսուրսների վրա ազդեցությունները մանրակրկիտ կգնահատվեն և կմշակվեն ազդեցությունը նվազագույնի հասցնելու միջոցներ:

ԲՄՍ6-ը կիրառելի է ենթակառուցվածքների վերականգնման այն գործողությունների համար, որոնք կիրականացվեն բնակելի և գյուղատնտեսական տարածքներից դուրս, բնական միջավայրում կամ շրջակայքում, ինչպիսիք են անտառները, պահպանվող տարածքները և բարձրադիր վայրերը:

ԲՄՍ8: Մշակութային ժառանգություն. Մշակութային ժառանգության վրա ազդեցությունները պետք է գնահատվեն և պաշտպանվեն ծրագրի իրականացման ողջ ցիկլի ընթացքում:

ԲՄՍ8-ը կիրառելի է ենթակառուցվածքների վերականգնման այն գործողությունների համար, որոնք կիրականացվեն որպես մշակութային ժառանգություն պահպանվող տարածքներում և/կամ մշակութային հուշարձանների մոտ:

ԲՄՍ10: Շահակիրների ներգրավում եւ տեղեկատվության հանրայնացում. Ծրագրի շահակիրները պետք է նույնականացվեն Ծրագրի իրականացման հենց սկզբից: Ծրագրի համար պատրաստվել է առանձին ՇՆՊ, որը մանրամասնում է, թե ինչպես պետք է շահակիրներին նույնականացնել, խորհրդատվություն տրամադրել, քննարկումներին ներգրավել՝ Ծրագրի բնապահպանական և սոցիալական կայունության ապահովման և հաջող իրականացման գործում նշանակալի ներդրում ունենալու նպատակով:

ԲՄՍ10-ը կիրառելի է կլաստերի հետ կապված բոլոր գործողությունների համար:

ԶՄԵԾ-ի ԲՄ ռիսկի ընդհանուր վարկանիշը դասակարգվում է որպես Էական, որը պահանջում է մանրակրկիտ կառավարում նախագծի ողջ ցիկլի ընթացքում:

Բնապահպանական ռիսկերը ներառում են հողի էրոզիան և դեգրադացումը, աղմուկի և օդի աղտոտումը, կենսաբազմազանության ռիսկերը, թափոնների կառավարման խնդիրները: Հողի դեգրադացումը կանխելու համար կիրականացվեն էրոզիայի դեմ պայքարի և հողային ռեսուրսների վերականգնման միջոցառումներ և տեխնիկա: Օդի աղտոտվածությունը կկառավարվի փոշենստման, տրանսպորտային միջոցների արտանետումների վերահսկման, աղմուկի դեմ կառավարումը՝ բնակելի թաղամասերում շինարարության ժամանակային սահմանափակման և տեխնիկայի խլացուցիչների միջոցով: Կենսաբազմազանության ռիսկերը կկառավարվեն պահպանվող տարածքների պահպանման, խախտված բուսականության վերատնկման և էկոլոգիայի զգայուն շրջաններում պահպանության միջոցառումների կիրառման միջոցով: Թափոնների կառավարման պլանները կապահովեն վտանգավոր և ոչ վտանգավոր թափոնների, ներառյալ ասբեստ պարունակող նյութերի պատշաճ հեռացումը:

ԶՄԵԾ-ի հետ կապված սոցիալական ռիսկերը ներառում են հողի ձեռքբերում և տարաբնակեցում, աշխատանք և աշխատանքային պայմաններ, համայնքի առողջություն և անվտանգություն, ինչպես նաև մշակութային ժառանգության ազդեցությունները: Տարաբնակեցման Շրջանակը (ՏՇ) կիրականացվի՝ ապահովելու համար արդար փոխհատուցում և ապրուստի վերականգնում տուժած անձանց համար: Աշխատանքի կառավարման ընթացակարգերը (ԱԿԸ) կիրագործվեն՝ պաշտպանելու աշխատողների իրավունքները, աշխատանքային առողջությունը և անվտանգության չափանիշները: Երթևեկության

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

կառավարման միջոցառումներ, տեղանքի անվտանգության արձանագրություններ և արտակարգ իրավիճակների արձագանքման պլաններ կկիրառվեն՝ համայնքի առողջությունն ու անվտանգությունը ապահովելու համար: Մշակութային ժառանգությունը պաշտպանելու համար կընդունվեն «Գտածոների հայտնաբերման ընթացակարգերը»՝ շինարարության ընթացքում պատմական և հնագիտական վայրերին վնաս պատճառելուց խուսափելու համար:

ԲՄԿՇ-ն համահունչ է Հայաստանի ԲՄ իրավական դաշտին՝ ներառելով Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին օրենքը, Աշխատանքային օրենսգրքը, թափոնների կառավարման օրենքը, պատմության և մշակութային անշարժ Հուշարձանների և մշակութային ժառանգության պահպանման մասին օրենքը, Քաղաքաշինության օրենքը և Ջրային օրենսգրքը: Այն նաև հետևում է ՀԲ-ի ԲՄԿ-ին՝ ապահովելով համապատասխան ԲՄՄ-ների հետ համապատասխանությունը: ԲՄԿՇ-ի իրականացման ինստիտուցիոնալ պարտականությունները վերապահված են Հայկական տարածքային զարգացման հիմնադրամին (ՀՏՁՀ), Զբոսաշրջության կոմիտեին (ԶԿ) և համապատասխան պետական մարմիններին:

ԲՄԿՇ-ի ներկայիս նախագիծը կհրապարակվի ՀՏՁՀ-ի վեբ կայքի միջոցով և տպագիր տարբերակով հասանելի կլինի մարզպետարաններում՝ հայերեն և անգլերեն լեզուներով: Դրա շուրջ խորհրդակցություններ կիրականացվեն համապատասխան պետական և ոչ պետական կառույցների հետ: ԾՄՄԱԳ-ների և ԲՄԿՊ-ների նախագծերը պետք է ուղարկվեն ՀԲ՝ վերանայման և հաստատման համար: Բանկի կողմից հաստատումը ստանալուց հետո ՀՏՁՀ-ն կհրապարակի ԾՄՄԱԳ-ը կամ ԲՄԿՊ-ն ազդակիր համայնքում: ԲՄԿՊ-ի նախագիծը կտեղադրվի ՀՏՁՀ-ի և ազդակիր համայնքի վեբկայքերում՝ հայտարարություն տեղադրելուց հետո 10 օրվա ընթացքում համայնքում կայանալիք ՀԲ(հանրային քննարկում) հանդիպման մասին հայտարարությամբ: ՀԲ-ից հետո Ծրագրի թիմը վերջնական տեսքի կբերի ԲՄԿՊ-ի նախագիծը՝ կցելով ՀԲ-ի արձանագրությունը և համայնքից ստացված պահանջվող փաստաթղթերը. տեղեկանքները թափոնների հեռացման վայրի մասին, համայնքի համաձայնությունը համայնքի հողերում ծրագրի իրականացման վերաբերյալ և հետագայում շինարարության թույլտվություն: Թարմացված ԲՄԿՊ-ն կուղարկվի Բանկ՝ վերանայման համար, կվերանայվի, վերջնական հաստատում ստանալուց հետո կհրապարակվի ՀՏՁՀ-ի կայքում:

ՀԲ-ի գործընթացի մանրամասն գրառումը կպահվի: Բոլոր անցկացված հանդիպումների արձանագրությունները կկազմվեն՝ ներառելով օրակարգը, բարձրացված հարցերը, մասնակիցների ցանկը, ամսաթիվը և վայրը: Անձնական տվյալները հասանելի կլինեն միայն ներքին օգտագործման համար:

Շինարարության կապալառուների և վերահսկող կազմակերպությունների կողմից ղեկավարվող հանրային քննարկումներ կշարունակվեն շինարարության փուլում, և կլինեն հետևողական քննարկումների, դաշտային այցելությունների, ոչ պաշտոնական քննարկումների և գրավոր նամակների ընթացքում բարձրացված ԲՄ խնդիրներին և ստացված բողոքներին: Արձանագրությունները կպահվեն ՀՏՁՀ գրասենյակում և հասանելի կլինեն ՀԲ-ին:

ԲՄԿՇ-ի իրականացման և մշտադիտարկման ընթացքում կիրառվելու է կառուցվածքային մոտեցում, ներառյալ՝ (i) ԲՄ կարգավորում և ռիսկի դասակարգում ենթաձրագրերի համար, (ii) տարածքի հատուկ ԲՄ գործիքների մշակման գործընթաց, (iii) ԲՄԿՇ-ի և տարածքի հատուկ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

ԲՄ գործիքների վերաբերյալ համարժեք տեղեկատվության հրապարակում և խորհրդատվություն՝ ապահովելու համար թափանցիկություն և որոշումների կայացում, (iv) կանոնավոր մշտադիտարկում և վերահսկողություն ՀՏԶ-ի և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից, և (v) շահակիրների համար կարողությունների զարգացման նախաձեռնություններ:

Կարողությունների զարգացման ծրագրերը կանցկացվեն տարբեր շահակիրների համար, ներառյալ՝

- Պայմանագրային ԲՄ մասնագետներ՝ իրենց հմտություններն ու գիտելիքները բարելավելու համար բնապահպանական, սոցիալական, առողջապահություն և անվտանգություն հարցերի վերաբերյալ՝ տարածքին հատուկ ԲՄԿՊ-ների, ՏՇ-ների (եթե այդպիսիք պահանջվում են) հաջող իրականացման համար;
- ՀՏԶ-ի ինժեներներ, ներկայացնելու տեղամասին հատուկ ԲՄԿՊ-ներ և ՏՇ-ներ
- Կարողությունների զարգացման ծրագրեր հետաքրքրված կողմերի համար՝ զբոսաշրջության զարգացման միտումների, ղեկավարության և այլն:

Այս գործողությունների ընդհանուր արժեքը՝ ԲՄԿՇ-ի իրականացման համար՝ նախագծի առաջին 18 ամիսների ընթացքում կազմում է 203,500 դոլար: Գնահատումը հիմնված է գնումների պլանի վրա, որը ներառում է հինգ ենթածրագրերը: ԲՄԿՇ-ի իրականացման միջոցով ԶՄԵԾ-ն նպատակ ունի հասնել Էկոլոգիապես կայուն և սոցիալական տեսանյունից ընդգրկող զբոսաշրջության զարգացմանը ապահովելով բնական և մշակութային ժառանգության պահպանությունը և բարելավելով համայնքների բարեկեցությունը: Շրջանակը նաև խթանում է կլիմայական կայունությունը, բնական աղետների ռիսկերի նվազեցմանը, թափանցիկ որոշումների կայացմանը և շահակիրների ներգրավվածությանը, ինչը կնպաստի Հայաստանում երկարաժամկետ կայուն զբոսաշրջության աճին:

2. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայաստանի զբոսաշրջության եւ մարզային ենթակառուցվածքների ծրագիրը (ԶՄԵԾ) կաջակցի Արենիի, Դիլիջանի, Դվինի, Գորիսի, Գյումրիի, Ջերմուկի ու Եղեգիսի յոթ առաջնահերթ կլաստերներում կայուն, ներառական և կլիմայական ինչպես նաև բնական աղետների հանդեպ ճկուն զբոսաշրջության զարգացմանն ուղղված միջոցառումներին և միջամտություններին: Հիմնական միջամտություններն ուղղված են կլաստերներից յուրաքանչյուրում զբոսաշրջության զարգացման հիմնական սահմանափակումների վերացմանը, ներառյալ հիմնական և որակյալ ենթակառուցվածքների և ծառայությունների բացակայության հարցի լուծումը, ինչպես նաև առաջարկները դիվերսիֆիկացնելու և ՀՀ կառավարության կլաստերային մոտեցման ներքո բացահայտված համապատասխան հիմնական խորշերը զարգացնելու անհրաժեշտությունը: Առաջարկվող Ծրագիրը նաև կհետևի և կհիմնվի Տեղական տնտեսության և ենթակառուցվածքների զարգացման ընթացիկ ծրագրի (ՏՏԵԶԾ) շրջանակներում իրականացվող ներդրումների, փորձի և քաղված դասերի վրա:

Զբոսաշրջության կոմիտեն (ԶԿ), որը գտնվում է ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության (ԷՆ) ներքո, ծառայում է որպես երկրում զբոսաշրջության զարգացման և խթանման մանդատ ունեցող առաջնային պետական գերատեսչություն: Իր այս ներուժով ԶԿ-ն կարևոր դեր կխաղա ծրագրի շրջանակներում ներդրումների որոշմանը և ձևակերպմանն աջակցելու գործում և կհանդիսանա ԷՆ-ն ներկայացնող գլխավոր գործընկերը, որը պատասխանատու է Ծրագրի համակարգման և քաղաքականության աջակցության համար: Հայաստանի տարածքային զարգացման հիմնադրամը (ՀՏԶ) ծառայելու է որպես Ծրագրի իրականացման գործակալություն: ՀՏԶ-ն պատասխանատու կլինի ծրագրի բոլոր գործողությունների և ֆինանսական պարտականությունների կատարման համար, ներառյալ գնումների ընթացակարգերի և ֆինանսական կառավարումը, շրջակա միջավայրի և սոցիալական (ԲՍ) մշտադիտարկումն, ինչպես նաև տեխնիկական գնահատման, նախագծման և շինարարական աշխատանքների հետ կապված բոլոր պարտականությունները, ներառյալ աշխատանքների վերահսկումը, մշտադիտարկումը և գնահատում (Մ&Գ) և հաշվետվողականությունը:

ԶՄԵԾ Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման շրջանակը (ԲՍԿԾ) համապարփակ գործիք է, որը նախատեսված է ապահովելու, որ ԲՍ նկատառումները համակարգված կերպով ինտեգրված են լինեն Ծրագրի պլանավորման, նախագծման, իրականացման և մշտադիտարկման համակարգում: Այս շրջանակը համահունչ է Համաշխարհային բանկի Բնապահպանական և սոցիալական շրջանակին (ԲՍԾ) և համապատասխան ազգային կանոնակարգերին: Այս ԲՍԿԾ-ի ներդրմամբ՝ ԶՄԵԾ-ն նպատակ ունի հասնել կայուն զարգացման արդյունքների, որոնք շրջակա և միջավայրի համար մաքուր են և սոցիալական առումով ներառական՝ դրանով իսկ նպաստելով ընդգրկված համայնքների ընդհանուր բարեկեցությանը:

ԲՍԿԾ-ն Ծրագրի անձնակազմին և այլ օգտվողներին ուղղորդում է ԲՍ գնահատումների պահանջների, համապատասխան մեղմացնող միջոցառումների մշակման և իրականացման,

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
ինչպես նաև ենթածրագրերի տարբեր փուլերում ազգային օրենքների և Համաշխարհային
բանկի Բնապահպանական և սոցիալական ստանդարտների (ԲՄՍ) հետ
համապատասխանության ապահովման վերաբերյալ: Այն ներառում է ստուգաթերթերի
նմուշներ ԲՍ սրբինինգային հետազոտության համար, ուրվագծեր՝ տեղանքին հատուկ
պլանների պատրաստման համար և դաշտային մշտադիտարկման ձև:

Այն նաև նկարագրում է Հայաստանի Հանրապետությունում (ՀՀ) գործող ԲՍ
կանոնակարգերը և չափորոշիչները, որոնք վերաբերում են Ծրագրին և հղում է անում
տեղական և ազգային մակարդակների հաստատություններին, որոնք պատասխանատու են
թույլտվությունների, լիցենզիաների տրամադրման և բնապահպանական չափանիշներին
համապատասխանությունը պարտադրելու համար:

Այս ԲՄԿԾ-ն գործում է Ծրագրի համար պատրաստված այլ պլանների հետ համատեղ,
ներառյալ Շահակիրների ներգրավման պլանը (ՇՆՊ), Տարաբնակեցման շրջանակը (ՏՇ) և
Աշխատանքի կառավարման ընթացակարգերը (ԱԿԸ):

3. ԾՐԱԳՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

3.1. Ծրագրի բաղադրիչները

ԶՄԵԾ-ը բաղկացած է չորս ինտեգրված բաղադրիչներից, որոնք միասին կնպաստեն կլիմայական առումով դիմացկուն ենթակառուցվածքների հասանելիության բարելավմանն՝ ի շահ տեղական համայնքների և այցելուների, բարձրացնելով ընտրված վայրերի գրավչությունը, հնարավորություն տալով ստեղծել աշխատատեղեր և ավելացնելով տեղական տնտեսության մեջ զբոսաշրջության հատվածի ներդրումը:

Բաղադրիչ 1 – «Ինտեգրված եւ կայուն կլաստերի զարգացման խթանումը» կֆինանսավորի տեխնիկական աջակցությունը (SU), խորհրդատվական ծառայությունները, ապրանքներն ու սարքավորումն ի թիվս այլոց, և առնչվող վերլուծական և տեխնիկական ուսումնասիրությունների աշխատանքները՝ կլաստերի զարգացման ծրագրերի (ԿԶԾ) մշակման և իրականացման համար: ԿԶԾ-երը կօգնեն դեկավարել ինտեգրված և կայուն զարգացումը և կներառեն կլաստերի ընդհանուր տեսլականը 10-ամյա պլանավորման հորիզոնում, ներառյալ զարգացման մանրամասն պլանները, որոնք ներառում են կարճաժամկետ, միջնաժամկետ և երկարաժամկետ ծրագրեր՝ կապիտալացնելու յուրաքանչյուր կլաստերի զբոսաշրջության զարգացման ներուժը և աշխատանքի ստեղծումը: ԿԶԾ-երը կհաստատվեն Ծրագրի կառավարման կոմիտեի (ԾԿԿ)¹ կողմից և կծառայեն որպես ուղեցույց՝ համապատասխան կլաստերների ներքո միջամտությունների առաջնահերթության համար, ներառյալ դրանց ընդհանուր կառավարումը, ինչպես նաև շահագործման ու պահպանման դրույթները: Այս բաղադրիչով նախատեսվում են տեխնիկական աջակցության հետևյալ հիմնական գործողությունները, որոնք ներառում են.

(ա) Դիլիջանի, Դվինի, Գորիսի, Ջերմուկի և Եղեգիսի ԿԶԾ-երի մշակումը և վերջնականացումը, որը կհաստատվի ԾԿԿ-ի կողմից²: ԿԶԾ-երը նաև հաշվի կառնեն կանաչ, ճկուն և ներառական զարգացման մոտեցումները, քաղաքային և տարածքային պլանավորումը և համապատասխանությունը գործող մարզային և համայնքային զարգացման ծրագրերին: Պահանջարկի գնահատումը և տնտեսական վերլուծությունը կիրականացվեն որպես ԿԶԾ մշակման մաս, և կլաստերների զարգացման առաջնահերթությունները կընտրվեն տեղական համայնքների, բիզնեսի և այլ շահագրգիռ կողմերի ներգրավմամբ՝ մասնակցային մոտեցումների միջոցով: ԿԶԾ-երը կընդգրկեն կլիմայական առումով զգայուն գործողությունների պլաններ, որոնց միջոցով կլաստերների համար կընտրվեն ցածր ածխածնի առաջացմամբ և

¹ ԾԿԿ-ն նախագահում է փոխվարչապետը, ԾԿԿ նկարագրությունը ներկայացված է «Բաժին III. Ծրագրի իրականացում» հատվածում:

² Արենիի ԿԶԾ-ն մշակվել է ՏՏԵԶԾ-ի շրջանակներում, իսկ պոտենցիալ ներդրումները նախագծվելու են ԶՄԵԾ-ի շրջանակներում, երբ ծրագիրը մեկնարկի: Գյումրու համար ԶՄԵԾ-ն կօգտագործի արդեն մշակված գոյություն ունեցող ռազմավարությունները և զարգացման ծրագրերը, և նոր ԿԶԾ չի մշակվի:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
հարմարվողական ներդրումների տարբերակներ³ : ԿԶԾ-երը նաև նպատակ կունենան առավելագույնի հասցնել կլաստերների շրջանակում զբոսաշրջության և առնչվող ոլորտներում զբաղվածության ներուժը: ԿԶԾ-երի առաջնահերթ միջամտությունները կիրականացվեն Բաղադրիչ 2-ի շրջանակներում:

(բ) Կլիմային և աղետներին դիմակայուն գոտիավորման և գլխավոր պլանների, ներդրումների պլանավորման ուսումնասիրությունների և այլ վերլուծական աշխատանքների պատրաստում (օրինակ՝ տեխնիկատնտեսական հիմնավորումները), որոնք անհրաժեշտ են ԿԶԾ-երի պատրաստման, մշակման և վերջնական տեսքի բերելու համար:

(գ) Հանրային իրազեկման արշավներ և առնչվող քաղաքացիների ներգրավման գործողություններ ԿԶԾ-ների պատրաստման ընթացքում և դրանից հետո՝ խթանելու տեղական սեփականության իրավունքը, հազեցնելու ապագա քաղաքային և տարածքային պլանավորումը տեղեկություններով, աջակցելու որոշումների կայացմանը:

(դ) Ընտրված զբոսաշրջային ակտիվների և մշակութային ժառանգության վայրերի համար տեղամասի կառավարման և/կամ գործառնական և սպասարկման պլանների մշակում՝ աջակցելու բնական, մշակութային և սոցիալական ակտիվների մշտադիտարկմանը և պահպանմանը՝ երկարաժամկետ կայուն գործունեության և զբոսաշրջային ակտիվների կառավարման համար:

(ե) Հարցումների և զբոսաշրջության տվյալների հավաքագրման այլ գործողությունների իրականացում անանուն տեղեկատվության հավաքագրման նպատակով՝ տեղեկություններով համալրելու տեղական զբոսաշրջության վիճակագրությունը զբոսաշրջության շահագրգիռ կողմերի միջոցով, ինչպիսիք են Զբոսաշրջության կոմիտեն, Ուղղությունների կառավարման գրասենյակները (ՈԻԿԳ) և զբոսաշրջության այլ շահագրգիռ կողմերը:

(զ) Աջակցություն Արենի, Դիլիջան, Եղեգիս և Ջերմուկ կլաստերներում ՈԻԿԳ-ների ստեղծմանը և/կամ գործունեությանը՝ դասընթացների և ներուժի զարգացման, ապրանքների և սարքավորումների տրամադրման միջոցով:

(է) Առաջնորդների վերապատրաստման միջոցառումներ և զբոսաշրջության արժեքային շղթայում կանանց տեղական մասնակցության խթանում՝ որոշումներ կայացնող մարմիններում առաջնորդի դեր ստանձնելու համար, այդ թվում՝ Ծրագրի շրջանակներում Տեղական աշխատանքային խմբերում (ՏԱԽ)⁴ ներկայացվածության ընդլայնման միջոցով, ինչպես նաև աջակցություն կանանց՝ անհրաժեշտ կարողությունների զարգացման և հմտությունների ընդլայնման միջոցով:

Բաղադրիչ 2 – «Աջակցություն կլիմայական առումով ճկուն ենթակառուցվածքներին և տեղական տնտեսության մեջ մասնավոր հատվածի մասնակցության խթանում» բաղադրիչը նպատակ ունի վերացնել

³ Տես նաև Բաժին IV. Ծրագրի գնահատման ամփոփում: Ծրագրի գնահատման փաստաթղթում Փարիզի համաձայնագրի հետ ներդաշնակեցում:

⁴ ՏԱԽ-երի մասին լրացուցիչ տեղեկությունների համար տե՛ս «Բնաստիտուցիոնալ և իրականացման միջոցառումները» բաժին III. Ծրագրի իրականացում:

ԿԶԾ-երով հայտնաբերված հիմնական ծառայությունների տրամադրման, ինչպես նաև մարզային զբոսաշրջության զարգացման տեսակետից ծառայությունների բացերն առաջնահերթ յոթ կլաստերներում: Այս բաղադրիչի շրջանակներում իրականացվող գործողությունների ընտրությունը կհիմնվի 1-ին բաղադրիչի ներքո մշակված և վերջնականացված ԿԶԾ-երի վրա: Այս բաղադրիչը կֆինանսավորի ինժեներական, տեղանքի և այլ տեխնիկական գնահատումները, տեխնիկատնտեսական հիմնավորումները (SSՀ), ճարտարապետական և մանրամասն ինժեներական նախագծերը և շինարարական աշխատանքները: Բաղադրիչը ներառում է հետևյալ ենթաբաղադրիչները.

Ենթաբաղադրիչ 2.1. «Ենթակառուցվածքների և ծառայությունների վերականգնում և արդիականացում» ենթաբաղադրիչը կֆինանսավորի խորհրդատվական և շինարարական աշխատանքները՝ կատարելով միջամտություններ ուղղված հիմնական ենթակառուցվածքների բարելավմանը և քաղաքային ենթակառուցվածքների արդիականացմանը, կենսունակության բարձրացմանը և զբոսաշրջային վայրերի և հարակից տարածքների հասանելիության բարելավմանը: Ամբողջ ենթակառուցվածքը նախագծվելու և ներդրվելու է կլիմայական և աղետների ռիսկերին, այդ թվում՝ երկրաշարժերին դիմակայելու համար՝ համաձայն Հայաստանի Հանրապետության նորմերին շինարարական

չափանիշներին հաշվի առնելով համաշխարհային լավագույն փորձը: Բաղադրիչի շրջանակներում ներդրումները կներառեն, բայց չեն սահմանափակվի հետևյալով⁵.

(ա) Ճանապարհների և տրանսպորտի հետ կապված ենթակառուցվածքների որակի և վիճակի բարելավում, ներառյալ կանաչ և էկոլոգիապես մաքուր փոխադրամիջոցներ այլընտրանքային ձևերի (օրինակ՝ հասարակական տրանսպորտի համակարգեր, ինչպիսիք են ճոպանուղիները, էլեկտրական ավտոբուսները, հեծանիվները և այլն) խթանումը: Այս գործունեությունը կներառի ճանապարհների և կամուրջների կառուցում, վերականգնում / բարելավում և / կամ սպասարկում, հետիոտնային գոտիների ընդլայնում, փողոցների ձևավորում և լուսադիոդային լուսավորության տեղադրում և կանաչ ենթակառուցվածքի այլ տարրերի օգտագործում՝ կլիմայական առումով ճկունության ապահովման և փողոցների, մոտեցնող ճանապարհների և ավտոկայանատեղերի գրավչության բարելավման նպատակով: Ներդրումները նախագծված կլինեն ազգային չափանիշներին համապատասխան և հաշվի կառնեն հաշմանդամության ներառման գլոբալ լավագույն փորձը, ինչպես նաև կլիմայի և աղետների դիմակայունության բարելավումը (օրինակ՝ հեղեղումների մեղմացման և էրոզիայի վերահսկման միջոցառումների ներդրում): Բարելավումները կներառեն նաև հասարակական փոխադրամիջոցները՝ բարելավելու մուտքը դեպի զբոսաշրջային վայրեր, կայանատեղիները և հետիոտների հետ կապը՝ խրախուսելով մուտքը դեպի հիմնական տեսարժան վայրեր առանց շարժիչի փոխադրամիջոցներով:

(բ) Հիմնական ենթակառուցվածքների և ծառայությունների արդիականացում և քաղաքային ենթակառուցվածքների վերականգնում, ներառյալ առկա տեղական ջրամատակարարման բարելավումը. կոյուղու համակարգերի, կեղտաջրերի հավաքման և հեռացման համակարգերի

⁵ Յուրաքանչյուր կլաստերում միջամտությունների հնարավոր ցանկը և դրանց պատրաստվածությունը ներկայացված է Հավելված 2-ում:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
վերականգնում և արդիականացում և բարելավումներ՝ հեղեղաջրերի պատշաճ կառավարման
համար:

Ենթաբաղադրիչը նաև կաջակցի հեռահաղորդակցության ենթակառուցվածքի
վերականգնմանը և/կամ արդիականացմանը՝ տեղական համայնքների և
ձեռնարկությունների թվային հասանելիությունն ու կապը բարելավելու համար:

(գ) Հասարակական վայրերի և տարածքների գրավչության բարձրացում, ներառյալ կանաչ
տարածքների վերականգնումը և/կամ ընդլայնումը, հանրային պարկի բարելավումը,
փողոցների կանաչապատումը և համապատասխան քաղաքային հարմարությունների
ապահովումը՝ զբոսաշրջային բավարար փորձին համապատասխանելու համար:

(դ) Զբոսաշրջությանն առնչվող ենթակառուցվածքների և ծառայությունների տրամադրում,
ներառյալ զբոսաշրջային հարմարությունների կառուցումը կամ վերականգնումը, ինչպիսիք են
ուղղությունների կառավարման գրասենյակները և թանգարանները, և մշակութային
ժառանգության արժեքների պահպանումն ու բարելավումը: Հարմարությունների
վերականգնման առումով գերապատվություն կտրվի էներգաարդյունավետության
բարելավմանը, և բոլոր նորակառույց շենքերը կհամապատասխանեն
էներգաարդյունավետության չափանիշներին, որոնք առնվազն համահունչ են Առավել
արդյունավետ չափանիշներով գերազանցության նախագծին (1) (EDGE-մակարդակ):
Նախագծերը կներառեն նաև թափոնների նվազեցման նկատառումներ՝ օգտագործելով ցածր
ածխածնային նյութեր և բարձրացնելով ջրի օգտագործման արդյունավետությունը:

ե) Աջակցություն Հանրային-մասնավոր ներդրումներին (ՀՄՆ), որը ներառում է մասնավոր
ներդրումներ ներգրավելու նպատակով լրացուցիչ հանրային ենթակառուցվածքների
բարելավման ապահովում: Այս գործունեությունը կապահովի հանրային ենթակառուցվածքներ,
որոնք անհրաժեշտ են առևտրային ներդրումների կենսունակությունը ապահովելու համար,
ինչպիսիք են նոր կամ վերականգնված հարակից հանրային օբյեկտները, ճանապարհներն ու
փողոցները, ջուրը և սանիտարական համակարգը և հեռահաղորդակցությունը⁶: Հիմնվելով
մասնավոր հատվածի կազմակերպությունների ցուցաբերած հետաքրքրության և
հանձնառության վրա՝ այս գործունեությունը նպատակաուղղված կլինի նպաստել ավելի լայն
տնտեսական զարգացման և առևտրային ներդրումների կուտակման բարենպաստ միջավայրին:

ՀՄՆ ներդրումների բացահայտման, ընտրության և մշակման հատուկ ընթացակարգերը
կներկայացվեն Ծրագրի կառավարման ձեռնարկում (ԾԿՁ):

**ԿԶԾ-երի վերջնականացումը նախապայման չէ Բաղադրիչ 2-ի շրջանակներում
գործողություններ սկսելու համար:** Մինչ ԿԶԾ-երը պատրաստվում են, բաղադրիչ 2-ի համար
իրավասու ենթաձրագրերի տեսակը սահմանափակվում է ներդրումներով, որոնք շահավետ
կլինեն համայնքի և զբոսաշրջության զարգացման համար՝ անկախ ԿԶԾ-ի վերջնական
արդյունքներից, այսինքն՝ ներդրումների հետ կապված «ոչ մի ավտոսանք» չի կարող լինել:
Հնարավոր «առանց ավտոսանքի» ներդրումները նկարագրված են Հավելված 2-ում:

⁶ Առաջարկների ներկայացումը, ընտրության ընթացակարգերը և հաստատման չափանիշները կհստակեցվեն Ծրագրի
կառավարման ձեռնարկում:

Ենթաբաղադրիչ 2.2. Մասնավոր հասվածի մասնակցության խթանումը, մասնագիտական հմտությունների բարձրացումը և աշխատատեղերի ստեղծման հնարավորությունը (5 մլն ԱՄՆ դոլար) կֆինանսավորի խորհրդատվական ծառայությունները կլաստերների առաջնական և տեղական տնտեսական զարգացման և զբոսաշրջության ոլորտում տեղական

ընկերությունների և անհատների մասնակցության խթանման նպատակով: Առաջարկվող գործողությունները կներառեն.

(ա) Բրենդինգի, շուկայավարման և խթանման գործողություններ զբոսաշրջության արժեքային շղթայում:

(բ) Հանրային մասնավոր համագործակցության (ՀՄՀ) խթանում, ներառյալ ԿԶԾ-երի շրջանակներում բացահայտվող պոտենցիալ կենսունակ ՀՄՀ-ների գնահատումը, նախագծումը և պատրաստումը, օրինակ՝ զբոսաշրջության հետ կապված հասարակական տրանսպորտի համակարգերի շահագործման և պահպանման երկարաժամկետ պայմանավորվածությունների անհրաժեշտությունը (օրինակ՝ Դիլիջանում քննարկվող ճոպանուղու համակարգի առաջարկը):

(գ) Զբոսաշրջության և առնչվող բիզնեսում ներգրավված տեղացի աշխատողների համար HoReCa (հյուրանոց, ռեստորան և սննդի ծառայություններ) ոլորտում մասնագիտական հմտությունների զարգացումը՝ առաջնահերթություն տալով խոցելի և անապահով խմբերին (օրինակ՝ կանայք, երիտասարդները և խոցելի խմբերը, որոնք կարող են չունենալ անհրաժեշտ հմտություններ, ֆինանսական հնարավորություններ և աշխատանքային հնարավորություններ): Մա կներառի նաև զբոսաշրջության ոլորտի մասնագետների թիրախային թվով մասնագետների որակավորման բարձրացման ծրագրերի մշակումն ու իրականացումը:

(դ) Աշխատանքի վայրում ուսուցում (օրինակ՝ ռեստորանային և խոհարարական ուսուցում) և ֆորմալ ուսուցում (օրինակ՝ HoReCa սերտիֆիկացման ծրագրեր), որոնք պետք է մշակվեն և իրականացվեն ոլորտում ակտիվ ընտրված գործընկերների հետ⁷:

(ե) Տեղական զբոսաշրջային ընկերությունների և ձեռնարկատերերի համար դասընթացների և կարողությունների զարգացման այլ միջոցառումների իրականացում, որոնք ներառում են կանանց նախաափրությունները, կարիքները և նախագծային ներդրումները՝ մասնակցային գեղերային ընդգրկուն գործընթացի միջոցով:

(զ) Ուսումնասիրությունների և վերլուծական աշխատանքների մշակում՝ նախագծելու, աջակցելու իրականացմանը և/կամ մշտադիտարկելու գործողությունները՝ զբոսաշրջության ոլորտում աշխատատեղերի ստեղծումը կլաստերների շրջանակներում խթանելու նպատակով, ներառյալ պոտենցիալ միջամտությունների բացահայտումը, որոնց Ծրագիրը կարող է սատարել:

(է) Թվային գործիքների մշակում և/կամ առաջխաղացում, ինչպիսիք են ծրագրային հավելվածները, օրինակ՝ տրանսպորտի տարբերակների, իրադարձությունների, փառատոների օրացույցների, մատչելի հարմարությունների, արշավային արահետների և տուր կազմակերպիչների մասին՝ իրական ժամանակում տեղեկատվություն տրամադրելու համար:

⁷ Տե՛ս «Ծրագրի նկարագրությունը» ենթաբաժինը «Ե. Գործընկերների դերը»՝ գործընկերների հետ առաջարկվող լրացուցիչ գործողությունների և մասնագիտական ու վերապատրաստման ծրագրեր տրամադրելու վերաբերյալ մանրամասների համար:

Բաղադրիչ 3 - Ծրագրի կառավարման և գործառնական աջակցության (4,5 մլն ԱՄՆ դոլար) բաղադրիչը կֆինանսավորի ծրագրի կառավարման ընդհանուր ծախսերը՝ կապված գործառնական գործունեության, խորհրդատվական ծառայությունների, ոչ խորհրդատվական ծառայությունների, տրանսպորտային միջոցների, ապրանքների և հաղորդակցության, իրագրեկման և վերապատրաստումների ծախսերը: Այն կֆինանսավորի ծրագրի իրականացման գործակալության ծախսերը կապված կառավարման գործառնականների հետ և կապահովի, որպեսզի Ծրագիրը համապատասխանի Բանկի պահանջներին՝ կապված բնապահպանական, սոցիալական, ֆինանսական, աուդիտի և տեխնիկական չափորոշիչների հետ, ինչպես նաև մշտադիտարկման և գնահատման խորհրդատվական ընկերության ծախսերը՝ աջակցելու և ընդլայնելու իրականացնող գործակալության առկա ՄԳ համակարգերի կարողությունները: Բաղադրիչը նաև նպատակ ունի ընդլայնել ծրագիրն իրականացնող գործակալության՝ Հայաստանի տարածքային զարգացման հիմնադրամի կարողությունները՝ վերապատրաստման և գիտելիքների փոխանակման միջոցառումների միջոցով:

Բաղադրիչ 4 - Արտակարգ իրավիճակների արձագանքման բաղադրիչ (ԱԻԱԲ). Զրո դոլար արժողությամբ այս բաղադրիչը թույլ կտա արագորեն վերաբաշխել Ծրագրի չհատկացված միջոցները հրատապ կարիքների համար աղետի (երկրաֆիզիկական, կլիմայական կամ տեխնաձին) կամ հանրային առողջության արտակարգ իրավիճակների դեպքում: Նման իրադարձությունները կարող են ներառել ջրհեղեղներ, երկրաշարժեր, երաշտներ և հիվանդությունների բռնկում: ԱԻԱԲ-ի համար համաձայնեցված գործարկիչը հնարավորություն կտա վերաբաշխել Ծրագրի չհատկացված միջոցները Ծրագրի այլ բաղադրիչներից՝ աջակցելու անհապաղ արձագանքման և վերականգնման կարիքներին: Իրավասու գործողությունների ցանկը կհստակեցվի ԱԻԱԲ ձեռնարկում, որը պետք է պատրաստվի նախքան Ծրագրի արդյունավետությունը, և հատկացումները կիրականացվեն կարևորագույն ապրանքների, շինարարական աշխատանքների և խորհրդատվական ծառայությունների դրական ցուցակի դիմաց, որոնք անհրաժեշտ են անհապաղ արձագանքման և վերականգնման կարիքներին աջակցելու համար:

3.2. Ծրագրի կլաստերները

Ծրագիրը ներառում է 7 կլաստեր՝ Արենիի, Դիլիջանի, Դվինի, Եղեգիսի, Գորիսի, Ջերմուկի և Գյումրու:

Արենիի կլաստեր

Արենիի կլաստերն առանձնանում է Հայաստանի առաջատար ուղղությունների շարքում՝ շնորհիվ իր ռազմավարական աշխարհագրական դիրքի, հարուստ մշակութային ժառանգության և յուրահատուկ բնական լանդշաֆտի: «Տարեկան ավելի քան 500,000 այցելուներ ընդունող Արենին ավելի է նշանավորվել 6,000 տարեկան գինու գործարանի հայտնաբերումից հետո, ինչը Նորովի կյանքի է կոչել Հայաստանի գինու մշակույթ: Արենիի կլաստերի հայեցակարգը մշակվել է ընթացիկ ՏՏԵԶ ծրագրի շրջանակներում և հաստատվել է Կառավարության ներդրումային կոմիտեի կողմից սահմանվել են հետևյալ ներդրումները ծրագրի շրջանակներում հնարավոր ընդգրկման համար.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

Ճանապարհների և փողոցների ցանցերի վերականգնում՝ Արենիի կենսունակությունը բարելավելու և հիմնական տեսարժան վայրերի և զբոսաշրջային վայրերի հասանելիությունը բարելավելու նպատակով:

Հյուրընկալության ոլորտի (HORECA) վերապատրաստում և զբոսաշրջության զարգացման ծրագրեր՝ տեղացի երիտասարդների հմտությունների բացը վերացնելու համար:

Արշավային արահետների ցանցերի զարգացում և նոր ճամբարային վայրերի ստեղծում՝ բնության զբոսաշրջության գործունեությունը հեշտացնելու համար

Թանգարանների և մշակութային կենտրոնների հիմնում/վերականգնում՝ տարածաշրջանի պատմությունը, մշակույթը և ժառանգությունը ցուցադրելու համար:

Գյումրու կլաստեր

Գյումրին, լինելով Հայաստանի երկրորդ մեծ քաղաքը, ունի հարուստ քաղաքային ժառանգություն և կենսունակ տեղական մշակույթ: Տարեկան ավելի քան 100,000 այցելուներ ունենալով քաղաքը հայտնի է իր գեղարվեստական ժառանգությամբ և ավանդական արհեստագործությամբ: ՏՏԵԶԾ-ի շրջանակներում իրականացվող ներդրումները բարելավել են քաղաքային և զբոսաշրջային ենթակառուցվածքները՝ հիմք դնելով քաղաքային շուկան աշխուժացնելու, մասնագիտական ուսուցման հաստատություններ հիմնելու և ստեղծագործական արդյունաբերության խթանման ապագա նախաձեռնությունների համար: Հնարավոր միջամտությունների կենտրոնը լինելու է տեղական և տարածաշրջանային մասնագիտական կրթության և ծառայությունների որակի բարձրացմանն աջակցելը: Հնարավոր գործունեությունները կարող են ներառել.

- Գյումրու շուկայի վերականգնում՝ շուկայի մշակութային ժառանգությունը պահպանելու համար տարածքը վերականգնելու և վերօգտագործելու նպատակով, թույլ տալով ավելի լավ կազմակերպել, օգտագործողների փորձը և հետիոտնային հոսքը և ստեղծել նոր ուղղություն:

- Նախկին վիրաբուժական հիվանդանոցի շենքի վերանորոգում և վերակառուցում («Գյուլբենկյան» պատմական շենք)՝ Ecole hôtelière de Lausanne միջազգային վկայական ծրագրի մասնաճյուղը հյուրընկալելու համար. առաջին միջազգային հյուրընկալության կրթական կենտրոնը Հայաստանում, որը արտոնագրվելու է EHL Hospitality Business School-ի կողմից:

- Արհեստավորների դպրոցի հիմնում. հայկական ավանդական արհեստագործությունը պահպանելու և աշխուժացնելու համար՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով Գյումրիի հատուկ արվեստներին և արհեստներին, մինչև ժամանակ խթանելով նորարարությունն ու կայուն բիզնես մոդելները՝ երիտասարդ սերունդներին սովորելու և ձեռք բերված կարիերան պահպանելու մոտիվացիա ապահովելու համար:

Դիլիջանի կլաստեր

Դիլիջանը հպարտանում է դարավոր պատմական ժառանգությամբ և գտնվում է Հայաստանի զբոսաշրջային լանդշաֆտում որպես բնության և մշակույթի կենտրոն: Տարեկան մոտավորապես 250,000 այցելուներով Դիլիջանի ռազմավարական դիրքը՝ որպես Հայաստանի և Վրաստանի միջև տրանսպորտային հանգույց, ներկայացնում է զբոսաշրջության զգալի ներուժ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
Կլաստերի զարգացումը կախված է քաղաքային կապի բարելավումից, անվտանգ հետիոտնային գոտիների ստեղծմամբ և հասարակական տարածքների աշխուժացումից: Հնարավոր գործողությունները կարող են ներառել.

- Ներքաղաքային կապի և ճանապարհային ենթակառուցվածքի վերականգնում:

- Քաղաքի գլխավոր գետի (Աղստն գետ) աղտոտվածության նվազեցում և վարարումների ռիսկի նվազեցման ներդրումներ, ինչպիսիք են հենապատերի ամրացումը և բարձրացումը, գետափի որոշ հատվածների վերականգնման բնական լուծումներ՝ տեղական բուսականության վերատնկման և ջրահեռացման համակարգերի բարելավման և շինարարության միջոցով: հետիոտնային կամուրջներ՝ դեպի հարակից Դիլիջանի քաղաքային այգի մուտքը բարելավելու համար:

- Ճոպանուղու կառուցում, որը կկապի է Դիլիջան քաղաքի կենտրոնը Թախտա թաղամասի հետ՝ նվազեցնելով երթևեկության գերբեռնվածությունը՝ միաժամանակ բարելավելով կապը և հասանելիությունը քաղաքի ողջ տարածքում:

- Փողոցների ձևավորում և հետիոտնային գոտիների, զբոսաշրջային երթուղիների ստեղծում:

- Հասարակական և կանաչ տարածքների ընդլայնում.

Դվինի կլաստեր

Դվինը գտնվում է Արտաշատի համայնքում, այն հարուստ է մշակութային և պատմական տեսարժան վայրերով, որտեղ դեռևս շարունակվում են հնագիտական ուսումնասիրությունները: Որպես մշակութային զբոսաշրջության կենտրոն՝ Դվինը նպատակ ունի գրավել այցելուներին, որոնք խոր հետաքրքրություն ունեն հնագիտության հանդեպ: Ներդրումներ են առաջարկվում բարելավվելու զբոսաշրջային ենթակառուցվածքները, ներառյալ մուտքի կետերը, ճանապարհները, հետիոտնային գոտիները, լուսավորությունը, ցուցանակները և այցելուների հոսքի կառավարումը: ՏՏԵԶԾ-ի շրջանակներում մշակվել են հրատապ վերականգնողական աշխատանքների և թանգարանների կառուցման մանրամասն ճարտարապետական և ինժեներական նախագծեր: Հնարավոր գործողությունները կարող են ներառել.

- Դվինի պատմական հուշարձանների և հնագիտական տարածքի մասնակի վերակառուցում:

- Թանգարանի շենքի կառուցում, որտեղ կլինի նաև հնագիտական հետազոտական կայան:

Ջերմուկի կլաստեր

Ջերմուկը Վայոց ձորի մարզի զբոսաշրջային երեք կլաստերներից մեկն է՝ Արենիի և Եղեգիսի հետ միասին, որոնք ներառված են Զբոսաշրջության կլաստերի ռազմավարության մեջ: Պատմականորեն այն բժշկական զբոսաշրջության հայտնի վայր է իր հանքային ջրերի և բարենպաստ կլիմայի շնորհիվ: Քաղաքում կան ավելի քան 40 հանքային աղբյուրներ, հանքային ջրերի շշպցումը նույնպես տեղի է ունենում քաղաքում: Այսօր այն շարունակում է մնալ հանրաճանաչ սպա քաղաք, որը գրավում է ինչպես միջազգային, այնպես էլ ներքին

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
զբոսաշրջիկների՝ տարեկան շուրջ 200,000 զբոսաշրջային հոսքով: Ջերմուկում ՏՏԵԶԾ-ի
շրջանակներում երկու պատրաստի նախագծված ենթաձրագրերն են

- Ընդլայնարահի և հարակից ենթակառուցվածքների վերակառուցում:
- Ջերմուկի ջրվեժի մոտեցման ճանապարհի և արահետների վերականգնում, կամրջի, մայթերի կառուցում և զբոսաշրջության բարելավում:
- Կլաստերի հետագա զարգացումը լրացվելու է <<փափուկ>> ներդրումների միջոցով, ինչպիսիք են Ջերմուկը որպես միջազգային առողջակարան դիտարկելը և մարքեթինգն և գովազդները:

Գործիսի կլաստեր

Հայաստանի և Իրանի միջև գտնվող Գործիսը առանցքային պատմամշակութային ուղղություն է: Հարավային Հայաստան այցելող զբոսաշրջիկների կողմից սիրված Գործիսը վերակենդանացնելու աշխատանքներ է տարվել ՏՏԵԶԾ-ի շրջանակներում՝ ներկայացնելով մշակութային ժառանգությունն ու բնական գրավչությունները: Հնարավոր ներդրումները կաորդ են լինել.

- Ժառանգության կենտրոնի վերանորոգում, տների և ճակատների վերականգնում և մշակութային միջավայրի պահպանում:

Ապագա միջամտությունները որոշելիս կքննարկվեն նաև շրջակա բնակավայրերի համախմբումը միասնական բրենդային ինքնության ներքո՝ թեմատիկ տեսարժան վայրերով և տարածաշրջանի պատմական և բնական տեսարժան վայրերը: ***Եղեգիսի կլաստեր***

Կլաստերն ու մերձակա բնակավայրերը նշանակալի ներուժ ունեն զբոսաշրջության զարգացման համար, հատկապես հաշվի առնելով ներկա գլոբալ ճանապարհորդական միտումները, որոնք միտված են բնական միջավայրեր և անխախտ լանդշաֆտներ փնտրելուն՝ կատարյալ քայլարշավի և դահուկային սպորտի համար: Այս բնութագրերը հատկապես գրավիչ են բնություն սիրող և արկածախնդիր զբոսաշրջիկների համար: Ավելին, Եղեգիսը հարուստ է մշակութային և պատմական հուշարձաններով, այդ թվում՝ հին մոնումենտներով և միջնադարյան կառույցներով, որոնք հատկապես հետաքրքրում են մշակութային ժառանգության սիրահար զբոսաշրջիկներին, հատկապես՝ Եվրոպայից: Հնարավոր ներդրումները կուղղվեն.

- Ճանապարհների, հետիոտնային և զբոսաշրջային արժեքի ենթակառուցվածքների բարելավման, ինչպես նաև պատմական և մշակութային հուշարձանների վերականգնման և պահպանման վրա:

Նախաձեռնությունների աջակցելուն, որոնք ուղղված են մշակութային միջոցառումների, փառատոների և ցուցահանդեսների խթանմանը, որոնք ընդգծում են Հայաստանի հարուստ ժառանգությունն ու ավանդույթները՝ ողջ տարվա ընթացքում գրավելով զբոսաշրջիկներին:

4. ԲՄԿՇ ՄՈՏԵՑՈՒՄԸ

ՆՊԱՏԱԿԱՀԱՐՄԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՆՊԱՏԱԿՆ ՈՒ ԾԱՎԱԼԸ

4.1. ԲՄԿՇ մոտեցում և մեթոդաբանություն

ԲՄԿՇ-ն ծառայում է որպես`

• Համակարգված կերպով բացահայտելու և կառավարելու ԲՄ ռիսկերը:

• Ապահովելու, որ ծրագրի գործողությունները համապատասխանեն ԲՄ գործող օրենքներին, կանոնակարգերին և միջազգային ստանդարտներին:

• Նպաստել կայունությանը և նվազագույնի հասցնել բացասական ԲՄ ազդեցությունները:

• Տրամադրել ուղեցույցներ ՇՆՊ-ի և բողոքների լուծման մեխանիզմների համար:

Գործընթացը սկսվում է նախագծի դիտազննմամբ ու ռիսկերի դասակարգմամբ` հնարավոր ԲՄ ազդեցությունները պարզելու համար: Այս նախնական փուլում հայտնաբերվում են զգայուն տարածքները, ինչպիսիք են պաշտպանված էկոհամակարգերը կամ խոցելի համայնքները, և ռիսկերը դասակարգվում են որպես ցածր, միջին, նշանակալի կամ բարձր:

Ռիսկերի նույնականացումից հետո հաջորդ փուլում իրականացվում է մանրամասն ԲՄ գնահատում: Այս գնահատումը ներառում է հնարավոր ազդեցությունների վերլուծություն և անհրաժեշտության դեպքում ուսումնասիրությունների իրականացում, ինչպիսիք են Շրջակա միջավայրի և Սոցիալական ազդեցությունների գնահատում (ՇՄՍԱԳ) կամ Բնապահպանական և Սոցիալական Ուսումնասիրություն (ԲՍՈՒ): Այս ուսումնասիրությունները գնահատում են նախագծի ուղղակի, անուղղակի և համակցված ազդեցությունները` կենտրոնանալով կենսաբազմազանության, հողօգտագործման, ջրային ռեսուրսների և համայնքների բարեկեցության վրա:

Գնահատումից հետո մշակվում են մեղմացման միջոցառումներ` հայտնաբերված ռիսկերն ու ազդեցությունները նվազեցնելու համար: Մեղմացման ռազմավարությունը առաջնորդվում է կանխարգելման աստիճանավորմամբ` շեշտադրելով հնարավորինս ազդեցությունների խուսափումը, նվազեցումը, վերականգնումը, ինչպես նաև մնացորդային ազդեցությունների փոխհատուցումը: Այս միջոցառումները ներառվում են տեղամասային Բնապահպանական և Սոցիալական Կառավարման Պլանի (ԲՄԿՊ) մեջ, որտեղ հստակ սահմանվում են գործողությունները, պատասխանատուները և իրականացման ժամկետները:

Մեթոդաբանության կարևոր բաղադրիչ է շահակիրների ներգրավվածությունը (ՇՆ) և հանրային քննարկումները, որոնք ապահովում են թափանցիկությունն ու ներգրավվածությունը նախագծի ողջ իրականացման ընթացքում: Շահակիր կողմերը, ներառյալ տեղական համայնքները, պետական մարմինները և հասարակական կազմակերպությունները, ներգրավվում են հանրային քննարկումներին: Հավաքագրված կարծիքները վերլուծվում և հաշվի

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
են առնվում, իսկ բողոքների և խնդիրների արդյունավետ կարգավորման համար ստեղծվում է
Բողոքարկման Մեխանիզմ (ԲՄ):

4.2 ԲՄԿՇ Հիմնավորում և Նպատակ

ԲՄԿՇ մշակելու հիմնավորումը ԶՄԵԾ-ի հետ կապված ԲՄ ռիսկերն ու ազդեցությունները կառավարելու կառուցվածքային շրջանակ ապահովել է: Թեև Ծրագրի համար կան նախապես ընտրված վայրեր, Ծրագրի իրականացման ընթացքում կհստակեցվեն շինարարական աշխատանքների համար նախատեսված բուն վայրերը, որի առնչությամբ կընդգծվի ԲՄԿՇ պատրաստելու նպատակահարմարությունը՝ ազգային կանոնակարգերի, Համաշխարհային բանկի ԲՄԿ-ի և Միջազգային Արդյունաբերության Լավ Գործելակերպի (ՄԱԼԳ) համապատասխանությունը յուրաքանչյուր տեղամասում ապահովելու առումով:

ԲՄԿՇ-ի նպատակն է ուղղորդել իրականացնող կազմակերպությանը Ծրագրի համապատասխան բաղադրիչներն իրականացնելիս՝ ազգային և տեղական կանոնակարգերի և Համաշխարհային բանկի՝ ԶՄԵԾ-ին առնչվող ԲՄՄ-ների համապատասխանության պահպանմանը: ԲՄԿՇ-ի հիմնական նպատակներն են՝

- Գնահատել ծրագրի և դրա գործունեության հնարավոր շրջակա միջավայրային և սոցիալական և ռիսկերն ու ազդեցությունները:
- Սահմանել հստակ քայլեր, գործընթացներ, մեթոդաբանություններ և ընթացակարգեր ԲՄ պահանջների, ռիսկերի և ազդեցությունների գնման, վերանայման և մշտադիտարկման համար:
- Որոշել վերահսկողության, կառավարման, հաշվետվությունների ներկայացման և ԲՄ ռիսկերի, ազդեցությունների ու համապատասխանության մշտադիտարկման դերերն ու պատասխանատվությունները:
- Տրամադրել խորհրդատվությունների և տեղեկատվության հրապարակման շրջանակ, ինչպես նաև մշակել ԲՄ մեղմացման պլաններ՝ բացասական ազդեցությունների հասցեագրման համար:
- Գնահատել կարողությունները և առաջարկել կարողությունների զարգացման միջոցառումներ:

Սույն ԲՄԿՇ-ի շրջանակը ներառում է.

- (i) ԲՄ կանոնակարգը և Ծրագրին առնչվող օրենքները,
- (ii) Իրականացման միջոցառումները և ինստիտուցիոնալ շրջանակը,
- (iii) Ծրագրի գործողությունների ԲՄ սքրինինգային ընթացակարգերը.

(iv) Ընթացակարգեր և ուղեցույցներ՝ ըստ անհրաժեշտության, տեղամասին հատուկ շրջակա միջավայրի վրա և սոցիալական ազդեցության գնահատման (ՇՄՄԱԳ) իրականացման և տեղանքին հատուկ Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլանների (ԲՄԿՊ) պատրաստման համար,

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
(v) ԲՄ ռիսկերը և մեղմացման միջոցառումները,

(vi) ԲՄ մշտադիտարկման և հաշվետվությունների համար ինստիտուցիոնալ միջոցառումները, ներառյալ շինարարության կապալառուների, վերահսկման խորհրդատուների, ինչպես նաև ՀՏԶՀ-ի և ԶԿ-ի կողմից հաշվետվություններ ներկայացնելը,

(vii) Շահակիրների ներգրավման ընթացակարգերը:

ԲՄԿԾ-ն հստակեցնում է Ծրագրին առնչվող անապահով և խոցելի խմբերը և նախանշում է տարբերակված միջոցառումներ՝ ապահովելու, որպեսզի նրանք չառերեսվեն անհամաչափ վնասների և ունենան հավասար հասանելիություն Ծրագրի օգուտներից:

ԲՄԿԾ-ն հիմնված է ԲՄ վերլուծության վրա, ներառյալ առաջնային հետազոտությունն առաջարկվող կլաստերներում, որոնք բացահայտում են հիմնական բնապահպանական զգայուն ընկալիչները, սոցիալական ելակետային վիճակը, նպաստառուների բնութագրերը, պոտենցիալ ազդեցության ենթակա մարդիկ, ինչպես նաև Ծրագրի գործունեության արդյունքում աղքատության ավելացման ու սոցիալական հնարավոր հետևանքները:

4.3 ԲՄԿԾ-ն պոտենցիալ կիրառողներ

Այս ԲՄԿԾ-ն կօգտագործվի՝

- Կառավարության և հանրության, ծրագրի իրականացման (PIA) մասնագետների,
- Ոչ պետական կազմակերպությունների
- Ծրագրի ազդակիր համայնքի և անձանց
- Տեղական իշխանությունների կողմից:

5. ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԿԱՆՈՆԱԿԱՐԳԵՐ ԵՎ ՕՐԵՆՔՆԵՐ

5.1. Ազգային իրավական դաշտ

Բնական ռեսուրսների օգտագործումը, ԲՄ պաշտպանությունը և հարակից այլ ոլորտները կարգավորող բնապահպանական և սոցիալական իրավական դաշտը բաղկացած է ՀՀ Սահմանադրությունից, ազգային օրենքներից, իրավական ակտերից և միջազգային պայմանագրերից:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995, վերջին անգամ փոփոխվել է 2015 թ.)

Հոդված 12-ը՝ «Շրջակա միջավայրի պահպանությունը և կայուն զարգացումը», սահմանում է, որ պետությունը նպաստում է շրջակա միջավայրի պահպանմանը, բարելավմանը և վերականգնմանը, բնական ռեսուրսների ողջամիտ օգտագործմանը՝ ղեկավարվելով կայուն զարգացման սկզբունքով և հաշվի առնելով ապագա սերունդների առջև ստանձնած պատասխանատվությունը: Յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է հոգ տանել շրջակա միջավայրի պահպանման մասին:

ԶՄԵԾ-ին առավել առնչվող մի քանի օրենքներ ամփոփ ներկայացված են ստորև բերված աղյուսակում.

Աղյուսակ 1. Հայաստանի համապատասխան իրավական դաշտը

Օրենսգրքեր, օրենքներ, որոշումներ	Նկարագրությունը եւ առնչությունը Ծրագրի գործունեությանը
Հողային օրենսգիրք (2001թ, վերջին փոփոխությունը 2022թ)	Հողային օրենսգիրքը սահմանում է պետական հողերի կառավարման և օգտագործման հիմնական ցուցումները, ներառյալ տարբեր նպատակներով հատկացվածները, ինչպիսիք են՝ գյուղատնտեսության, քաղաքաշինության, արդյունաբերության և հանքարդյունաբերության, էներգիայի արտադրության, հաղորդակցության և կապի գծերը, տրանսպորտը և այլ նպատակները: Օրենսգիրքը սահմանում է հատուկ պահպանվող տարածքները, ինչպես նաև անտառապատ, ջրածածկ և պահպանվող հողերը: Այն նաև սահմանում է հողի պահպանությանն ուղղված միջոցառումները, ինչպես նաև պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և քաղաքացիների իրավունքները հողի նկատմամբ: Ցանկացած տեսակի ժամանակավոր կամ մշտական հողատարածք, որը կարող է պահանջվել Ծրագրի իրականացման համար, կիրականացվի հողային օրենսգրքի համաձայն:
Ջրային օրենսգիրք (2002թ, վերջին փոփոխությունը 2022թ)	Ջրային օրենսգրքի հիմնական նպատակն է իրավական հիմք ստեղծել երկրի ջրային ռեսուրսների պաշտպանության, ջրային ռեսուրսների արդյունավետ կառավարման միջոցով քաղաքացիների և տնտեսական ոլորտների ջրային

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

փոփոխությունը 2022թ)	կարիքների բավարարման և ապագա սերունդների համար ջրային ռեսուրսների պահպանության ապահովման համար: Ջրային օրենսգիրքն անդրադառնում է հետևյալ հիմնական խնդիրներին. պետական/տեղական իշխանությունների և հասարակության պարտականությունները, Ջրի ազգային քաղաքականության (2005) և Ջրի ազգային ծրագրի (2006) մշակման, ջրի կադաստրի և մոնիթորինգի համակարգի, համապատասխան տեղեկատվության հանրային հասանելիության, ջրի օգտագործման և ջրային համակարգերի օգտագործման թույլտվության համակարգերի, անդրսահմանային ջրային ռեսուրսների օգտագործման, ջրի որակի ստանդարտների, հիդրոտեխնիկական կառույցների շահագործման անվտանգության հարցերին, ջրային ռեսուրսների պահպանությանն ու պետական վերահսկողությանը: Ծրագրի հնարավոր ներդրումները ջրամատակարարման և կեղտաջրերի հավաքման համակարգերի վերականգնման համար կնախագծվեն և կիրականացվեն Ջրային օրենսգրքին համապատասխան: Օրենսգիրք դրույթները նաև հաշվի կառնվեն ցանկացած այլ գործունեություն պլանավորելիս և ձեռնարկելիս, որը կարող է ազդեցություն ունենալ երկրում ջրի քանակի և որակի վրա:
Անտառային օրենսգիրք (2005թ, վերջին փոփոխությունը 2022թ)	Օրենսգիրքը կարգավորում է անտառների կայուն կառավարման՝ Հայաստանի Հանրապետության անտառների և անտառային հողերի պահպանության, վերականգնման, անտառապատման և ռացիոնալ օգտագործման, ինչպես նաև անտառների հաշվառման, մոնիթորինգի, վերահսկողության և անտառային հողերի հետ կապված հարաբերությունները: Օրենսգրքի դրույթները պետք է հաշվի առնվեն այն դեպքում, երբ ԶՄԵԾ-ն ներառում է գործողություններ անտառային տարածքներում կամ անտառային հողերում կամ շրջակայքում:
Քաղաքացիական օրենսգիրք (1998թ, վերջին փոփոխությունը 2023թ)	Քաղաքացիական օրենսգիրքը սահմանում է քաղաքացիական հարաբերությունների մասնակիցների իրավական կարգավիճակը, սեփականության և գույքային այլ իրավունքների ձեռքբերման և իրականացման հիմքը, ինչպես նաև կարգավորում է պայմանագրային և այլ պարտավորությունները, ինչպես նաև հարակից գույքային և անձնական ոչ գույքային հարաբերությունները: ԶՄԵԾ-ի իրականացման ընթացքում կարող են առաջանալ մի շարք հարցեր՝ կապված հողօգտագործման իրավունքների հետ: Օրենքի կարգավորումները ծառայում են որպես «հովանոց» և պետք է դիտարկվեն Ծրագրի բոլոր փուլերի ընթացքում՝ քաղաքացիական և իրավական հարաբերությունների համատեքստում:
Աշխատանքային օրենսգիրք (2004թ, վերջին փոփոխությունը 2023թ)	Աշխատանքային օրենսգիրքը կարգավորում է կոլեկտիվ և անհատական աշխատանքային հարաբերությունները, սահմանում է այդ հարաբերությունների հաստատման, փոփոխման և դադարեցման սկզբունքները և նախանշում դրանց իրականացման ընթացակարգերը: Այն նաև սահմանում է աշխատանքային հարաբերություններում ներգրավված կողմերի իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունն, ինչպես նաև աշխատողների անվտանգության և առողջության ապահովման պայմանները: Աշխատանքային օրենսգրքի բոլոր կարգավորումները կկիրառվեն Ծրագրի անձնակազմի, ինչպես նաև Ծրագրում տարբեր փուլերում ներգրավված կապալառուների, ենթակապալառուների և խորհրդատուների անձնակազմի նկատմամբ:

Շրջակա միջավայրի ազդեցության փորձաքննության մասին օրենք (2014թ, վերջին փոփոխությունը 2023թ)	«Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» օրենքը (ՇՄԱԳ) իրավական հիմք է ապահովում պլանավորված միջոցառումների և հայեցակարգերի պետական փորձաքննության իրականացման և ներդրման համար, ինչպես նաև ներկայացնում է Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման (ՇՄԱԳ) գործընթացի ստանդարտ քայլերը Հայաստանում տարբեր նախագծերի և գործողությունների համար: Նախատեսված գործողությունները դասակարգվում են երկու կատեգորիայի՝ արտացոլելով շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման տարբեր մակարդակներն՝ ըստ շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր ազդեցությունների ծանրության: Օրենքը նախատեսում է դրույթներ, որոնք անմիջականորեն առնչվում են հանգստի և զբոսաշրջության ոլորտին: Մասնավորապես «Փորձաքննության ենթակա գործունեությունը» 3-րդ գլխում օրենքը թվարկում է ՇՄԱԳ-ի ենթակա նախատեսվող միջոցառումների տեսակները: Օրենքի 12-րդ հոդվածի համաձայն լեռնադահուկային գծերի, ճոպանուղիների, զիփ գծերի և ենթակառուցվածքների կառուցումը կամ վերակառուցումը դասակարգվում է որպես Բ կատեգորիա: Ի լրումն, ՇՄԱԳ-ը կիրառելի է նաև պահպանվող տարածքներում, անտառներում, պատմական հուշարձանների տարածքներում և հանրային կանաչ տարածքներում իրականացվելիք գործողությունների համար, որոնք թվարկված չեն «Փորձաքննության ենթակա գործողություններ» 3-րդ հոդվածում: Այս գործունեությունը պատկանում է Բ կատեգորիայի: ԶՄԵԾ-ի շրջանակներում իրականացվելիք աշխատանքները կարող են ներառել գոյություն ունեցող ենթակառուցվածքների և մուտքի ճանապարհների նոր կառուցում և/կամ վերակառուցում, Դիլիջան ազգային պարկի ռեկրեացիոն գոտում գործունեություն և այլն, որոնք, համաձայն ՇՄԱԳ-ի օրենքի, պահանջում են շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատում և փորձագիտական եզրակացության տրամադրում: Ծրագրի շրջանակներում նախատեսված գործողությունները կուսումնասիրվեն և կդասակարգվեն՝ որոշելու օրենքի կիրառելիությունը: Նախքան պետական ՇՄԱԳ-ի և փորձաքննության ենթակա շինարարական աշխատանքների մեկնարկը պետք է տրվի դրական ՇՄԱԳ և փորձաքննության եզրակացություն:
Հողերի օգտագործման պահպանման նկատմամբ վերահսկողության մասին օրենք (2008թ, վերջին փոփոխությունը 2020թ)	Օրենքը նախատեսում է ՀՀ հողերի արդյունավետ օգտագործման և պահպանման նպատակներն ու տեսակները, հողային օրենսդրության և հիմնարկների կիրարկման հետ կապված ստուգումները, վերահսկողության կարգը, հողօգտագործումը և պահպանությունը վերահսկող սուբյեկտների իրավունքներն ու պարտականությունները: Օրենքը տարածվում է ՀՀ հողային ֆոնդի բոլոր հողերի վրա՝ անկախ նպատակից, սեփականությունից և/կամ օգտագործման իրավունքից:
Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության	Օրենքը նկարագրում է հողերի օտարման և փոխհատուցման ընթացակարգերը, թվարկում է այն նախագծերի տեսակները, որոնք հիմնավորված են հանրային գերակա շահի հայտարարման համար և օտարման ընթացակարգերը: Օրենքը սահմանում է, որ գույքի օտարումը չպետք է չհիմնավորված վնաս պատճառի գույքի սեփականատիրոջը, սակայն չի պահանջում, որ տնտեսական և սոցիալական

օտարման մասին օրենք (2006թ, վերջին փոփոխությունը 2018թ)	անբարենպաստ ազդեցությունները մեղմվեն հողի փոխհատուցումից բացի: Օրենքի դրույթը կկիրառվի այնպես, ինչպես նշված է Ծրագրի ՏՇ-ում:
Թափոնների մասին օրենք (2004թ, վերջին փոփոխությունը 2015թ)	Օրենքը կարգավորում է իրավատնտեսական հարաբերությունները՝ կապված հավաքագրման, փոխանցման, պահպանման, զարգացման, ծավալների կրճատման, մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի վրա բացասական ազդեցության կանխարգելման հետ: Օրենքը սահմանում է թափոնների գործածության օբյեկտները, պետական քաղաքականության հիմնական սկզբունքներն ու ուղղությունները, պետական ստանդարտացման, վիճակագրական տվյալների գույքագրման և ներդրման սկզբունքները, դրանց պահանջների և մեխանիզմների իրականացումը, թափոնների վերամշակման սկզբունքները, թափոնների ներկայացման պահանջները, պետական մոնիթորինգի համար թափոնների քանակի նվազեցմանն ուղղված միջոցառումները, այդ թվում՝ բնօգտագործման վճարները, ինչպես նաև իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց կողմից թափոնների օգտագործմամբ մարդու առողջությանը և շրջակա միջավայրին հասցված վնասների փոխհատուցումը, ինչպես նաև պահանջները, պետական մոնիթորինգի և իրավական խախտումները: Օրենքը սահմանում է պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների՝ որպես իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց իրավունքներն ու պարտականությունները: Թափոնների մասին օրենքը կկարգավորի ԶՄԵԾ-ի իրականացման ընթացքում առաջացած ավելցուկային նյութական և շինարարական թափոնների հեռացումը: Այս օրենքը կկիրարկվի Ծրագրի կողմից ֆինանսավորվող ֆիզիկական աշխատանքների ընթացքում շինարարական թափոնների և ավելցուկային նյութերի հեռացումը պլանավորելիս և ձեռնարկելիս:
Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին օրենքը (1994թ, վերջին փոփոխությունը 2022թ)	Օրենքի նպատակն է ապահովել օդի բարենպաստ որակը մարդու առողջության և շրջակա միջավայրի համար՝ պաշտպանելով այն աղտոտումից (ինչպես բնական, այնպես էլ մարդածին), մթնոլորտային օդի, կլիմայի և կենսաբազմազանության վրա բացասական ազդեցության վերացումը և կանխարգելումը: Օրենքը նպատակ ունի նաև կարգավորել հասարակական հարաբերությունները օդի պահպանության ոլորտում, կանխել և նվազեցնել մթնոլորտի վրա վնասակար քիմիական և կենսաբանական ազդեցությունները, վերացնել օդի աղտոտվածության անդառնալի հետևանքները, ապահովել օդի աղտոտվածության վերաբերյալ տեղեկատվության ամբողջականությունն ու մատչելիությունը: Սույն օրենքը կարգավորում է նաև արտանետումների լիցենզիաները և սահմանում է առավելագույն թույլատրելի կոնցենտրացիաները մթնոլորտային օդի աղտոտվածության համար և այլն: ԶՄԵԾ-ի շրջանակներում նախագծման, շինարարության և շահագործման փուլերում մթնոլորտային օդի պահպանման համար Օրենքով սահմանված պահանջներն ու դրույթները պետք է պահպանվեն:
Բուսական աշխարհի մասին օրենք (1999թ, վերջին փոփոխությունը	Օրենքը սահմանում է ՀՀ պետական քաղաքականությունը բուսական աշխարհի պահպանման, պաշտպանության, օգտագործման և վերականգնման ոլորտում: Օրենքը սահմանում է բուսական աշխարհի հետազոտության, պետական մոնիթորինգի, պետական գույքագրման նպատակները, բույսերի տեսակների Կարմիր գրքի կազմման

2018թ)	պահանջներն ու մտտեցումները, պայմանները, առանձնահատկությունները, բուսական օբյեկտների նպատակային օգտագործման սահմանափակումները, օգտագործման իրավունքի դադարեցման հիմքերը, բուսական աշխարհի պահպանման վերաբերյալ դրույթներ և տնտեսական խրախուսանք օգտագործման և վերահսկողության իրականացման համար: Այս օրենքը կկիրարկվի, եթե Ծրագիրը ֆիզիկական գործունեության ներդրումներ կատարի բույսերի տեսակների բնական միջավայրերում կամ շրջակայքում կամ այլ կերպ ազդի պահպանվող բուսական աշխարհի վրա:
Կենդանական աշխարհի մասին օրենք (2000թ, վերջին փոփոխությունը 2023թ)	Օրենքը սահմանում է ՀՀ պետական քաղաքականությունը կենդանական աշխարհի պահպանման, պաշտպանության, օգտագործման և վերականգնման ոլորտում: Օրենքը սահմանում է կենդանական աշխարհի հետազոտության, պետական մոնիթորինգի, պետական գույքագրման նպատակները, կենդանիների տեսակների Կարմիր գրքի կազմման պահանջներն ու մտտեցումները, պայմանները, առանձնահատկությունները, կենդանական օբյեկտների նպատակային օգտագործման սահմանափակումները, օգտագործման իրավունքի դադարեցման հիմքերը, կենդանական աշխարհի պահպանման վերաբերյալ դրույթներ և տնտեսական խրախուսանք օգտագործման և վերահսկողության իրականացման համար: Այս օրենքը կկիրարկվի, եթե Ծրագիրը ֆիզիկական գործունեության ներդրումներ կատարի կենդանիների տեսակների բնական միջավայրերում կամ շրջակայքում կամ այլ կերպ ազդի պահպանվող կենդանական աշխարհի վրա:
Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին օրենք (2006թ, վերջին թորոխությունը 2023թ)	Սույն օրենքը սահմանում է բնության համալիր և առանձին օբյեկտների, ինչպես նաև բնության հատուկ պահպանվող տարածքների էկոհամակարգերի զարգացման, վերականգնման, պահպանման, վերարտադրման և օգտագործման պետական քաղաքականության իրավական հիմքերը և հարաբերությունները: Օրենքի համաձայն, բնության հատուկ պահպանվող տարածքները բաժանվում են չորս կատեգորիաների. (i) Պետական արգելոցներ. (ii) Ազգային պարկեր; (iii) արգելավայրեր. և (iv) Բնության հուշարձաններ: Բնության հուշարձանների ցանկը հաստատված է ՀՀ կառավարության 14.08.2008թ. N 967-Ն որոշմամբ: Չորրորդ կատեգորիան բաժանված է երեք առանձին տեսակի՝ միջազգային, հանրապետական և տեղական նշանակության տարածքներ: Այս օրենքին կհետևեն Ծրագրին հարակից պահպանվող տարածքների, հատկապես «Դիլիջան» ազգային պարկի շրջակայքում օրենքով սահմանված ռեժիմների առնչությամբ՝ ապահովելու, որ Ծրագրի շրջանակներում իրականացվող առանձին գործողությունները համապատասխանեն այդ պահպանվող տարածքների համար սահմանված կառավարման արձանագրություններին:
Բնապահպանական վերահսկողության մասին օրենք (2005թ, վերջին փոփոխությունը 2020թ)	Օրենքը կարգավորում է ՀՀ բնապահպանական օրենսդրության կիրարկման նկատմամբ վերահսկողության կազմակերպումն ու իրականացումը և սահմանում է ՀՀ-ում վերահսկողության առանձնահատկությունների, համապատասխան ընթացակարգերի, պայմանների և հարաբերությունների, ինչպես նաև բնապահպանական վերահսկողության հիմքում ընկած իրավական և տնտեսական հիմքերը: ՇՄԱԳ-ի և փորձաքննության դրական եզրակացության առկայությունը, ինչպես նաև ԶՄԵԾ-ի շրջանակներում նախապատրաստվելիք ՇՄԱԳ փաստաթղթերում ուրվագծված և պահանջվող միջոցառումների իրականացումը, ենթակա կլինեն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

	բնապահպանական պետական վերահսկողության:
Բնապահպանական իրավախախտումների հետևանքով կենդանական և բուսական աշխարհին պատճառված վնասի հատուցման սակագների մասին (2005թ, վերջին փոփոխությունը 2023թ)	Սույն օրենքը սահմանում է բուսական և կենդանական աշխարհին բնապահպանական խախտումների հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման չափերը, ինչպես նաև այդ սակագների հաշվարկման և հավաքագրման կարգը: Օրենքը պետք է կիրառվի ԶՄԵԾ-ի իրականացման ընթացքում բուսական և կենդանական աշխարհին որևէ վնաս պատճառելու դեպքում:
Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին օրենք (2005թ, վերջին փոփոխությունը 2020թ)	Օրենքը կարգավորում է ճանապարհային երթևեկության անվտանգությունը, սահմանում երթևեկության անվտանգության ապահովման Հայաստանի քաղաքականության սկզբունքներն ու ուղղությունները, երթևեկության անվտանգության ապահովման իրավական հիմքերը, ինչպես նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և երթևեկության հետ կապված այլ մասնակիցների լիազորություններն ու պարտականությունները: Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովմանն ու նշանների տեղադրման խնդիրներին անմիջականորեն առնչվող գործունեության իրականացման ընթացքում պետք է դիտարկվեն օրենքի կարգավորումները:
Ավտոմոբիլային ճանապարհների մասին օրենք (2006թ, վերջին փոփոխությունը 2020թ)	Օրենքը կարգավորում է ավտոմոբիլային ճանապարհների ցանցի զարգացման և կառավարման տնտեսական, իրավական և կազմակերպչական հիմքերը, ՀՀ-ում ճանապարհների նախագծումը, կառուցումը, վերանորոգումը և սպասարկումը, դասակարգումը և գրանցումն, ինչպես նաև կարգավորում է այդ գործառնություններն իրականացնող մարմինների և կազմակերպությունների իրավահարաբերությունները: Ճանապարհների շինարարության, վերակառուցման և վերականգնման հետ անմիջականորեն առնչվող բաղադրիչի իրականացման ընթացքում պետք է հաշվի առնել օրենքի կարգավորումները:
Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների հավասար հնարավորությունների մասին օրենք (2013թ, վերջին փոփոխությունը 2020թ)	Օրենքը սահմանում է քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, մշակութային և այլ ոլորտներում տղամարդկանց և կանանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման երաշխիքները և կարգավորում դրանց առնչությամբ ծագող հարաբերությունները: Տղամարդկանց և կանանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների մասին օրենքի դրույթը կիրառվի Ծրագրի իրականացման ընթացքում բոլոր առումներով՝ ապահովելու Ծրագրի բոլոր շահակիրների բովանդակալից մասնակցությունը և Ծրագրի գործունեությունից լիարժեք օգտվելու հնարավորությունն՝ անկախ սեռից:
Պատմության	և՛ Սույն օրենքը ապահովում է Հայաստանում նման հուշարձանների

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

մշակույթի անշարժ հուշարձանների ու պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին օրենք (1998թ, վերջին փոփոխությունը 2023թ)	պահպանության և օգտագործման իրավական և քաղաքական հիմքերը և կարգավորում է պահպանության և օգտագործման գործունեության միջև հարաբերությունները: Օրենքի 15-րդ հոդվածը, ի թիվս այլ բաների, նկարագրում է հուշարձանների հայտնաբերման և պետական գրանցման, դրանց շուրջ պահպանվող գոտիների գնահատման և պատմամշակութային արգելոցների ստեղծման ընթացակարգերը: Հոդված 22-ը պահանջում է լիազոր մարմնի (Պատմության և մշակույթի հուշարձանների պահպանության դեպարտամենտի) հաստատումը, նախքան հուշարձաններ պարունակող տարածքներում հողատարածքների հատկացումը շինարարական, գյուղատնտեսական և այլ տեսակի գործունեության համար: ՀՀ ֆիզիկական մշակութային ռեսուրսներին վերաբերող Ծրագրի աջակցությամբ իրականացվող բոլոր գործողությունները կիրականացվեն սույն օրենքին լիովին համապատասխան:
Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության մասին օրենքը (2009թ, վերջին փոփոխությունը 2018թ)	Օրենքը կարգավորում է ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պաշտպանության, պահպանման և զարգացման գործընթացներից բխող իրավահարաբերությունները, ներառյալ ոչ նյութական մշակութային արժեքների նույնականացումը, փաստաթղթավորումը, հետազոտությունը, կիրառումը, հանգստացումը, ուսուցումը և տարածումը, այդ արժեքների նկատմամբ սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը, Հայաստանի ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պահպանումը, միջազգային մշակութային համագործակցությունը, մշակութային հաղորդակցությունը օտար երկրների և ՀՀ ժողովուրդների միջև: Ծրագրի աջակցությամբ ՀՀ ոչ նյութական մշակութային ռեսուրսներին վերաբերող բոլոր գործողությունները կիրականացվեն սույն օրենքին լիովին համապատասխան:
Քաղաքաշինության մասին օրենք (1998թ, վերջին փոփոխությունը 2023)	Սույն օրենքը սահմանում է ՀՀ քաղաքաշինական գործունեության սկզբունքները և կարգավորում այդ գործունեության հարաբերությունները: «Քաղաքաշինության մասին» օրենքը սահմանում է, որ տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինները պարտավոր են ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրազեկել իրենց բնակավայրի, գոտիավորման և քաղաքաշինական այլ խնդիրների մասին: Իրազեկման ուղիները պետք է ներառեն հրապարակումներ զանգվածային լրատվության միջոցներում, հանրային քննարկումներ, հաղորդումներ, նախագծերի ցուցադրություն: Ե՛վ ենթակառուցվածքի զարգացման ծրագրերը, և՛ հանրային քաղաքականության/հայեցակարգային փաստաթղթերը ենթակա են հանրային քննարկման, պահանջում են ճարտարապետահատակագծային առաջադրանք (նախագծային թույլտվություն) և շինարարության թույլտվություն:
Անշարժ գույքի գնահատման գործունեության մասին օրենքը (2005թ, վերջին փոփոխությունը 2021թ)	Սույն օրենքը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետությունում անշարժ գույքի գնահատման գործունեության հիմունքները և կարգավորում անշարժ գույքի գնահատման գործունեության հետ կապված հարաբերությունները: Սույն օրենքի իմաստով գույքի գնահատման օբյեկտներ են համարվում անշարժ գույքը՝ հողամասերը, ընդերքի մասերը, մեկուսացված ջրային մարմինները, անտառները, բազմամյա բույսերը, ստորգետնյա և վերգետնյա շենքերը, շինությունները և հողին ամրացված այլ գույքը, այսինքն՝ այն օբյեկտները, որոնք չեն կարող առանձնացվել հողամասից՝ առանց գույքին կամ հողամասին վնաս

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

	պատճառելու կամ հանգեցնել դրանց նպատակային նշանակության փոփոխության, դադարեցման կամ հետագա օգտագործման անհնարինության:
Տեղեկատվության ազատության մասին օրենք (2015թ)	Սույն օրենքը կարգավորում է տեղեկատվության ազատության հետ կապված հարաբերությունները, սահմանում է տեղեկատվության տրամադրման ոլորտում տեղեկատվության կառավարիչներին, ինչպես նաև տեղեկատվության ստացման կարգը, ձևերն ու պայմանները: Սույն օրենքի գործողությունը տարածվում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական հիմնարկների, բյուջեներից ֆինանսավորվող կազմակերպությունների, ինչպես նաև հասարակական կազմակերպությունների և նրանց պաշտոնատար անձանց վրա:
Հանրային ծանուցման և քննարկումների իրականացման կարգը սահմանելու մասին ՀՀ կառավարության թիվ 1325-Ն որոշում (2014թ, վերջին փոփոխությունը 2023թ)	Սույն կարգը կարգավորում է հիմնադրությային փաստաթղթի շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության ռազմավարական գնահատման հրապարակային ծանուցման, քննարկումների և լսումների (այսուհետ՝ քննարկումներ) և նախատեսվող գործունեության բոլոր կատեգորիաների՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության ընթացակարգի հետ կապված հարաբերությունները:
Հողի բերրի շերտի հանման նորմերի որոշմանը և հանված բերրի շերտի պահպանմանն ու օգտագործմանը ներկայացվող պահանջները սահմանելու մասին ՀՀ կառավարության թիվ 1404-Ն որոշում (2017թ)	Սույն որոշմամբ սահմանվում են հողի բերրի շերտի փորման և հողի բերրի շերտի պահպանմանն ու օգտագործման նորմերի սահմանման պահանջները՝ ոչ արդյունավետ հողերի բարելավման համար: Սույն որոշումը տարածվում է ՀՀ տարածքում շինարարական և օգտակար հանածոների արդյունահանման աշխատանքների ընթացքում հողի բերրի շերտի փորման և ոչ արդյունավետ հողերի բարելավման նպատակով հողի բերրի շերտի օգտագործման աշխատանքների վրա:
Ոչ նյութական մշակութային արժեքների նույնականացման, փաստաթղթավորման, պահպանության և տեղեկատվության փոխանակման կարգը ու ոչ նյութական մշակութային արժեքի վկայագրի ձևը հաստատելու մասին	Սույն որոշումը սահմանում է հարաբերություններ ոչ նյութական մշակութային արժեքների նույնականացման, փաստաթղթավորման, պահպանման և տեղեկատվության փոխանակման բնագավառում: Սույն կարգի դրույթները վերաբերում են ինչպես ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված ոչ նյութական մշակութային ժառանգության և անհապաղ պաշտպանության կարիք ունեցող արժեքների ցանկերին, այնպես էլ մշակույթի բնագավառում ՀՀ պետական լիազոր մարմնի մասնագիտական խորհրդի կողմից ճանաչված ոչ նյութական մշակութային ժառանգությանը, արժեքներ, որոնք ենթակա են ներառման ցուցակներում:

ՀՀ կառավարության թիվ 1173-Ն որոշում (2010թ)	

5.2. Շրջակա միջավայրի և սոցիալական ազդեցության գնահատում եւ պետական փորձաքննություն

Շրջակա միջավայրի ազդեցության գնահատման և փորձաքննության իրավական շրջանակի մշակումը Հայաստանում սկսվել է 1995 թվականին՝ «Շրջակա միջավայրի ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ: 2014 թվականին օրենքում իրականացվել են փոփոխություններ և այն վերախմբագրվել է: Օրենքի ամբողջական վերախմբագրումն ընդունվել է 2023 թվականի մայիսի 3-ին և ուժի մեջ է մտել 2023 թվականի հունիսի 9-ին:

«ՀՀ Շրջակա միջավայրի նախարարությունը (ՇՄՆ) շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման (ՇՄԱԳ) և փորձաքննության պետական լիազոր մարմինն է: Շրջակա միջավայրի գնահատման հաշվետվությունների դիտարկումը, փորձաքննության գործընթացի կազմակերպումը և փորձագիտական եզրակացությունների տրամադրումը կազմակերպվում է ՇՄՆ ենթակայության տակ գործող «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման փորձաքննության կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի կողմից:

Ստորև ներկայացված են 2023 թվականին ընդունված ՀՀ ՇՄԱԳ և փորձաքննության օրենքի դրույթները, որոնք կարող են կիրառելի լինել ՋՄԵԾ-ի կլաստերների և հնարավոր ենթածրագրերի համար: Ըստ Օրենքի նախատեսված գործունեության հիմնադրությամբ փաստաթղթերի և նախագծային փաստաթղթերի գնահատման և փորձաքննության գործընթացները տարանջատվում են:

Ըստ Օրենքի նախատեսվում է հիմնադրությամբ փաստաթղթերի ռազմավարական բնապահպանական գնահատման և փորձաքննության գործընթաց: Գնահատման և փորձաքննության ենթակա պլանային գործունեության տեսակները դասակարգվում են երկու կատեգորիայի Ա և Բ՝ ըստ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության աստիճանի: Ա կատեգորիայի գործունեությունները ծրագրի շրջանակում ֆինանսավորման ենթակա չեն և կմերժվեն:

Բ կատեգորիայի գործունեության համար շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման (ՇՄԱԳ) պետական գործընթացը սկսվում է ազդակիր համայնքի տեղական կառավարման վարչական գրասենյակին նախատեսվող գործունեության մասին ուղարկված ծանուցումով:

Ծանուցում համայնքին: Համայնքի ղեկավարը ծանուցումը ստանալուց հետո՝ հինգ աշխատանքային օրվա ընթացքում, կատարում է շահագրգիռ հանրության ծանուցում՝ տեղադրելով հանրային քննարկման վերաբերյալ հայտարարություն թերթում, համայնքի վեբ կայքում և հայտարարությունների տախտակներին, ծանուցումից հետո՝ ոչ շուտ, քան 21-րդ և ոչ ուշ, քան 25-րդ աշխատանքային օրը:

Ավագանու որոշում: Առաջին հանրային լսումից հետո՝ 30 աշխատանքային օրվա ընթացքում, համայնքի ավագանին որոշում է ընդունում նախատեսվող գործունեության

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
իրականացմանը նախնական համաձայնություն կամ անհամաձայնություն տրամադրելու
վերաբերյալ, որը պետք է պարունակի հիմնավորումներ դրա պատճառների մասին:

Փորձաքննությունը սկսվում է փորձաքննության ներկայացվող փաստաթղթերի լրակազմ
փաթեթն էլեկտրոնային տարբերակով նախաձեռնողի կողմից լիազոր մարմին ուղեկցող
գրությամբ ներկայացնելու պահից: Էլեկտրոնային տարբերակով ներկայացնելու
անհնարինության դեպքում փորձաքննության ներկայացվող փաստաթղթերի փաթեթը
ներկայացվում է թղթային տարբերակով:

Բ կատեգորիայի գործունեության փաստաթղթերը «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության
փորձաքննության և փորձաքննության կենտրոն» ՊՈԱԿ ներկայացնելուց հետո
փորձաքննությունը տևում է մինչև 40 աշխատանքային օր: Փորձաքննության փաթեթը ներառում
է ՇՄԱԳ հաշվետվությունը, նախատեսված գործունեության նախագծային փաստաթուղթը,
տեղական ինքնակառավարման մարմնի կողմից նախնական համաձայնության մասին
որոշումը, հանրային լուսմների ընթացքում կազմված փաստաթղթերը (Ծանուցման
հրապարակման պատճենը, լուսանկարները կամ տեսագրությունները, էթե առկա են,
առաջարկություններ, դիտողություններ և կարծիքներ, ինչպես նաև հանրային լուսմների
արձանագրություն՝ մասնակիցների ցանկով: Փորձաքննության ժամկետը լիազոր մարմնի
կողմից կարող է երկարաձգվել մինչև 30 աշխատանքային օր: Ըստ սահմանված կարգի
իրականացվում է երկու հանրային լուսմներ:

ԶՄԵԾ-ի Բաղադրիչ 1-ի շրջանակներում որոշ կամ բոլոր ռազմավարական կամ
հայեցակարգային փաստաթղթերը հնարավոր է ենթակա լինեն ռազմավարական
բնապահպանական գնահատման և փորձաքննության: Այս ընթացակարգերը սահմանված են
Օրենքի 5-րդ և 6-րդ գլուխներում 21-27-րդ հոդվածներում:

Բաղադրիչ 2-ի շրջանակներում ենթակառուցվածքների վերականգնման որոշ
գործողություններ, ինչպիսիք են ճանապարհների վերականգնումը, լուսավորությունը,
ջրատարների տեղադրումը, կեղտաջրերի մաքրման կայանների կառուցումը, թանգարանների,
շենքերի, զիփլայնների, բնության հատուկ պահպանվող տարածքների, անտառապատ
հողերում, բնակավայրերի կանաչ գոտիների վերակառուցումը կամ վերականգնումը
Պատմության և մշակույթի հուշարձանների տարածքներում ենթակա են ՇՄԱԳ և
փորձաքննության՝ համաձայն 12-րդ հոդվածի 4- 6-րդ կետի և դասակարգվում են որպես B
կատեգորիա:

Հարկ է նշել, որ վերոհիշյալ իրավական դաշտը, ինչպես նաև բնապահպանական և
սոցիալական գնահատման հետ կապված այլ ազգային իրավական ակտերը չեն սահմանում
որևէ ստուգաթերթ կամ ձև, որը պարտադիր է նախնական գնման փուլերի համար:

Հարկ է նաև նշել, որ գործնականում կիրառվում է նաև լիազոր մարմնից (ՀՀ ՇՄՆ
նախարարություն) դիրքորոշում/կարծիք հարցնելու պրակտիկան ցանկացած գործունեության
դասակարգման կամ փորձաքննության անհրաժեշտության վերաբերյալ, որը կարող է կիրառվել
նաև TRIP-ի շրջանակներում որևէ նախաձեռնվող գործունեության դասակարգման համար՝ էթե
առկա են հակասություններ և դժվարություններ:

5.3. Համաշխարհային բանկի բնապահպանական և սոցիալական շրջանակ

Համաշխարհային բանկի ԲՄՇ-ն (2018) աջակցում է կանաչ, ճկուն և մասնակցային զարգացմանը՝ ուժեղացնելով մարդկանց և շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը և կատարելով կարևոր առաջընթաց այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են աշխատանքը, մասնակցությունը և խտրականության բացակայությունը, սեռը, կլիմայի փոփոխությունը, կենսաբազմազանությունը, մշակութային ժառանգությունը, համայնքի առողջությունը և անվտանգությունը և շահակիրների ներգրավվածությունը: ԲՄՇ-ն սահմանում է 10 ԲՄՍ-ներ և խթանում է ԲՄ ռիսկերի ինտեգրված կառավարումը: Ծրագրի գործողությունները պետք է համապատասխանեն ԲՄՇ-ին:

Աղյուսակ 3-ում ներկայացված են ՉՄԵԾ-ի կողմից գործարկվող 8 ԲՄՍ-ներ, հիմնականում 2-րդ Բաղադրիչի գործողություններով պայմանավորված, որոնք ներառում են հետևյալ շինարարական աշխատանքները. ենթակառուցվածքների վերականգնում և կառուցում, ակտիվ զբոսաշրջության զարգացման փոքրածավալ միջոցառումներ:

Աղյուսակ 3 – ՉՄԵԾ-ի կողմից գործարկվող ԲՄՍ-ներ

ԲՄՍ	ԲՄՍ-ի նկարագրություն	Կիրառելիությունը ՉՄԵԾ-ի համար
ԲՄՍ1: Բնապահպանական և սոցիալական ռիսկերի ազդեցությունների գնահատում կառավարում	ԲՄՍ1 ընդունում է Վարկառուի պարտականությունները՝ գնահատելու, կառավարելու և վերահսկելու ԲՄ ռիսկերն ու ազդեցությունները, որոնք կապված են նախագծի յուրաքանչյուր փուլի հետ, որոնց աջակցում է Համաշխարհային բանկը Ներդրումային նախագծերի ֆինանսավորման միջոցով՝ ապահովելու ԲՄ ստանդարտներին համապատասխանություն	Շինարարական աշխատանքների իրականացումը ենթադրում է ԲՄ ռիսկեր և ազդեցություններ, որոնք պետք է գնահատվեն, մեղմացվեն, կառավարվեն և վերահսկվեն: ԲՄՍ1-ը կիրառելի է կլաստերի հետ կապված բոլոր գործողությունների համար:
ԲՄՍ2: Աշխատանք և աշխատանքային պայմաններ	ԲՄՍ2-ն կարևորում է զբաղվածության ստեղծումն ու եկամուտների աճը՝ աղքատության նվազեցման և տնտեսական աճի նպատակով: Վարկառուները կարող են խթանել աշխատողների և	Ծրագրի կապալառուները պետք է ունենան աշխատուժի կառավարման քաղաքականություններ, բնապահպանական, սոցիալական առողջության

	կառավարողների միջև առողջ հարաբերությունները և ուժեղացնել ծրագրի զարգացման առավելությունները՝ ցուցաբերելով աշխատողների նկատմամբ արդար վերաբերմունք և ապահովելով անվտանգ ու առողջ աշխատանքային պայմաններ:	և անվտանգության քաղաքականություններ և վարքագիծ: Նրանք պետք է ապահովեն աշխատողների համար անվտանգ և առողջ աշխատանքային պայմաններ: ԲՄՍ2-ը կիրառելի է աշխատողի և գործատուների միջև բոլոր տեսակի հարաբերությունների համար - հիմնական աշխատողների, պայմանագրային աշխատողների, հիմնական մատակարարների համար, որոնք ներգրավված կլինեն Ծրագրի հետ կապված բոլոր գործունեություններում:
ԲՄՍ3: Ռեսուրսների արդյունավետություն և աղտոտման կանխարգելում և կառավարում	ԲՄՍ3-ը ընդունում է, որ տնտեսական գործունեությունը և քաղաքաշինությունը հաճախ առաջացնում են օդի, ջրի և հողի աղտոտում և սպառում են սահմանափակ ռեսուրսներ, որոնք կարող են վտանգել մարդկային առողջությունը, էկոհամակարգը և շրջակա միջավայրը՝ տեղական, տարածաշրջանային և գլոբալ մակարդակներում: Այս ԲՄՍ-ն սահմանում է պահանջներ՝ ծրագրի իրականացման ընթացքում ռեսուրսների արդյունավետության, աղտոտման կանխարգելման և կառավարման ուղղությամբ:	Նախքան շինարարական աշխատանքները սկսելը պետք է գնահատվի օդի, ջրի և հողի հնարավոր աղտոտվածությունը, մշակվեն կանխարգելիչ և մեղմացող միջոցառումներ, որոնք կմշտադիտարկվեն շինարարական աշխատանքների ընթացքում: ԲՄՍ3-ը կիրառելի է բոլոր կլաստերների համար ենթակառուցվածքի վերականգնման բոլոր գործողությունների համար:
ԲՄՍ4: Համայնքի առողջություն և անվտանգություն	ԲՄՍ4 անդրադառնում է առողջության, անվտանգության և	Առողջության և անվտանգության ռիսկերն ու ազդեցությունները

	անվտանգության ռիսկերին և ազդեցություններին ծրագրի ազդեցության տակ գտնվող համայնքների վրա և Վարկառուների համապատասխան պատասխանատվությունը՝ խուսափելու կամ նվազագույնի հասցնելու նման ռիսկերն ու ազդեցությունները՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով մարդկանց, ովքեր իրենց հատուկ հանգամանքների պատճառով կարող են խոցելի լինել:	ծրագրի ազդակիր համայնքների վրա պետք է դիտարկվեն և հասցեագրվեն՝ խուսափելով կամ նվազագույնի հասցնելով նման ռիսկերն ու ազդեցությունները՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով խոցելի խմբերին: ԲՄՄ4-ը կիրառելի է ենթակառուցվածքների վերականգնման բոլոր գործողությունների համար բոլոր կլաստերների բոլոր ազդակիր համայնքներում:
ԲՄՄ5: Հողերի օտարում, հողօգտագործման սահմանափակում և հարկադիր տարաբնակեցում	ԲՄՄ5-ը ընդունում է, որ պետք է խուսափել հարկադիր տարաբնակեցումից: հարկադիր տարաբնակեցման անխուսափելիության պարագայում ազդեցությունը պետք է նվազագույնի հասցվի և ձեռնարկվեն համապատասխան միջոցներ՝ տեղահանված անձանց (և տեղահանվածներին ընդունող հյուրընկալող համայնքների) վրա բացասական ազդեցությունները մեղմելու համար:	Տարաբնակեցման ազդեցությունները պետք է գնահատվեն և, հնարավորության պարագայում խուսափեն դրանից: Եթե հարկադիր տարաբնակեցումն անխուսափելի է, ապա այն նվազագույնի կհասցվի, և ազդակիր անձանց վրա բացասական ազդեցությունները մեղմելու համար մանրակրկիտ կպլանավորվեն և կիրականացվեն համապատասխան միջոցառումներ: ԲՄՄ5-ը կիրառելի է ենթակառուցվածքների վերականգնման բոլոր գործողությունների համար, ինչպիսիք են ազդեցություն մասնավոր

		սեփականության վրա, հարկադիր տարաբնակեցում և մասնավոր հողերի մշտական և/կամ ժամանակավոր օգտագործում:
ԲՄՍ6: Կենսաբազմազանության պահպանում եւ կենդանի բնական ռեսուրսների կայուն կառավարում	ԲՄՍ 6-ը ընդունում է, որ կենսաբազմազանության պաշտպանությունն ու պահպանումը և կենդանի բնական ռեսուրսների կայուն կառավարումը հիմնարար նշանակություն ունեն կայուն զարգացման համար, ինչպես նաև սահմանում է կենսամիջավայրերի, ներառյալ անտառների, կենսաբազմազանության պահպանման կարևորությունը:	Կենսաբազմազանության և կենդանի բնական ռեսուրսների վրա ազդեցությունները մանրակրկիտ կզնահատվեն և կմշակվեն ազդեցությունը նվազագույնի հասցնելու միջոցներ: ԲՄՍ6-ը կիրառելի է ենթակառուցվածքների վերականգնման այն գործողությունների համար, որոնք կիրականացվեն բնակելի և գյուղատնտեսական տարածքներից դուրս, բնական միջավայրում կամ շրջակայքում, ինչպիսիք են անտառները, պահպանվող տարածքները և բարձրադիր վայրերը:
ԲՄՍ8: Մշակութային ժառանգություն	ԲՄՍ8-ը սահմանում է մշակութային ժառանգության ապահովման շարունակականությունը անցյալի, ներկայի և ապագայի միջև՝ նյութական և ոչ նյութական ձևերով: ԲՄՍ8-ը սահմանում է միջոցառումներ, որոնք նախատեսված են մշակութային ժառանգության պաշտպանության համար ծրագրի ողջ ընթացքում:	Մշակութային ժառանգության վրա ազդեցությունները պետք է գնահատվեն և պաշտպանվեն ծրագրի իրականացման ողջ ցիկլի ընթացքում: ԲՄՍ8-ը կիրառելի է ենթակառուցվածքների վերականգնման այն գործողությունների համար,

		որոնք կիրականացվեն որպես մշակութային ժառանգություն պահպանվող տարածքներում և/կամ մշակութային հուշարձանների մոտ:
ԲՍՍ10: Շահակիրների ներգրավում և տեղեկատվության հանրայնացում	ԲՍՍ10-ը ընդունում է Վարկառուի և ծրագրի շահագրգիռ կողմերի միջև բաց և թափանցիկ ներգրավվածության կարևորությունը՝ որպես միջազգային պրակտիկայի կարևոր տարր: Արդյունավետ շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածությունը կարող է բարելավել նախագծերի ԲՍ կայունությունը, բարձրացնել նախագծերի ընդունումը և նշանակալի ներդրում ունենալ ծրագրի հաջող նախագծման և իրականացման գործում:	Ծրագրի շահակիրները պետք է նույնականացվեն Ծրագրի իրականացման հենց սկզբից: Ծրագրի համար պատրաստվել է առանձին ՇՆՊ, որը մանրամասնում է, թե ինչպես պետք է շահակիրներին նույնականացնել, խորհրդատվություն տրամադրել, քննարկումներին ներգրավել՝ Ծրագրի բնապահպանական և սոցիալական կայունության ապահովման և հաջող իրականացման գործում նշանակալի ներդրում ունենալու նպատակով: ԲՍՍ10-ը կիրառելի է կլաստերի հետ կապված բոլոր գործողությունների համար:

Բնապահպանական և սոցիալական հանձնառությունների պլան. Պատրաստվել է Բնապահպանական և սոցիալական հանձնառությունների պլանը (ԲՍՀՊ): ԲՍՀՊ-ն ընդգծում է էական միջոցառումներն ու գործողությունները, որոնք անհրաժեշտ են Ծրագրի կողմից ԲՍՍ-ներին սահմանված ժամկետում բավարարելու համար: ԲՍՀՊ-ն կլինի TRIP վարկային համաձայնագրի մի մասը, որն անհրաժեշտության դեպքում կներառի ԲՍՀՊ-ի իրականացմանն աջակցելու պարտավորությունները:

Փոխկապակցված հաստատություններ. ԲՍՍ1-ը վերաբերում է բոլոր այն փոխկապակցված հաստատություններին, որոնք ի հայտ կգան Ծրագրի ընթացքում: Այդ հաստատությունները

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ
կհամապատասխանեն ԲՄՍ-ների պահանջներին այնքանով, որքանով Վարկառուն վերահսկողություն կամ ազդեցություն ունի նման հաստատությունների վրա: Այս համատեքստում «Փոխկապակցված հաստատություններ» տերմինը նշանակում է գործունեություն կամ հաստատություն, որոնք չեն ֆինանսավորվում որպես ծրագրի մաս և որոնք. (I) ուղղակիորեն և էականորեն կապված են ծրագրի հետ. (II) իրականացվել կամ նախատեսվում է իրականացնել նախագծի հետ միաժամանակ. և (III) անհրաժեշտ է ծրագրի կենսունակ լինելու համար և չէր կառուցվի, ընդլայնվի կամ իրականացվի, եթե նախագիծը գոյություն չունենար⁸:

ՕՔ 7.50 միջազգային ջրային ուղիների վերաբերյալ

ԲՄՇ-ն չի փոխարինում Միջազգային Ջրային ուղիների ՕՔ 7.50-ին, որը կազմվել է Ծրագրի անդրսահմանային Աղստև գետի հետ կապված գործունեության համար: ԲՄ գնահատումը հաշվի կառնի ՕՔ 7.50-ի պահանջները Աղստև գետի համար Դիլիջանի կլաստերի գործունեության ընթացքում՝ ԲՄՇ-ին համապատասխան: Այս գործողությունները կսահմանափակվեն հետևյալ շրջանակներով՝ համապատասխան գործիքների պատրաստմամբ և կիրառմամբ, ինչպիսիք են ՇՄՍԱԳ-ները կամ ԲՄԿՊ-ները՝ ԲՄ դիտագնման տեղեկատվության հիման վրա:

• Դիլիջան քաղաքի հիմնական գետի՝ Աղստև գետի աղտոտվածության նվազեցում և հեղեղումների ռիսկի նվազեցման միջոցառումների իրականացում, ինչպիսիք են. (ii) գետափերի վերականգնման համար բնության վրա հիմնված լուծումների կիրառում, ներառյալ ազգային բուսականության վերատնկումը. (iii) ջրահեռացման համակարգերի բարելավում. (iv) հետիոտնային կամուրջների կառուցում՝ դեպի հարակից Դիլիջանի քաղաքային զբոսայգի մուտքը բարելավելու համար:

5.4. Տարբերությունների վերլուծություն ԲՄԿՇ-ի եւ ազգային իրավական շրջանակի միջեւ

Հայաստանի օրենսդրությունը և կիրառման պրակտիկան ժամանակի ընթացքում մշակվել և համապատասխանեցվել են բնապահպանական և սոցիալական ԲՄ կայունության վերաբերյալ միջազգային լավ փորձին: Այնուամենայնիվ, օրենսդրությունը, քաղաքականությունը և ինստիտուցիոնալ համակարգերը դեռևս պետք է ամրապնդվեն մի շարք կարևոր ոլորտներում: Աղյուսակ 4-ում ներկայացված են Հայաստանի համապատասխան օրենքների և կանոնակարգերի և Համաշխարհային բանկի ԲՄՍ-ների պահանջների միջև հայտնաբերված բացերը/տարբերությունները, ինչպես նաև անհրաժեշտ լրացուցիչ միջոցներ՝ ԲՄԿՇ-ի շրջանակներում նման բացերը վերացնելու համար ⁹ :

⁸ Հաստատված է օրենքի կամ գործողության ունենալու փոփոխված համարվելու համար, բոլոր 3 չափորոշիչները սխալ է ասվել ինչու

⁹ ՀՀ 2024. Հայաստանի ազգային օրենսդրության և ՀԲԲԿ-ի միջև տարբերության ունենալու վերաբերյալ

Աղյուսակ 4. Համաշխարհային բանկի ԲՄՇ-ների պահանջներին համապատասխան Հայաստանի համապատասխան օրենքների եւ կանոնակարգերի գնահատում

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
ԲՄՄ 1. Բնապահպանական եւ սոցիալական ռիսկերի եւ ազդեցությունների գնահատում ու կառավարում		
Ռիսկերի և ազդեցությունների բնապահպանական սոցիալական գնահատում և կառավարում, ներառյալ մեղմացման հիերարխիան	ՇՄԱԳ օրենքը (թարմացվել է 2023 թվականին) ընդհանուր առմամբ համահունչ է ԲՄՄ1-ին: Այնուամենայնիվ, Շրջակա միջավայրի կառավարման օրենքի և մոնիտորինգի ծրագրերի մշակումը լիազորված է միայն այն գործողությունների համար, որոնց համար օրենքը պահանջում է պետական ՇՄԱԳ փորձաքննություն: Այլ գործունեության համար օրենքով սահմանված չէ բնապահպանական կառավարման գործիք: ՇՄԱԳ օրենքը չի ներառում սոցիալական ռիսկերի և ազդեցությունների բացահայտումը և կառավարումը:	Սոցիալական ռիսկերի և ազդեցությունների նույնականացումը և կառավարումը պետք է իրականացվի Բաղադրիչ 2-ի ներքո գտնվող յուրաքանչյուր ենթաբաղադրիչի և ենթաձևերի համար՝ մեղմացման հիերարխիայի համաձայն՝ ԲՄՄ պահանջներին համապատասխան:
Ազդեցության ենթակա տարածքում փոխկապված գործունեություն	ՇՄԱԳ օրենքը չի կարգավորում փոխկապված գործունեությունները	Փոխկապված գործունեության դեպքում ԲՄՄ1-ի պահանջները կկիրառվեն
Ինստիտուցիոնալ պատասխանատվություն և կիրարկման կարողություն	ՇՄԱԳ օրենքը հստակ չէ նախագծերի հարմարվողական կառավարման համար մոնիտորինգի տվյալների օգտագործման հետ կապված:	Շինարարական աշխատանքների ամենամսյա բնապահպանական և սոցիալական մոնիտորինգը կկիրառվի դրանց հարմարվողական/ճկուն կառավարման համար:
Խոցելի խմբերի պաշտպանության միջոցներ	Տեղական օրենսդրությունը չի պահանջում խոցելի խմբերի վրա ազդեցությունների բացահայտում կամ կառավարում	ԲՄՄ1-ի և ԲՄՄ10-ի պահանջները կկիրառվեն
ԲՄՄ2: Աշխատանք եւ աշխատանքային պայմաններ		
Աշխատանքի պայմանները	Հայաստանն ունի համապարփակ Աշխատանքային օրենսգիրք (2004 թ.): Հայաստանը վավերացրել է նաև	Ազգային օրենսդրությունը կկիրառվի

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության հիմնական աշխատանքային կոնվենցիաները: Այնուամենայնիվ, Աշխատանքային օրենսգրքի կիրարկումը ուշանում է, հիմնականում պայմանավորված Առողջապահական և աշխատանքի տեսչական մարմնի՝ օրենքները կիրառելու կարողությամբ, ինչպես նաև վերջին տասնամյակում օրենսդրական փոփոխությունների քանակով և տեմպերով: Ազգային օրենսդրությունը համահունչ է միջազգային լավ փորձին և ԲՄՍ2 պահանջներին:	
Աշխատանքի անվտանգություն և առողջություն (ԱԱԱ)	Թեև Աշխատանքային օրենսգիրքը ներառում է ԱԱԱ-ի վերաբերյալ հիմնական դրույթներ, կան որոշակի բացեր ԲՄՍ2 պահանջների հետ, ինչպես նաև ոլորտներ, որոնք պահանջում են հետագա ուժեղացում: Աշխատանքային օրենսգիրքը գործատուներից պահանջում է ապահովել անվտանգ և առողջ աշխատանքային միջավայր, անցկացնել ԱԱԱ ռիսկերի գնահատումներ և պլաններ, տրամադրել անվտանգության դասընթացներ աշխատողներին և տրամադրել անձնական պաշտպանիչ սարքավորումներ, սանիտարական և հանգստի հարմարանքներ: ԱԱԱ ստանդարտները կարգավորվում են նաև հատուկ որոշումներով և ակտերով: Քրեական օրենսգիրքը տույժեր է նախատեսում ԱԱԱ օրենքների և կանոնակարգերի խախտման համար: Աշխատանքային օրենսգիրքը գործատուներից պահանջում է սահմանել ԱԱԱ պահանջներին համապատասխանությունը վերահսկելու ընթացակարգեր, հաստատել ԱԱԱ ներքին ակտերն ու կանոնակարգերը և նշանակել	ԲՄՍ2-ի պահանջները կկիրառվեն

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	անվտանգության հատուկ փորձագետ: Այն նաև պահանջում է գործատուներից տեղեկացնել և խորհրդակցել աշխատակիցների հետ ԱԱԱ խնդիրների վերաբերյալ և նախատեսում է առողջության և անվտանգության հանձնաժողովների ստեղծում: Թեև օրենսգիրքը պահանջում է գործատուներից տեղեկացնել աշխատողներին ցանկացած վտանգավոր աշխատանքային իրավիճակի մասին և դադարեցնել աշխատանքները նման դեպքերում, այն բացահայտորեն չի արգելում վրեժխնդիր լինել այն աշխատողի դեմ, ով հայտնում է անապահով իրավիճակի մասին. ոչ էլ բացահայտորեն նախատեսում է աշխատողների համար անապահով աշխատանքային իրավիճակներից հեռանալը: Աշխատանքային օրենսգիրքը չի ներառում աշխատավայրերում առաջին օգնության պայուսակներ տրամադրելու հստակ պահանջներ, ինչպես նաև բացահայտված չէ վերապատրաստման գրառումների պահպանման պատասխանատվությունը: Այն չի պահանջում տղամարդկանց և կանանց համար առանձին սանիտարահիգիենիկ պահանջներ:	
Երեխաների աշխատանք և հարկադիր աշխատանք	Հայաստանը վավերացրել է երեխաների աշխատանքին վերաբերող բոլոր հիմնական միջազգային կոնվենցիաները և լրիվ դրույքով աշխատանքի համար նվազագույն աշխատանքային տարիքը 16 տարին է, ինչը համահունչ է ԲՄՍ2-ին: Ազգային օրենսդրությունն արգելում է երեխաների աշխատանքի ոչ նպաստավոր ձևերը: Այնուամենայնիվ, 14-ից 16 տարեկան երեխաները կարող են աշխատել ծնողի կամ օրինական խնամակալի գրավոր համաձայնությամբ: Օրենքը թույլ է տալիս 14	ԲՄՍ2-ի պահանջները կգործեն:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	տարեկանից փոքր երեխաներին աշխատել ժամանցի ոլորտում՝ սահմանված սահմանափակումներով և ծնողի կամ խնամակալի համաձայնությամբ: Աշխատանքային շաբաթվա առավելագույն տևողությունը 24 ժամ է 14-ից 16 տարեկան երեխաների համար, և 36 ժամ՝ 16-ից 18 տարեկան երեխաների համար: 18 տարեկանից փոքր անձինք չեն կարող արտաժամյա աշխատել վնասակար, ծանր կամ վտանգավոր պայմաններում՝ գիշերը կամ տոն օրերին: Այնուամենայնիվ, Աշխատանքային օրենսգիրքը չի պահանջում գործատուներից իրականացնել ռիսկի համապատասխան գնահատում 14-ից 18 տարեկան երեխային աշխատանքի ընդունելիս՝ ապահովելու համար, որ անչափահասը չի ենթարկվում մասնագիտական ռիսկի, ինչպես նաև, որ գործատուները վերահսկեն, թե ինչպես են երիտասարդ աշխատողների համար ապահովվում պաշտպանական միջոցները: Վերջինս կարելի է դիտարկել որպես ԲՄՍ2-ի բացթողում: Հատուկ ծրագրերում այս բացը կամրջելու համար, որտեղ կարող են աշխատել մինչև 18 տարեկան աշխատողներ, պետք է իրականացվեն ռիսկերի գնահատումներ, և երիտասարդ աշխատողների համար պետք է իրականացվեն մեղմացման միջոցառումներ և մոնիտորինգ:	
Միավորման ազատություն	Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի այլոց հետ միավորվելու ազատության, ներառյալ աշխատանքային շահերի պաշտպանության համար արհմիություններ ստեղծելու և դրանց անդամակցելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ստիպել միանալ որևէ մասնավոր ասոցիացիայի:	ՀՀ օրենսդրությունը կկիրառվի:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	Միավորումների ստեղծման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով: Միավորումների ազատությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:	
Աշխատատեղում գենդերային խտրականություն	Հայաստանում գործում են գենդերային խտրականության և սեռական ոտնձգությունների և բռնությունների մասին օրենքներ, իսկ Աշխատանքային օրենսգրքում նոր ներդրված իրավական փոփոխություններն արգելում են բռնությունն ու սեռական ոտնձգությունը աշխատավայրում: Այնուամենայնիվ, աշխատավայրում կանանց նկատմամբ սեռական ոտնձգությունները կարող են տեղի ունենալ բոլոր մարզերում, մինչդեռ իրավապահ մարմինների արձագանքն ավելի սահմանափակ է մայրաքաղաքից դուրս:	ԲՄՄ2-ի կիրառումը պահանջում է կապալառուների կողմից աշխատողների ԲՄ-ի ստեղծման համար, որը հատկապես զգայուն է Սեռական խտրականությունների և բռնության նկատմամբ:
Բողոքների մեխանիզմ	Աշխատակիցները, ովքեր կարծում են, որ իրենց աշխատանքային իրավունքները ոտնահարված են, կարող են փոխհատուցում փնտրել դատական տարբեր մեխանիզմներով, սակայն աշխատանքային օրենսդրությունը գործատուի մակարդակով բողոքարկման մեխանիզմներ չի նախատեսում, որպեսզի աշխատողները ուղղակիորեն բարձրաձայնեն աշխատավայրի մասին ցանկացած մտահոգության և լուծեն անհատական աշխատանքային վեճերը: Սա	ԲՄՄ2-ի պահանջները կկիրառվեն, և Կապալառուները պետք է ստեղծեն աշխատողների ԲՄ:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	ներկայացնում է բաց ԲՄՄ2-ի աշխատողների բողոքարկման մեխանիզմի պահանջի հետ: Աշխատանքային վեճերը քննվում են դատարանով՝ համաձայն Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (2018 թ.): Աշխատանքային օրենսգրքը նախատեսում է կոլեկտիվ վեճերի լուծման ընթացակարգ՝ որպես կոլեկտիվ բանակցությունների գործընթացի մաս:	
ԲՄՄ3. Ռեսուրսների արդյունավետություն եւ աղտոտման կանխարգելում ու կառավարում		
Ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործում	Ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը և աղտոտման կառավարումը նախատեսող հիմնական օրենքներն են՝ Ջրային օրենսգրքը (2002 թ.), «Ջրային ազգային քաղաքականության հիմունքների մասին» ՀՀ օրենքը (2005 թ.), «Էներգախնայողության և վերականգնվող էներգիայի մասին» ՀՀ օրենքը (2004 թ.), ինչպես նաև Ընդերքի օրենսգրք (2011 թ.), «Թափոնների մասին» օրենքը (2004 թ.), «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» օրենքը (1994 թ.):	ՀՀ օրենսդրությունը կկիրառվի
Թափոնների հեռացում	Ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը և աղտոտման կառավարումը ապահովող հիմնական օրենքներն են՝ Ջրային օրենսգրքը (2002թ.), Ջրային ազգային քաղաքականության հիմունքների մասին օրենքը (2005թ.), էներգախնայողության և վերականգնվող էներգիայի մասին օրենքը (2004թ.), ինչպես նաև Ընդերքի օրենսգրքը (2011 թ.), «Թափոնների մասին» օրենքը (2004 թ.), «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» օրենքը (1994 թ.): Աղտոտման կանխարգելման ազգային կարգավորող դաշտը առաջնահերթություն է տալիս հանրային առողջության պաշտպանությանը և հիմնված է	ԲՄՄ3-ի պահանջները կկիրառվեն

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	աղտոտիչների թույլատրելի կոնցենտրացիաների սահմանների վրա, որոնց կարող են ենթարկվել մարդիկ: Երկրում բացակայում են թափոնների հեռացման և կեղտաջրերի մաքրման ենթակառուցվածքը, ինչը աղտոտվածության կառավարման համար լուրջ մարտահրավեր է: Թափոնների մասին օրենքը (2004թ.) և Թափոնների հեռացման և սանիտարական մաքրման մասին օրենքը (2011թ.) բացառում են թափոնների ոչ պաշտոնական թափումը և ազատ այրումը, արգելում են վտանգավոր թափոնների հեռացումը քաղաքային աղբավայրերում, սահմանում են թափոնների սեփականության իրավունքը և դրանց հեռացման համար վճարման համակարգը: Թափոնների տարանջատումն առաջարկվում է հնարավոր վերաօգտագործման համար և խրախուսվում համայնքի մակարդակով, իսկ թափոնների կրճատման և վերամշակման համար առաջարկվում են տնտեսական խթաններ: Թափոնների մասին օրենքը խրախուսում է թափոնների կրճատման և վերամշակման համար, սակայն չի սահմանում թափոնների կառավարման հիերարխիա:	
ԲՄՄ4: Համայնքային առողջություն և անվտանգություն		
Ենթակառուցվածքների և սարքավորումների նխագծում և անվտանգություն	Արտակարգ իրավիճակներին պատրաստվածությունը ապահովվում է «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» (1998 թ.), «Հրդեհային անվտանգության մասին» (2001 թ.), «Մեյսմիկ պաշտպանության մասին» (2002 թ.) և «Քաղաքացիական» ՀՀ օրենքներով: Չնայած	ԲՄՄ4-ի պահանջները կկիրառվեն:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	ջրբաժանների համալիր կառավարման ընդունված սկզբունքին, համայնքների, ինչպես նաև համայնքների և արդյունաբերական ջրօգտագործողների միջև ջրի օգտագործման հետ կապված հակասություններ են առաջանում:	
Անվտանգության աշխատակիցներ	«Մասնավոր պահնորդական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է պահառուների, անվտանգության անձնակազմի գործունեության իրավական հիմքերը, լիցենզավորման պահանջները, նախատեսում է դրույթներ գործունեության իրականացման և վերապահումներ գործունեության իրականացման, ուժի և զենքի կիրառման համար և այլն:	ՀՀ օրենսդրությունը կկիրառվի:
Առողջական խնդիրներ առաջացնող ազդեցություններ համայնքի համար	«Երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» օրենքը (2005 թ.) հիմք է տալիս երթևեկության կազմակերպմանը, ներառյալ ճանապարհային նշանների տեղադրումը, ճանապարհային գծանշումը և ճանապարհային միջանցքներում աշխատանքային տեղամասերի շուրջ երթևեկության կառավարումը: Այս կանոնները սովորաբար պահպանվում են մայրուղիներում և հիմնական ճանապարհներում, բայց ավելի քիչ՝ երկրորդական ճանապարհներում: Վտանգավոր նյութերի և վտանգավոր թափոնների հետ վարվելու կանոնակարգերի կիրարկումը երբեմն խոչընդոտվում է կանոնների և համապատասխան թերացումների հետևանքով մարդու առողջությանը պատճառվող վնասների մասին հանրության ցածր տեղեկացվածության պատշառով: Օրինակ է ասբեստ պարունակող թափոնները վերօգտագործելու	ԲՄՄ4 պահանջները կկիրառվեն:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	համայնքների պատրաստակամությունը:	
ԲՄՄ5: Հողի օտարում, հողօգտագործման սահմանափակումներ եւ հարկադիր տարաբնակեցում		
Հողի օտարումից և դրա հետ կապված անբարենպաստ ազդեցություններից խուսափելու կամ նվազագույնի հասցնելու պահանջները	«Հանրային գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենքի և ԲՄՄ5-ի միջև կան որոշ առանցքային բացեր: Միայն կադաստրային տվյալները նույնպես մարտահրավերներ են ներկայացնում, թեև կադաստրի արդիականացման և միավորման բարեփոխումներն ու ջանքերը շարունակվում են:	ԲՄՄ5-ի պահանջները կկիրառվեն «Հանրային գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենքը լրացնելու համար:
Փոխհատուցումների և ապրուստի միջոցների վերականգման իրավասության չափանիշները	«Հանրային գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենքը չի ներառում տնտեսական և սոցիալական ազդեցությունների փոխհատուցումը և չի ճանաչում ոչ ֆորմալ հողօգտագործողների փոխհատուցման իրավունքը:	ԲՄՄ5-ի պահանջները կկիրառվեն:
Կենսամիջոցների վերականգնում	Հանրային գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին օրենքը չի նախատեսում կենսամիջոցների վերականգնում:	ԲՄՄ5 պահանջները կկիրառվեն:
Խոցելի խմբերի պաշտպանության միջոցներ	Հանրային գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին օրենքը չի նախատեսում ապրուստի միջոցների վերականգնում:	ԲՄՄ5 պահանջները կկիրառվեն:
Հարկադիր տարհանում	ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 218-րդ հոդվածը և ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածը վերաբերում են սեփականությանը և մասնավոր սեփականության օտարմանը, բայց հստակ չի սահմանում «հանրային և պետական կարիքները» կամ «գերակա հանրային շահերը»: Անգամ 2006 թվականի «Հանրային գերակա	ԲՄՄ5-ի պահանջները կկիրառվեն:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենքը լիովին չի բացատրում, թե որն է այդ երկու առանցքային հասկացությունների էությունը: Օրենքը, սակայն, սահմանում է այն սկզբունքներն ու խնդիրները, որոնց հիման վրա որոշվում է գերակա հանրային շահը և գույքը օտարվում է պետությանը: Օրենքը պարունակում է դրույթներ գույքի հարկադիր օտարման վերաբերյալ:	
Բողոքների մեխանիզմ	Օրենքը չի պահանջում հանրային քննարկումներ կամ բողոքարկման մեխանիզմ հողի օտարման գործընթացում:	ԲՄՄ5-ի պահանջները կկիրառվեն:
ԲՄՄ6: Կենսաբազմազանության պահպանում և կենդանի ռեսուրսների կայուն կառավարում		
Կենսաբազմազանության պահպանում	Կենսաբազմազանության և կենդանի բնական ռեսուրսների կառավարումը կարգավորվում է մի քանի օրենքներով, որոնցից ամենակարևորներն են «Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին» ՀՀ օրենքը (2004թ.), «Բուսական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենքը (1999թ.), «Կենդանական աշխարհի մասին» ՀՀ օրենքը (2000թ.) և «Որսի և որսորդական տնտեսության վարման մասին» ՀՀ օրենք (2007թ.), ՇՄԱԳ մասին օրենքը (2023թ.), «Բնապահպանական վերահսկողության մասին» ՀՀ օրենքը (2005թ.) և «Անտառային օրենսգիրքը» (2005թ.) նույնպես կարգավորումներ են ներկայացնում կենսաբազմազանության պաշտպանության և կառավարման համար:	ՀՀ օրենսդրությունը կկիրառվի:
Կենսամիջավայր	Օրենքները կենտրոնացած են պոպուլյացիաների և վայրի բնության նմուշների պաշտպանության վրա:	ԲՄՄ6-ի պահանջները կկիրառվեն ՀՀ օրենսդրության բացերը լրացնելու համար:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	Մինչդեռ դրանց կենսամիջավայրի պահպանությանը համարժեք նշանակություն չի տրվում: Չկա կենսամիջավայրի դասակարգում որպես փոխակերպված, բնական կամ կրիտիկական, և չկա կենսաֆիզիկական միասնական դասակարգում:	
Կենդանի բնական ռեսուրսներ	«Բնապահպանական վերահսկողության մասին» օրենքի 5-րդ հոդվածն արգելում է բնական ռեսուրսների գերշահագործումը, սակայն կենդանի բնական ռեսուրսների՝ անտառների, ձկնորսության, արոտավայրերի և դրանցում բնակվող առանձին տեսակների սպառում և դեգրադացիա դեռևս տեղի է ունենում: Տեսչական ստուգման համար անհրաժեշտ բավարար մարդկային ռեսուրսների և տեխնիկական միջոցների բացակայությունն ակնհայտ է: Անբավարարության վրա հիմնված ռեսուրսների կայուն օգտագործման և/կամ դրանց ստեղծման մեթոդաբանական ուղեցույցների բացակայությունը կիրարկման հիմնական մարտահրավերն է:	ԲՄՄ6-ի պահանջները կկիրառվեն:
ԲՄՄ7: Մշակութային ժառանգություն		
Մշակութային ժառանգության վրա նյութական և ոչ նյութական բացասական ազդեցությունների կառավարում	«Պատմության, մշակույթի և անշարժ հուշարձանների և պատմական միջավայրի պահպանության և օգտագործման մասին» ՀՀ օրենքը (1998 թ.) և «Մշակութային արժեքների ներմուծման և արտահանման մասին» ՀՀ օրենքը (2004 թ.) կարգավորում են ՀՀ նյութական մշակութային ռեսուրսների պահպանությունն ու օգտագործումը: Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության մասին օրենքը (2009) պաշտպանում է ոչ նյութական արժեքները:	ՀՀ օրենսդրությունը կկիրառվի:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
	Տարածական և քաղաքաշինական պլանավորման ընթացակարգերը ներառում են դրույթներ պատմական հուշարձանների և քաղաքային ժառանգության պահպանման համար: Այնուամենայնիվ, համակարգված կառավարումն ու կիրառումը դժվար է, քանի որ ակտիվների մի մասը պատկանում է Հայ Առաքելական եկեղեցուն և մասնավոր մարմիններին:	
ԲՄՍ10: Շահակիրների ներգրավում եւ տեղեկատվության հանրայնացում		
Շահակիրների ներգրավում, ներառյալ խոցելի խմբերի համար նախատեսված միջոցառումները	Սահմանադրությունը, «Քաղաքաշինության մասին» ՀՀ օրենքը (1998թ.), ՇՄԱԳ օրենքը (2023թ.) երաշխավորում են հանրային ծանուցումը, տեղեկատվության հասանելիությունը և շահագրգիռ կողմերի ներգրավվածությունը զարգացման ծրագրերում: Թեև օրենսդրական դաշտը նախատեսում է պատշաճ հանրային ծանուցումների և խորհրդատվական հանդիպումների անհրաժեշտությունը, այն չի ապահովում բովանդակալից խորհրդատվական հանդիպումներ նախագծերի սկզբնական փուլում և չի ապահովում խոցելի խմբերի մասնակցությունը:	ԲՄՍ10-ի պահանջները կկիրառվեն:
Տեղեկատվության հանրայնացում	ՇՄԱԳ օրենքը (2023) երաշխավորով է հանրային ծանուցում և տեղեկատվության հասանելիություն:	ՀՀ օրենսդրությունը կկիրառվի ՇՄԱԳ օրենքի պահանջներին համապատասխան կազմված բնապահպանական և սոցիալական կառավարման փաստաթղթերի հրապարակման նկատմամբ: ԲՄՍ10-ի պահանջները կկիրառվեն բնապահպանական և սոցիալական կառավարման փաստաթղթերի նկատմամբ, որոնք չեն պահանջվում ազգային օրենսդրությամբ և պատրաստված են բավարարելու ԲՄՍ1-ի պահանջները:

ԲՄՇ-ի պահանջներ	Ուսումնասիրություններ	Բացերի լրացման միջոցներ
Բողոքների մեխանիզմ	Հայաստանը վերջերս մշակել է օրենսդրություն և էլեկտրոնային գործիքներ՝ քաղաքացիների արձագանքներն ու բողոքները ստանալու և լուծելու համար: Այնուամենայնիվ, ծրագրերի շրջանակներում բողոքարկման կոնկրետ մեխանիզմի կիրառման պահանջ չկա:	ԲՄՄ10-ի պահանջները կկիրառվեն:

6. ԾՐԱԳՐԻ ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ, ՊՈՏԵՆՑԻԱԼ ԲՄ ՌԻՍԿԻ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ, ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԵՐ

Ենթածրագրերի բնապահպանական և սոցիալական հարցերը պետք է հաշվի առնվեն ենթածրագրի ցիկլի բոլոր փուլերում, որը ներառում է ենթածրագրի գաղափարի նախնական գնահատումը, ֆիզիկական աշխատանքների իրականացումը և ենթակառուցվածքի շարունակական շահագործման փուլը:

6.1. Համառոտ բնապահպանական և սոցիալ-տնտեսական ելակետ

Ակնկալվում է, որ Ծրագիրը կհանգեցնի զբոսաշրջության յոթ կլաստերների ձևավորմանը՝ բարելավված հասանելիության և ենթակառուցվածքների որակի, զբոսաշրջության բարելավված առաջարկների թե՛ խորության և թե՛ լայնության, ինչպես նաև զբոսաշրջության վրա հիմնված տեղական տնտեսական զարգացման կարողությունների ավելացմանը, ինչպես նաև կլաստերների կայուն գործառնություններն ու կառավարումը: Ընդհանուր տնտեսական օգուտը կլինի կլաստերների զբոսաշրջային ներուժի շուրջ մոբիլիզացված ներդրումները, որոնք կբարձրացնեն ընտրված բնակավայրերի և հարևան համայնքների տեսանելիությունը և դրական իմիջը, կտարբերակվեն մրցակից վայրերից (ազգային և միջազգային բրենդինգի առումով) և դրանով իսկ կնպաստեն ներդրումների ավելացմանը և բիզնեսի զարգացմանը:

Յուրաքանչյուր թիրախային մարզ, որում ծրագիրը նախատեսում է միջամտություն, եզակի ներդրում ունի Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական լանդշաֆտի և էկոլոգիական հարստության մեջ՝ համատեղելով տնտեսական գործունեությունը, մշակութային ժառանգությունը և կենսաբազմազանությունը:

Ծրագիրը նախատեսված է վերականգնել և արդիականացնել ենթակառուցվածքները և ծառայությունները յոթ առաջնահերթ կլաստերների համար (Արենի, Գյումրի, Գորիս, Դիլիջան, Դվին, Ջերմուկ և Եղեգիս) Ենթաբաղադրիչ 2.1-ի շրջանակներում: Այս կլաստերները գտնվում են Գյումրիի, Գորիսի, Դիլիջանի և Ջերմուկի քաղաքային վայրերում, ինչպես նաև գյուղական վայրերում, ներառյալ Արենի, Դվին և Եղեգիս, որոնք ընդգրկում են Հայաստանի Վայոց ձորի, Տավուշի, Շիրակի, Սյունիքի և Արարատի մարզերը (մարզերը): Հայաստանում թիրախային կլաստերային համայնքների կենսաֆիզիկական ելակետը ընդգծում է տարբեր կլիմայական տարածաշրջաններում առկա բազմազան էկոհամակարգերը:

Արենի համայնքի լանդշաֆտը հայտնի է իր յուրահատուկ երկրաբանական կազմավորումներով և հանդիսանում է «Նորավանք» պահպանվող գոտու մի մասը: Արենին

ուրույն մշակութային նշանակություն ունի իր հին գինեգործական ավանդույթներով, պատմական հուշարձաններով և Արենի-1 քարանձավով, որը բնակավայրին կից կարևոր հնագիտական վայր է: Վայոց ձորի Արենին հայտնի է որպես թիթեռների առաջնային տարածք, որտեղ կան հազվագյուտ տեսակներ, ինչպես նաև այստեղ առկա է հարուստ կենսաբազմազանություն, ներառյալ բեզոարյան այծերը և հայկական մուֆլոնները:

Դիլիջանը գտնվում է Դիլիջան ազգային պարկի (ԱՊ) մոտ, որը զբաղեցնում է մոտ 240 քառակուսի կիլոմետր տարածք: ԱՊ-ն հայտնի է իր անտառապատ լանդշաֆտով, հարուստ կենսաբազմազանությամբ, հանքային ջրերի աղբյուրներով և բնական և մշակութային հուշարձաններով: Աղստև գետը հոսում է Դիլիջանով, անդրսահմանային գետ է, որն ի վերջո միախառնվում է Քուռ գետին, որը շարունակվում է հոսանքով դեպի Կասպից ծով: Ծրագրի միջամտությունները Աղստև գետի վրա կունենան սահմանափակ շրջանակ կենտրոնանալով գետի աղտոտվածության նվազեցման և հեղեղումների ռիսկերի նվազեցման վրա:

Արարատյան դաշտում գտնվող Դվինն ունի չոր կլիմա՝ յուրահատուկ անապատային բուսականությամբ և կենդանական աշխարհ: Դվինն ունի մշակութային արգելոց-թանգարանի կարգավիճակ, որը ճանաչվել է իր հարուստ պատմամշակութային նշանակությամբ որպես Հայաստանի հնագույն մայրաքաղաքներից մեկը և առանցքային հնագիտական վայր:

Գյումրին հայտնի է իր հարուստ պատմամշակութային ժառանգությամբ, բազմաթիվ վարչական, մասնավոր և հասարակական շենքերով, որոնք պահպանվել են «Կումայրի» պատմամշակութային արգելոց-թանգարանում, որն ունի 19-րդ դարի կառույցներ: Թաղամասը օրենքով սահմանված կարգով համարվում է պահպանվող տարածք՝ ընդգծելով դրա կարևորությունը Հայաստանի ճարտարապետական և մշակութային ժառանգության պահպանման գործում: Գյումրին Հայաստանի ամենացուրտ քաղաքն է՝ տափաստանային էկոհամակարգով և հազվագյուտ տեսակներով:

Արարատյան դաշտում գտնվող Դվինն ունի չոր կլիմա՝ յուրահատուկ անապատային բուսականությամբ և կենդանական աշխարհ: Դվինն ունի մշակութային արգելոց-թանգարանի կարգավիճակ, որը ճանաչվել է իր հարուստ պատմամշակութային նշանակությամբ որպես Հայաստանի հնագույն մայրաքաղաքներից մեկը և առանցքային հնագիտական վայր:

Գյումրին հայտնի է իր հարուստ պատմամշակութային ժառանգությամբ, բազմաթիվ վարչական, մասնավոր և հասարակական շենքերով, որոնք պահպանվել են «Կումայրի» պատմամշակութային արգելոց-թանգարանում, որն ունի 19-րդ դարի կառույցներ: Թաղամասը օրենքով սահմանված կարգով համարվում է պահպանվող տարածք՝ ընդգծելով դրա կարևորությունը Հայաստանի ճարտարապետական և մշակութային ժառանգության

պահպանման գործում: Գյումրին Հայաստանի ամենացուրտ քաղաքն է՝ տափաստանային էկոհամակարգով և հազվագյուտ տեսակներով:

Գործիսը հայտնի է իր գեղատեսիլ շրջակայքով, որի որոշ հատվածներ պաշտպանված են «Զանգեզուր կենսոլորտային» համալիրում՝ պահպանելու եզակի կենսաբազմազանությունն ու էկոհամակարգերը: Քաղաքային բնակավայրը մշակութային նշանակություն ունի իր պատմական «Հին քաղաքով»՝ օրենքով պահպանվող տարածքով, որն առանձնանում է ավանդական քարե ճարտարապետությամբ, ինչպես նաև մոտակայքում գտնվող հին քարանձավային տների տեսարժան վայրերով: Այնուամենայնիվ, բարեխառն կլիմայով Գործիսը անտառների ոչնչացման և էրոզիայի հետ կապված խնդիրների առաջ է կանգնած: Գործիս գետը հոսում է քաղաքով, բայց անդրսահմանային գետ չէ, և առաջարկվող նախագծով դրա համար որևէ գործունեություն չի նախատեսվում, քանի որ գետի հետ կապված գործողություններ արդեն իրականացվել են Համաշխարհային բանկի ֆինանսավորմամբ (ՀԲ) ՏՏԵԶ նախորդ ծրագրով:

Եղեգիս բնակավայրը նշանակված պատմամշակութային հուշարձան է և հայտնի է իր միջնադարյան եկեղեցիներով, կառույցներով և հնագույն գերեզմանոցով: Եղեգիսի լեռնային տեղանքում առկա են տարբեր կաթնասուններ, թռչուններ և միջատներ:

Ջերմուկը՝ զբոսաշրջության և հանքային ջրերի հիմնական հանգույցը, հարուստ է ալյան կենսաբազմազանությամբ, այդ թվում՝ կովկասյան ընձառյուծով: Ջերմուկը հայտնի է իր գեղատեսիլ բնապատկերով, որտեղ կան անտառներ և առատ հանքային աղբյուրներ: Քաղաքը մշակութային նշանակություն ունի որպես պատմական առողջարանային վայր, որը հայտնի է իր բնական բուժիչ ռեսուրսներով:

Ծրագիրը նաև կբարելավի և կվերականգնի հիմնական և առկա ենթակառուցվածքները քաղաքային և գյուղական տարածքներում առաջարկվող կլաստերներում: Գյումրիում, Դիլիջանում, Ջերմուկում և Գործիսում միջամտությունները տեղի կունենան քաղաքային վայրերում՝ հիմնականում կենտրոնական հատվածներում: Այս տարածքները, թեև քաղաքային են, սակայն խիտ բնակեցված չեն, ինչը թույլ է տալիս ենթակառուցվածքների և զբոսաշրջության հետ կապված բարելավումներ իրականացնել՝ առանց մեծ խափանումներ և անհանգստություն ստեղծելով բնակավայրերի բնականոն կյանքի համար: Գյումրիում և Գործիսում Ծրագիրը կներառի բարեկարգումներ քաղաքների կենտրոններում, որտեղ հանրային տարածքները, ճանապարհները և շինությունները լայնորեն օգտագործվում են մեծ թվով մարդկանց կողմից: Ջերմուկում միջամտությունները կենտրոնանալու են զբոսաշրջային վայրերի վրա, որոնք գտնվում են բնակելի տարածքներից հեռու՝ նվազագույնի հասցնելով բնակիչների վրա ազդեցությունը: Դիլիջանում միջամտությունները հիմնականում կազդեն հանրային տարածքների և ենթակառուցվածքների վրա՝ միայն փոքրածավալ և ժամանակավոր ազդեցություններով բնակելի տարածքների վրա: Ի հակադրություն, Արենիում, Դվինում և Եղեղիսում

միջամտությունները տեղի կունենան գյուղական վայրերում, որտեղ բնակչության խտությունը զգալիորեն ցածր է: Այս տարածքները բնութագրվում են ավելի շատ բաց տարածքներով և գյուղատնտեսական հողատարածքներով, Ծրագրի ազդեցության տարածքում տնային տնտեսությունների ավելի փոքր թվով: Բացի այդ, ակնկալվում է, որ փոքրածավալ ենթակառուցվածքային գործողություններ, ինչպիսիք են Արենիում և Գորիսում հետիոտն արահետների և Արենիում արշավային վայրերի ստեղծումը՝ բնության վրա հիմնված զբոսաշրջությունը խթանելու համար, ակնկալվում է իրականացնել այս բնակավայրերը շրջապատող պետական պաշտպանված լանդշաֆտներում: Գործողություններից ոչ մեկը չի իրականացվի հակամարտությունից տուժած/վիճելի տարածքներում:

Խոցելիության և բնակչության բնութագրերի առումով կլաստերները զգալիորեն տարբերվում են: Գյումրին ունի ժողովրդագրական բազմազանություն, ներառյալ մեծ թվով տնտեսապես անապահով բնակիչներ և անհատներ, որոնք դեռ վերականգնվում են 1988 թվականի Սպիտակի երկրաշարժի երկարաժամկետ ազդեցություններից: Գյումրու բնակչությունը բախվում է սոցիալ-տնտեսական մարտահրավերների, ինչպիսիք են գործազրկության և աղքատության բարձր մակարդակը, հատկապես ծայրամասային շրջաններում: Բնակիչներից շատերն ապավինում են փոքրածավալ առևտրին, արհեստներին և ծառայություններին՝ մեծացող ուշադրությամբ զբոսաշրջության և մշակութային ժառանգության վրա՝ որպես տնտեսական զարգացման հիմնական ուղիներ: Ջերմուկի, Գորիսի և Դիլիջանի բնակչությունը հիմնականում զբաղվում է զբոսաշրջությամբ, հյուրընկալությամբ և փոքր գյուղատնտեսությամբ: Այս համայնքները բախվում են այնպիսի մարտահրավերների, ինչպիսիք են սեզոնային տնտեսական տատանումները և զբոսաշրջության ոլորտից դուրս զբաղվածության սահմանափակ հնարավորությունները: Արենիում, Դվինում, Եղեգիսում բնակչությունը հիմնականում բաղկացած է գյուղատնտեսությամբ զբաղվող գյուղական ընտանիքներից: Արենիի բնակիչներից շատերը մանր ֆերմերներ են կամ ներգրավված են զբոսաշրջության հետ կապված գործունեության մեջ, որոնք բախվում են եկամուտների սեզոնային տատանումների: Մինչդեռ Դվինի և Եղեգիսի բնակիչները բախվում են մարտահրավերների՝ կապված գյուղերի մեկուսացման, սահմանափակ ենթակառուցվածքների և սահմանափակ տնտեսական բազմազանության հետ, որոնք նպաստում են սոցիալ-տնտեսական խոցելիությանը, հատկապես երիտասարդների և անապահով խմբերի շրջանում»:

Յուրաքանչյուր կլաստերում ներդրումները նախատեսվում են ինտեգրելու ժառանգության պահպանությունը (որտեղ կիրառելի է), և ակնկալվում է, որ հիմնական ենթակառուցվածքների բարելավումը կբարձրացնի տեղի բնակչության և այցելուների կենսունակությունն ու ճկունությունը: Ճանապարհների վերականգնումը և տրանսպորտային այլ ենթակառուցվածքները կարող են խթանել տնտեսական ակտիվությունը չօգտագործված տարածքներում՝ խթանելով շուկայական փոխանակման

մեխանիզմները և անշարժ գույքի զարգացումը, ինչպես նաև բարձրացնելով աշխատատեղերի մատչելիությունը և աշխատանքի արտադրողականությունը, ինչպես նաև ներդրումները ժառանգության և մշակութային արժեքների պահպանման մեջ կնպաստեն ոչ նյութական օգուտների, բացահայտելով «տեղային զգացումը»/”sense of place”/ և տոնելով իսկությունը դրական տեղական ինքնության և հարակից սոցիալական կապիտալի միջոցով, ինչպես նաև կնպաստեն ավանդական արհեստագործության և արհեստագործական հմտությունների վերածննդին՝ ուղղված համայնքային ռեսուրսների մոբիլիզացմանը զարգացման այլ մարտահրավերների համատեքստում:

6.2. Ծրագրի գործունեության համառոտ ակնարկ

Ծրագրի նպատակն է խթանել զբոսաշրջության զարգացումը Հայաստանում՝ կենտրոնանալով կայուն տնտեսական աճի, մշակութային ժառանգության պահպանման և շրջակա միջավայրի պաշտպանության վրա: Հիմնական գործողությունները ներառում են.

1. Ենթակառուցվածքների զարգացում. զբոսաշրջության հետ կապված ենթակառուցվածքների բարելավում, ինչպիսիք են ճանապարհները, կացարանները և այցելուների կենտրոնները՝ զբոսաշրջիկների մատչելիությունն ու հարմարավետությունը բարձրացնելու համար:

2. Մշակութային ժառանգության պահպանում. պատմական և մշակութային տեսարժան վայրերի պահպանում, ներառյալ հնագույն ավերակները, միջնադարյան հուշարձանները և ավանդական քաղաքային թաղամասերը՝ պաշտպանելու Հայաստանի հարուստ ժառանգությունը՝ միաժամանակ այն որպես հիմնական գրավչություն ներկայացնելու համար:

3. Կարողությունների զարգացում և ուսուցում. տեղական համայնքների և զբոսաշրջային օպերատորների համար ուսուցում տրամադրել՝ ծառայությունների որակը բարելավելու, տեղական կենսապահովման միջոցները բարելավելու և զբոսաշրջության ոլորտում զբաղվածության հնարավորություններ ստեղծելու նպատակով:

4. Էկո-տուրիզմի խթանում. բնության վրա հիմնված զբոսաշրջության միջոցառումների աջակցություն, ինչպիսիք են արշավը և լեռնային հեծանվավազքը՝ միաժամանակ ապահովելով Հայաստանի բազմազան էկոհամակարգերի, ԱՊ-ների և էնդեմիկ տեսակների պաշտպանությունը:

5. Գինու և գաստրոնոմիական զբոսաշրջություն. Հայաստանի գինեգործության ավանդույթների և խոհարարական ժառանգության կիրառումը՝ գրավելու համար հատուկ շուկաներ, մասնավորապես Արենիի և Դիլիջանի նման կլաստերներում, որոնք հայտնի են գինու արտադրությամբ և տեղական խոհանոցով:

6. Համայնքի ներգրավվածություն. համայնքի վրա հիմնված զբոսաշրջության նախաձեռնությունների խրախուսում, որոնք ներգրավում են տեղացիներին

զբոսաշրջության պլանավորման և գործունեության մեջ, օգնում կանխել գյուղերի հայաթափումը և նպաստում արդար տնտեսական օգուտների:

7. Մարքեթինգ և միջազգային առաջխաղացում. նպատակաուղղված արշավների մշակում Հայաստանը որպես եզակի զբոսաշրջային վայր շուկայացնելու համար՝ կենտրոնանալով նրա բնական գեղեցկության, մշակութային հարստության և պատմական նշանակության միախառնման վրա:

Ծրագրի նպատակն է խթանել զբոսաշրջության զարգացումը Հայաստանում՝ հիմք ընդունելով կայուն տնտեսական աճը, մշակութային ժառանգության պահպանումը և շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը:

Հիմնական գործողությունները ներառում են.

Ենթակառուցվածքների զարգացում:

Զբոսաշրջության հետ կապված ենթակառուցվածքների բարելավում, այդ թվում՝ ճանապարհների, կացարանների և այցելուների կենտրոնների արդիականացում՝ զբոսաշրջիկների մատչելիությունն ու հարմարավետությունը բարձրացնելու համար:

Մշակութային ժառանգության պահպանում:

Պատմական և մշակութային տեսարժան վայրերի վերականգնում ու պահպանություն, ներառյալ հնագույն ավերակները, միջնադարյան հուշարձանները և ավանդական քաղաքային թաղամասերը՝ Հայաստանի հարուստ ժառանգությունը պահպանելու և այն որպես հիմնական զբոսաշրջային գրավչություն ներկայացնելու նպատակով:

Կարողությունների զարգացում և ուսուցում:

Տեղական համայնքների և զբոսաշրջային օպերատորների համար ուսուցում կազմակերպում՝ ծառայությունների որակի բարձրացման, տեղական կենսապահովման հնարավորությունների ընդլայնման և զբոսաշրջության ոլորտում զբաղվածության խթանման համար:

Էկոտուրիզմի խթանում:

Բնության վրա հիմնված զբոսաշրջության զարգացում, մասնավորապես՝ արշավային երթուղիների, լեռնային հեծանվային ուղիների և այլ էկո-զբոսաշրջային նախաձեռնությունների աջակցություն՝ ապահովելով Հայաստանի բազմազան էկոհամակարգերի, ազգային պարկերի և էնդեմիկ տեսակների պաշտպանությունը:

Գինու և գաստրոնոմիական զբոսաշրջության զարգացում:

Հայաստանի գինեգործության և խոհարարական ժառանգության ներկայացում՝ նպատակային զբոսաշրջային շուկաներ գրավելու համար, մասնավորապես Արենիի և

Դիլիջանի նման գինեգործական ու խոհարարական ավանդույթներով հայտնի տարածաշրջաններում:

Համայնքների ներգրավվածություն:

Համայնքային զբոսաշրջության խթանում՝ տեղացիներին զբոսաշրջության պլանավորման և կազմակերպման գործընթացներում ընդգրկելու միջոցով, ինչը կնպաստի գյուղերի տնտեսական կայունությանը և կկանխի բնակչության արտահոսքը:

Մարքեթինգ և միջազգային առաջխաղացում:

Նպատակաուղղված մարքեթինգային արշավների մշակում՝ Հայաստանը ներկայացնելու որպես եզակի զբոսաշրջային ուղղություն՝ ընդգծելով նրա բնական գեղեցկությունը, մշակութային հարուստ ժառանգությունն ու պատմական նշանակությունը:

6.3 Գործունեության՝ շրջակա միջավայրի վրա հնարավոր ազդեցությունները

Ծրագրի և՛ բնապահպանական, և՛ սոցիալական ռիսկերը գնահատվում են որպես էական, և համապատասխան են համարվում հետևյալ ԲՄՄ-ները՝ ԲՄՄ1, ԲՄՄ2, ԲՄՄ3, ԲՄՄ4, ԲՄՄ5, ԲՄՄ6, ԲՄՄ8 և ԲՄՄ10:

Փոքր և միջին շինարարական և վերականգնողական աշխատանքները կրելու են մի շարք ընդհանուր ռիսկեր՝ բնորոշ նման գործունեության համար, որոնց համար պետք է իրականացվի ենթածրագրերի համապատասխան ԲՄ գնահատում: Շինարարական աշխատանքների իրականացման ընթացքում հավանական է, որ տեղի ունենան հետևյալ ազդեցությունները.

Աղմուկ, թրթռում և արտանետումներ. աղմուկի և փոշու տարածումը և թրթռումը բնորոշ են աշխատավայրերի համար, որտեղ շահագործվում են շինարարական մեքենաներ: Անօրգանական փոշու արտանետումները հողային աշխատանքներից և բեռնատարների բեռնումից, ինչպես նաև տրանսպորտային միջոցների և մեքենաների կողմից օգտագործվող դիզելային վառելիքի այրումից վնասակար նյութերի և փոշու արտանետումները տեղի են ունենում շինարարական աշխատանքների ժամանակ:

Հողի էրոզիա. Հողի և ջրային մարմինների աղտոտում շինարարական թափոններով, հողի էրոզիայի հրահրում կամ ուժեղացում՝ սխալ կատարված հողային աշխատանքների և/կամ փոխառության միջոցով, լանդշաֆտի վատթարացում և դրա գեղագիտական արժեքի կորուստ՝ աշխատանքների ավարտից հետո շինհրապարակը չվերականգնելու և չներդաշնակեցնելու պատճառով:

Շինարարական վտանգավոր և ոչ վտանգավոր թափոնների առաջացում. ենթակառուցվածքների կառուցումը և վերականգնումը/բարելավումը կառաջացնեն շինարարական թափոններ: Սա կարող է նաև ներառել ասբեստ պարունակող նյութերի (ԱԲՆ) թափոնների սահմանափակ ծավալներ: Վերականգման ենթակա հին շենքերի տանիքները, ջրամատակարարման և ջրատար խողովակների ցանցերը կարող են ունենալ ասբեստի տանիքներ, ասբեստ պարունակող խողովակներ և կապար պարունակող ներկեր: Վտանգավոր թափոնների նման տեսակների հետ աշխատելը մարտահրավեր կլինի, հատկապես ասբեստի ազդեցության հետ կապված առողջության վտանգի մասին հասարակության նվազագույն

իրագրելիության պատճառով: Նման տանիքների փոխարինումը վտանգներ կառաջացնի աշխատողների առողջության համար և ոչ պատշաճ հեռացման դեպքում կարող է առաջացնել հանրային առողջության ռիսկեր բնակչության ավելի լայն զանգվածի համար:

Ենթակառուցվածքի շահագործման ընթացքում **կոշտ թափոնների ոչ պատշաճ կառավարման վտանգը**. Թեև զբոսաշրջությունը կարող է խթանել տնտեսական աճը, կոշտ թափոնների ոչ պատշաճ բեռնաթափումը կարող է հանգեցնել շրջակա միջավայրի աղտոտման և առողջության ռիսկերի: Թափոնների կուտակումը կարող է խաթարել զբոսաշրջային ուղղությունների գեղագիտական գրավչությունը՝ ստեղծելով անհրապույր պայմաններ և տհաճ հոտ: Ժամանակի ընթացքում թափոնների կառավարման վատ գործելակերպը կարող է վնասել տեղական էկոհամակարգերին, բացասաբար ազդել այցելուների փորձի վրա և խաթարել տարածաշրջանում զբոսաշրջության կայունությունը:

Ջրի աղտոտում. Շինարարական աշխատանքներից սովորաբար լինում են աղտոտման երեք աղբյուրներ, որոնք կարող են ազդել ջրային ռեսուրսների վրա, մասնավորապես Ադստն գետի վրա Դիլիջանի կլաստերի ներքո՝ տիդմի աղտոտում; ածխաջրածինների կամ քիմիական նյութերի (սոսինձ, ցեմենտ, ներկ և այլն) թողարկում; և տեղանքի այլ թափոնների արտանետումը ջրի մեջ, ինչպիսիք են աղբը կամ շինանյութերը: Մեքենաներից և կուտակված շինարարական նյութերից նավթի և քսանյութի արտահոսքի դեպքում նավթամթերքները և քիմիական նյութերը կարող են ներթափանցել ստորերկրյա ջրեր կամ հոսել դեպի ջրօգտագործողներ: Նույն արդյունքները հավանաբար կլինեն տրանսպորտային միջոցների և մեքենաների ոչ պատշաճ սպասարկումից: Շինարարական հեղուկ թափոնները տեղում բետոնի խմբաքանակից կարող են դառնալ հողի և ջրի ծանր աղտոտիչ, եթե ազատ արձակվեն առանց նախնական մշակման:

Աշխատավայրում պատահարներ. Ծրագրի շրջանակներում իրականացվելիք ֆիզիկական աշխատանքները չեն ենթադրում հատկապես վտանգավոր միջավայրի, պայթուցիկ նյութերի, ռադիոակտիվ կամ թունավոր նյութերի ազդեցություն: Այնուամենայնիվ, ԱԱԱ-ի ռիսկերը առկա են ցանկացած աշխատավայրում և կարող են տեղի ունենալ միջադեպերի դեպքում, եթե աշխատանքները պատշաճ կերպով չկառավարվեն: ԱԱԱ սպառնալիքները, որոնք կապված են ՋՄԵԾ-ի իրականացման հետ, սովորական են և վերաբերում են

- ԱԱԱ ռիսկի անբավարար գնահատմանը մինչև աշխատանքների մեկնարկը,
- աշխատավայրի ոչ պատշաճ պլանավորմանը և տեղում մաքրության ոչ պատշաճ կազմակերպմանը,
- աշխատավայրում նախագգուշական նշանների, սահմանագատման և պաշտպանիչ ցանկապատերի/բարիկադների բացակայությանը,
- բարձրության վրա աշխատանքներին, փայտամածների վրա՝ չպահպանելով անվտանգության նորմերը և պահանջները, մեքենաների շահագործումը վատ տեխնիկական վիճակում կամ մեքենաների շահագործման ուղեցույցների անտեսումը,
- Աշխատողների անվտանգության հանդերձանքի բացակայությունը կամ դրա սխալ օգտագործումը կարող է նաև վթարների պատճառ դառնալ՝ վնասվածքներով կամ զոհերով:

6.4. Շրջակա միջավայրի ազդեցությունների մեղմման առաջարկվող միջոցներ

Կլաստերների ներքո գտնվող յուրաքանչյուր ենթածրագրի համար կմշակվեն առնվազն առանձին տեղամասին հատուկ ԲՄԿՊ-ներ, ներառյալ մոնիտորինգի ծրագրերը: ԲՄԿՊ-ները կներառեն Թափոնների կառավարման պլան (ԹԿՊ), ՄԺԿՊ, Կենսաբազմազանության կառավարման պլան (ԿԿՊ), եթե անհրաժեշտ համարվի, որպես տեղանքի հատուկ ԲՄԿՊ-ի մաս՝ ԲՄՀՊ-ի համաձայն:

Աղմուկ, թրթռում և արտանետումներ: Շինարարական մեքենաների շահագործումից աղմուկի տարածումը կառավարվելու է սարքավորումների լավ աշխատանքային վիճակի ապահովման, շարժիչի պարապուրդի արգելման և աշխատանքային ժամերից հետո շահագործման արգելման միջոցով (հատկապես բնակավայրերի մոտակայքում): Փոշու արտանետումները կառավարվելու են շինարարական հրապարակների ջրցանման միջոցով՝ փոշու առաջացման գործողությունների ընթացքում և շինարարական մեքենաների և մեքենաների անվաղողերի լվացման միջոցով, ըստ անհրաժեշտության: Նաև շինանյութերի և թափոնների տեղափոխումը թույլատրվելու է միայն ծածկված բեռնատարներով: Կվերահսկվի շինարարական մեքենաների և մեքենաների շահագործման համար օգտագործվող վառելիքի որակը և կապահովվի սահմանված չափորոշիչների պահպանումը:

Երթևեկության կառավարում. Աշխատանքների կապալառուներից նաև կպահանջվի պարբերաբար թարմացնել և իրականացնել երթևեկության կառավարման պլանները: Շինարարական մեքենաների տեղաշարժի համար կսահմանվեն արագության սահմանափակումներ բնակավայրերի ներսում և դրսում: Բոլոր մեքենաները կպահվեն լավ աշխատանքային վիճակում՝ կանոնավոր ստուգումների և ժամանակին սպասարկման միջոցով:

Աշխատավայրի անվտանգության կառավարում. Եթե կապալառուները որոշեն օգտվել անվտանգության ծառայություններից, ՀՏՁ-ն կգնահատի նախքան անվտանգության անձնակազմ ներգրավելը, և մեղմացնող միջոցառումներ կիրականացվեն ծրագրի աշխատողներին, տեղամասերը, ակտիվները և գործողությունները պաշտպանելու համար: Անվտանգության հետ կապված գնահատումը և ռիսկերի կառավարումը մանրամասն կներկայացվեն տեղանքին հատուկ ԲՄԿՊ-ներում: ՀՏՁ-ն կիրականացնի ֆոնային ստուգում՝ ծառայություն մատուցողների կողմից նախկինում լիազորությունների խախտման և լիազորությունների չարաշահման դեպքերի առկայությունը ստուգելու համար: Անվտանգության անձնակազմի աշխատանքը հետևողականորեն մշտադիտարկվելու է:

Ծառերի և բուսականության պաշտպանություն. Արգելվելու է բուսականության ավելորդ մաքրումը կամ անհարկի վնասումը: Սա կներառի տրանսպորտային միջոցների տեղաշարժի սահմանափակում դեպի նշանակված երթուղիներ՝ ի տարբերություն տեղանքների ազատ հատման աշխատավայրերում և շրջակայքում: Ծրագրի ազդեցության գոտում բուսականության մաքրմանը (օրինակ՝ հետիոտն արահետների և ճամբարների մշակումը), ներառյալ ճանապարհի ուղեծիրի մաքրումը, կնախորդի ինչպես վայրի աճող, այնպես էլ մշակութային տեսակներին պատկանող ծառերի գույքագրումը: Կարմիր գրքի տեսակների ծառերի հատման անհրաժեշտությունը կբացահայտվի և կխուսափվի, և կուսումնասիրվի տեղի բնակիչների կողմից պտղատու ծառերի օգտագործումը: Այս տեղեկատվությունը կօգտագործվի պատշաճ վճարումներ կատարելու համար, որոնք սահմանվել են Կարմիր գրքում գրանցված տեսակների բնությունից հանելու և համայնքների վրա տնտեսական ազդեցության համար պատշաճ փոխհատուցումը դիտարկելու համար:

Եթե «Հայ Անտառ» ՊՈԱԿ-ի տարածքում որևէ աշխատանք պետք է կատարվի Արենիի և Գորիսի կլաստերներում՝ համապատասխանաբար «Նորավանք» պահպանվող լանդշաֆտի և «Զանգեզուրի կենտրոն» համալիրի հետ պոտենցիալ կապված նշանակված պահպանվող տարածքների սահմաններում, կամ դրանց անմիջական հարևանությամբ, ապա ՀՏՁՀ-ն պետք է ՇՄԱԳ հաշվետվություն պատրաստի նախագծող կազմակերպության միջոցով և ստանա փորձագիտական եզրակացություն՝ գործունեության թույլտվություն ստանալու համար: ԲՄ սրբինինգի միջոցով ևս կորոշվի, թե արդյոք պահանջվում է ԿԿՊ-ի մշակում, որպես տեղանքի հատուկ ԲՄԿՊ-ի մաս:

Եթե Ծրագրի միջամտությունները պահանջում են աշխատանքներ իրականացնել թեկնածու Էմերալդ տեղամասերի մոտ (Ապարան և Դիլիջան կլաստերներ), անհրաժեշտության դեպքում կիրականացվի թեկնածու Էմերալդ տեղանքի վրա հնարավոր ազդեցությունների կենտրոնացված գնահատում: Ոչ մի դեպքում, ոչ մի գործողություն, որը բացասաբար կանդրադառնա կրիտիկական կամ բնական միջավայրերի վրա, չի ֆինանսավորվի Ծրագրից:

ԲՄ դիտազնումը/սրբինինգ/ և գնահատումը կուղղորդեն նախագծմանը և ԲՄԿՊ-ին վերատնկման կամ կանաչապատման աշխատանքների իրականացման համար՝ օգտագործելով տեղանքին համապատասխան տեսակներ:

Վտանգավոր և Ոչ-վտանգավոր Շինարարական թափոնների կառավարում. Շինարարական աշխատանքներից առաջացած վտանգավոր և ոչ վտանգավոր թափոնները տեղամասերում կպահվեն առանձին: Շինարարական կապալառուն տեխնիկական հսկիչի և ՀՏՁՀ-ի աջակցությամբ կուսումնասիրի ոչ վտանգավոր շինարարական թափոնների վերջնական հեռացման տարբերակները պայմանագրի գործողության ժամկետի սկզբում: Եթե տեղական իշխանությունները համայնային տարածքներ հատկացնեն, ապա այս պայմանավորվածությունը գրավոր կամրագրվի: Թափոնների չարտոնված հեռացումը խստիվ կարգելվի:

Տեխնիկական հսկիչի ԱԱԱ մասնագետները կապալառուի թիմի համար կանցկացնեն դասընթացներ ասբեստ պարունակող թափոնների անվտանգ շահագործման վերաբերյալ: Անվտանգության պահանջները կներառեն լիարժեք պաշտպանիչ հանդերձանք՝ հատուկ հագուստ, կոշիկներ, ձեռնոցներ և գլխարկներ կրելը, ռեսպիրատորների և պաշտպանիչ ակնոցների կրում: ասբեստի հանձնման ժամանակ գործարկվող մակերեսների ջրումը, նվազագույնի հասցնել ասբեստ պարունակող կառույցների մասնատումը՝ փոշու ավելորդ առաջացումից խուսափելու համար, ասբեստ պարունակող թափոնների փաթեթավորումը և մակնշումը, ասբեստ պարունակող թափոնների անվտանգ պահեստավորման ապահովումը տեղում և փակ թափքով բեռնատարների օգտագործումը վերջնական հեռացման վայրեր տեղափոխելու համար, ապահովել ասբեստ պարունակող թափոնների անվտանգ հեռացումը վերջնական պահեստավորման վայրում և բեռտնե շերտի իրականացումը:

Շինարարական նյութերի արտահոսքի կառավարում. Հողի, մակերևութային և ստորերկրյա ջրերի աղտոտումը նվազագույնի հասցնելու նպատակով առաջնահերթությունը կտրվի սպասարկման կենտրոններում շինարարական մեքենաների և տեխնիկայի սպասարկմանը: Եթե սպասարկումը պետք է իրականացվի շինհրապարակում, ապա կընտրվի բնական ջրային մարմիններից ամենահեռավոր վայրը: Յուղերի և քսանյութերի պահեստավորման և տրանսպորտային միջոցների և մեքենաների սպասարկման վայրերը կունենան անթափանց հատակ և սահմանափակված կլինեն՝ կանխելու շահագործման և պատահական արտահոսքը: Եթե աշխատանքային ճամբարներ ստեղծվեն, դրանք կհամարվեն սեպտիկ տանկերով կամ փոսային զուգարաններով, և կապահովվի

համապատասխան սպասարկում՝ լավ սանիտարահիգիենիկ պայմանները պահպանելու և ջրի և ստորերկրյա ջրերի աղտոտումից խուսափելու համար: Բետոնի խմբաքանակի արտադրամասերը պետք է ապահովված լինեն համապատասխան պարամետրերով նստվածքային ավազաններով, որպեսզի պինդ մասնիկների նստեցումը հնարավոր լինի արդյունավետորեն կազմակերպել:

Հողի էրոզիա. Հողային աշխատանքները մեծագույն վտանգ են ներկայացնում լանդշաֆտների համար և կարող են առաջացնել էրոզիա: Այս բացասական ազդեցություններից խուսափելու կամ նվազագույնի հասցնելու համար կկիրառվեն հետևյալ պրակտիկաները,

- Առանձնացնել և առանձին պահել հողի վերին շերտը՝ հետագայում տարածքի վերականգնման համար օգտագործելու համար;
- Հանված հողը հավաքել և պահեստավորել հողի վերին բերրի շերտից առանձին՝ բուսականությունից զերծ հարմար վայրում,
- Տեղադրել նախազոլաշական նշաններ և ցանկապատեր, անհրաժեշտության դեպքում, փոսորակների շուրջը,
- Նվազագույնի հասցնել փոսորակները բաց պահելու ժամանակը,
- Օգտագործել պեղված գրունտը լցավորման համար այնքանով, որքանով դա թույլ է տալիս դրա ձևաբանությունը և պահանջվող ծավալը,
- Հեռացնել ավելցուկային գրունտը նախնական համաձայնեցված վայրում,
- Վերականգնել ազդեցության ենթարկված տարածքը հողի վերին շերտը տարածելով և վերաբուսականության աճը խթանելով:

6.5. Գործունեության հնարավոր սոցիալական ազդեցությունները

Աշխատանքի կառավարում: Ծրագրի աշխատողների բոլոր կատեգորիաները կարող են ենթարկվել իրենց գործատուների կողմից անարդար վերաբերմունքի և աշխատանքային միջավայրում վատ վերաբերմունքի: Այնուամենայնիվ, հայտնի է, որ շինարարական կապալառուների կողմից աշխատող աշխատողներն առավել ենթակա են նման ռիսկերին:

- Գործատուները կարող են ընտրել օգտագործել ոչ ֆորմալ աշխատուժ և չկնքել պայմանագրեր աշխատողների հետ.
- Կարող են լինել աշխատավարձերի վճարման հետաձգումներ
- Աշխատողներից կարող է պահանջվել արտաժամյա աշխատանք՝ առանց հավելավճարի, առանց ժամանակին ընդմիջումների, առանց հանգստի արձակուրդի կամ այլ չարաշահումներ:
- Ոչ բոլոր գործատուներն են ապահովում համապատասխան բնակարանային, սննդի, սանիտարահիգիենիկ պայմաններ և աշխատատեղերում հանգստի վայրեր: Աշխատանքային ճամբարներում վատ կենսապայմանները կարող են հանգեցնել վարակի տարածման և ոչ վարակիչ հիվանդությունների առաջացման:

Համայնքի ԱԱ

- Աշխատանքային տեղամասին անմիջական հարևանությամբ գտնվող համայնքների համար անհանգստություն, որը կարող է ներառել աշխատանքային ժամերից դուրս աղմուկ, ճանապարհների և մասնավոր սեփականության մուտքերի սահմանափակում, վատ կառավարվող աշխատավայրից հետիոտների և մեքենաների առողջությանը վնասում և տեղական երթևեկության խաթարում: Շինարարական տրանսպորտային միջոցների և մեքենաների տեղաշարժը

շինհրապարակներում տեղական բնակավայրերի և ճանապարհների միջոցով կարող է հանգեցնել երթևեկության խաթարմանը և ճանապարհատրանսպորտային պատահարների ավելացմանը:

- ԶՄԵԾ-ի իրականացումը չի պահանջում աշխատուժի մեծ հոսք. Այնուամենայնիվ, աշխատատեղերի վրա և շրջակայքում աշխատողների կենտրոնացումը կարող է տարբեր բացասական ազդեցություններ առաջացնել մոտակա համայնքների վրա: Անկախ նրանից, թե աշխատողները ապրում են աշխատանքային ճամբարներում, թե տարածք են վարձում տեղի բնակիչների տներում, նրանք շփվելու են տեղացիների հետ: Սա կարող է լարվածություն առաջացնել մշակութային, էթնիկական, կրոնական կամ այլ տարբերությունների պատճառով: Մեռական ոսնձգությունների դեպքեր կարող են լինել: Նույնը կարող է նկատվել սեռական ճանապարհով փոխանցվող և այլ վարակիչ հիվանդությունների առաջացման դեպքում: Սա ներառում է մարդու իմունային անբավարարության վիրուսների /Ձեռքբերովի իմունային անբավարարության համախտանիշի (ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ) և վարակների տարածման ռիսկը, հատկապես վերջինիս համազգային բռնկումների դեպքում:

- Եթե կապալառուները որոշեն օգտագործել անվտանգության ծառայությունները աշխատավայրերը և դրանցում գտնվող իրենց ունեցվածքը պահպանելու համար, տեղական համայնքները կարող են տուժել անվտանգության ծառայության անձնակազմի կողմից լիազորությունների չարաշահումից:

- Շինարարական աշխատանքները կարող են առաջացնել ուղղակի ֆիզիկական ազդեցություններ և թրթռումներ, որոնք կարող են վնասել մոտակա տները՝ հանգեցնելով կառուցվածքային անկայունության և վտանգների առաջացման:

Ակնկալվում է, որ Ծրագրի համար **հողի օտարման պահանջներն**, ընդհանուր առմամբ, նվազագույն կլինեն, թեև Գյումրիի կլաստերում կարող են լինել զգալի ազդեցություններ: Մասնավորապես, Հայաստանի ամենամեծ բացօթյա շուկաներից մեկի վերակառուցումը կարող է հանգեցնել մի քանի տասնյակ փողոցային վաճառողների ժամանակավոր կամ մշտական տեղահանման: Ներկայիս շուկայական ենթակառուցվածքը անկանոն է, փողոցների մայթերի երկայնքով գործում են ինչպես պաշտոնական, այնպես էլ ոչ պաշտոնական վաճառողներ: Կախված հին շուկայի և նրա հարակից տարածքների վերականգնման ծրագրերից, տարաբնակեցման ազդեցությունները կարող են տատանվել՝ սկսած մեկ տասնյակից քիչ վաճառողների տեղաշարժից, որոնք գտնվում են շուկայի շենքի մոտ գտնվող մուտքի ճանապարհին մինչև մի քանի տասնյակ վաճառողների հնարավոր տեղաշարժը, եթե նախագիծը ներառում է տարածքի ավելի լայնածավալ վերափոխում:

Այլ կլաստերներում վերաբնակեցման ազդեցությունները ակնկալվում է, որ կլինեն նվազագույն և ժամանակավոր, որոնք հիմնականում կապված են ենթակառուցվածքների բարելավման հետ, ինչպիսիք են ճանապարհները, ավտոկայանատեղերը և ջրի ու կոյուղու համակարգերը: Քանի որ շեշտը դրված է գոյություն ունեցող ենթակառուցվածքների վերականգնման վրա, ակնկալվում է, որ հողօգտագործման սահմանափակումներ չեն լինի: Այնուամենայնիվ, շինարարության ընթացքում կարող են լինել փոքր բիզնեսի խափանումներ, ներառյալ մուտքի սահմանափակումը, աղմուկը, փոշին և տեղական միջավայրի փոփոխությունները:

Մշակութային ժառանգություն. Մշակութային ժառանգության վայրերում կամ շրջակայքում աշխատանքները, ինչպիսիք են Գյումրու Գյուլբենկյան հիվանդանոցը և Գյումրու շուկայի շենքի ձակատը, Ջերմուկի ըմպելասրահը, ինչպես նաև Դվինի և Եղեգիսի կլաստերների հնագիտական

վայրերը, վտանգում են պատմական շենքեր նախնական տեսքը, կառուցվածքային ամբողջականությունը և գեղագիտական արժեքը, եթե դրանք պատշաճ կերպով չեն կառավարվում:

Հողային աշխատանքների ժամանակ նման վայրերում հիմնականում, ինչպես նաև երկրի այլ վայրերում կարող են պատահական գտածոներ հանդիպել: Պատահական գտածոները առաջացնում են աշխատանքային գրաֆիկի ուշացում և խափանում և կարող են հանգեցնել կապալառուների առևտրային կորստի: Այնուամենայնիվ, գտածոն հանդիպելուց հետո աշխատանքների շտապ վերսկսումը պարունակում է արտեֆակտների վնասման վտանգ՝ ոչ պատշաճ մշակման, փաթեթավորման և փոխադրման պատճառով:

ՇՆ և տեղեկատվության հրապարակում

- **Խոցելի և անապահով խմբերի սահմանափակ մասնակցություն.** Խոցելի և անապահով խմբերը, ինչպիսիք են ցածր եկամուտ ունեցող անձինք, հաշմանդամություն ունեցող անձինք և հեռավոր կամ մարզինալացված համայնքներում գտնվողները, կարող են բախվել վերապատրաստման ծրագրերին և Ծրագրի այլ բաղադրիչներին մուտք գործելու դժվարություններին: Մա կարող է պայմանավորված լինել առկա հնարավորությունների մասին տեղեկատվության կամ տեղեկացվածության պակասով, ինչպես նաև արդյունավետ մասնակցության սահմանափակ կարողություններով (օրինակ՝ կրթություն կամ հմտություններ): Այս խոչընդոտները վտանգում են թողնել այս խմբերը անտեսված՝ նվազեցնելով Ծրագրի ընդհանուր ներառականությունը: Կանանց մասնակցությունը Ծրագրին կարող է սահմանափակվել նաև ստեղծվող աշխատատեղերի բնույթով, հատկապես շինարարության ոլորտում, որտեղ կանայք կազմում են Հայաստանում աշխատուժի 5%-ից պակաս: Մա զգալի մարտահրավեր է ծրագրի օգուտների բաշխման հարցում գենդերային հավասարության ապահովման հարցում:

- **Ծրագրի օգուտների հնարավոր անհավասար բաշխում.** Աշխատանքի հնարավորությունների անհավասար հասանելիության ռիսկը կարող է առաջանալ, երբ ավելի արտոնյալ անհատները կամ համայնքները՝ ավելի լավ հմտություններ, ռեսուրսներ կամ ծրագրի վայրերին մոտ գտնվողներ, կարող են անհամաչափորեն օգուտ քաղել Ծրագրի կողմից ստեղծված աշխատատեղերից:

Գործառնական փուլ

- **Պատմական և մշակութային վայրերի գերօգտագործման վտանգ.** Թեև զբոսաշրջության աճը շահավետ է, այն կարող է անտեղի ճնշում գործադրել պատմական և մշակութային հուշարձանների վրա, հատկապես, եթե այցելուների թիվը գերազանցում է այդ վայրերի կրող հզորությունը: Մա կարող է հանգեցնել զգայուն տարածքների ֆիզիկական վնասման, գերբեռնվածության և այցելուների փորձի վատթարացման: Երկարաժամկետ հեռանկարում չստուգված այցելությունները կարող են հանգեցնել այդ վայրերի դեգրադացմանը՝ դրանք ավելի քիչ գրավիչ դարձնելով զբոսաշրջիկների համար և ազդել տարածաշրջանում զբոսաշրջության կայունության վրա:

- **Մարտահրավերներ խոցելի և անապահով խմբերի համար.** Որոշ խոցելի խմբեր, ներառյալ հաշմանդամություն ունեցող անձինք, կարող են դժվարությունների հանդիպել վերականգնված և կառուցված տարածքների լիարժեք առավելություններին օգտվելու հարցում:

- **Կոմունալ ծառայությունների անբավարար սպասարկման վտանգ.** Թեև ամուր ենթակառուցվածքը կարևոր է զբոսաշրջությանն աջակցելու համար, կոմունալ ծառայությունների

անբավարար սպասարկումը, ինչպիսիք են ջրամատակարարումը, էլեկտրաէներգիան և կոյուղու համակարգերը, կարող են հանգեցնել ծառայության խափանումների: Մա կարող է բացասաբար ազդել այցելուների փորձի վրա և դժգոհություն առաջացնել գրասաշրջիկների և բնակիչների շրջանում:

6.6. Առաջարկվող սոցիալական ազդեցությունների մեղմացման միջոցառումները

Աշխատանքի պաշտպանություն և կառավարում. Կապալառուներից կպահանջվի արտադրել, համաձայնեցնել գործատուի հետ, ընդունել և պահպանել Վարքագծի կանոնները: Կապալառուի յուրաքանչյուր աշխատակից կկարդա և կստորագրի Կանոնակարգը, որը հաստատում է սույն փաստաթղթի պահանջները հարգելու պարտավորությունը: Կապալառուի անձնակազմին լրացուցիչ հրահանգներ կտրվեն աշխատանքային տեղամասերից դուրս վարքագծի վերաբերյալ, որտեղ նրանք շփվում են տեղի բնակիչների հետ: Կապալառուները կմշակեն և կներառեն համայնքային հաղորդակցության պլան ԲՄԳՊ-ներում և կիրականացնեն այն պայմանագրի ողջ ընթացքում: Կապալառուների կողմից կատարվող պահանջները հավասարապես պարտադիր կլինեն ենթակապալառուների համար: Տեղի բնակիչները կտեղեկացվեն ձեռնարկվելիք աշխատանքների ժամկետների և բնույթի մասին: ՀՏՁՀ-ն ապահովելու է, որպեսզի ԱԵԱ-ները կարողանան իրենց մտահոգությունները հայտնել, բողոքներ ներկայացնել և հարցեր տալ: ՀՏՁՀ-ն կգործարկի ԲՄ-ը՝ ապահովելով բոլոր բողոքների և առաջարկությունների մուտքերը, դրանց փաստաթղթավորումը և ժամանակին փակումը:

Ծրագրի ԱԿԸ-ն կպահպանվի ՁՄԵԾ-ի իրականացման հետ կապված բոլոր աշխատավայրերում, ներառյալ ՀՏՁՀ-ն, խորհրդատու և շինարարական ընկերությունները: Կպահանջվի, որ Կապալառուները մշակեն իրենց սեփական ԱԿԸ-ն Ծրագրի ԱԿԸ-ին համապատասխան և խստորեն հետևեն դրան: Կապալառուները կկնքեն պաշտոնական աշխատանքային պայմանագրեր ողջ անձնակազմի հետ և կկառավարեն աշխատողներին՝ համաձայն Հայաստանի աշխատանքային օրենսգրքի և ԱԿԸ-ի: Աշխատանքային տեղամասերում արգելվելու է հարկադիր աշխատանքը, երեխաների աշխատանքը, խտրականության և բռնության ցանկացած ձև: Կապալառուները պատասխանատու կլինեն իրենց աշխատակիցներին արդար աշխատավարձ տալու և նրանց ժամանակին վճարելու համար, ներառյալ արտաժամյա աշխատանքը, ընդմիջման հնարավորությունը աշխատանքային օրվա և հերթափոխների ընթացքում, ապահովելով արժանապատիվ հանրակացարաններ աշխատողների համար, եթե նրանք մնան աշխատանքային ճամբարներում, ինչպես նաև համապատասխան սանիտարական, սննդի և հանգստի տարածքներ:

Կապալառուներից կպահանջվի մշակել, ընդունել և շահագործել ԲՄ իրենց անձնակազմի համար, ներառյալ հատուկ ուղիներ՝ սեռական շահագործման, չարաշահման և գենդերային բռնության հետ կապված բողոքները կանխարգելելու համար:

Հարկադիր վերաբնակեցման պլանավորում և կառավարում. Ե՛վ ժամանակավոր, և՛ մշտական ազդեցությունները կլուծվեն մեղմացման և փոխհատուցման միջոցառումների միջոցով: ՀՏՁՀ-ն պատրաստել է ՎՇ-ի նախագիծ, որը սահմանում է այն սկզբունքներն ու ընթացակարգերը, որոնք պետք է հետևել վերաբնակեցման պլանների (ՎՇ) մշակման ժամանակ՝ ծրագրային գործողությունների համար, որոնք ենթադրում են հողի ձեռքբերում կամ տնտեսական կամ ֆիզիկական տեղահանում: ՎՇ-ն նպատակ ունի նվազագույնի հասցնել տեղահանման ազդեցությունները և ապահովել ազգային օրենսդրության և ՀԲ

ԲՄՍ-ների հետ համապատասխանությունը: Այն ուրվագծում է ՎՊ-ների համար հիմնական քայլերը, ներառյալ գույքագրումների իրականացումը, շահագրգիռ կողմերի ներգրավումը և բողոքարկման մեխանիզմների ստեղծումը, փոխհատուցման ռազմավարությունների մշակումը և մոնիտորինգի գործընթացների ստեղծումը: Շրջանակն ընդգծում է խոցելի խմբերի ընդգրկումը և ապահովում է արդար փոխհատուցում և ապրուստի միջոցների վերականգնում ծրագրից տուժածների համար: Անհատական ներդրումների միջոցով ծրագրի շրջանակը որոշվելուց հետո, ՎՇ-ի համաձայն կմշակվեն տեղանքին հատուկ ՎՊ-ներ՝ պատշաճ կերպով կառավարելու վերաբնակեցման ցանկացած ազդեցություն:

Եթե գյուղական հին բնակելի տները գտնվում են շինհրապարակների մոտակայքում, ապա ճաքած պատերին կտեղադրվեն հատուկ նշիչներ, որոնք թույլ կտան վերահսկել շենքերի կառուցվածքային ամբողջականության վատթարացումը/վնասումը շինարարական գործունեության համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածում: Այս տեղեկատվությունը կօգտագործվի հնարավոր վեճերը լուծելու համար, եթե տեղական բնակիչների կողմից ստացվի բողոք՝ կապված շինարարական վայրերից առաջացած թրթռումների հետ, որոնք ազդում են իրենց տների վրա և փոխհատուցում պահանջելու համար Ծրագրի առաջարկով: Եթե հաստատվի շինարարական աշխատանքներին պատճառով վնասի առկայություն, սեփականատերերը փոխհատուցում կստանան՝ ՎՇ-ում սահմանված սկզբունքների հիման վրա:

Մշակութային ժառանգության կառավարում

- Մշակութային ժառանգության վայրերում և շրջակայքում կատարվող աշխատանքների նախագծերը կներկայացվեն ԿԳՄՍ նախարարության վերանայման և համաձայնության՝ համոզվելու, որ Ծրագրի միջամտությունները բացասաբար չեն ազդի պատմական շենքերի կառուցվածքային ամբողջականության վրա, չեն վտանգի նրանց ժառանգական արժեքը կամ բացասաբար չեն ազդի դրանց գեղագիտական տեսքի վրա:

- Այն կրոնական շենքերի և շրջակայքի աշխատանքների նախագծերը, որոնք սեփականության և/կամ օգտագործման իրավունքով պատկանում են Հայաստանի առաքելական եկեղեցուն, կներկայացվեն վերջինիս դիտարկմանը և համաձայնությանը:

- Եթե մշակութային ժառանգության վայրում կամ շրջակայքում աշխատանքները ֆիզիկական վնասի վտանգ են ներկայացնում մշակութային ժառանգության շենքի կամ դրա առանձին տարրերի համար, ապա կտրամադրվի համապատասխան պաշտպանիչ ծածկ: Բացի այդ, եթե շենքերի վրա կատարված աշխատանքները, որոնք ունեն պատմական/մշակութային արժեքավոր ցուցանմուշներ կամ դրա ինտերիերում տեղադրված այլ առարկաներ, վտանգ են ներկայացնում նման իրերի անվտանգության համար, ապա նախօրոք կմշակվի դրանց հեռացման և ժամանակավոր պահեստավորման պլան և կիրականացվի մինչև աշխատանքների կապալառուի տեղակայումը:

- Դվինի հնագիտական վայրի համար կմշակվի առանձին ՄՇԿՊ:
- Մնացած տեղամասերի ՄՇԿՊ-ները կներառվեն որպես տեղանքին հատուկ ԲՄԿՊ-ների մաս:

Պատահական գտածոների ընթացակարգ (համապատասխանեցված ԲՄՍ 8-ի հետ)

- Եթե հողային աշխատանքների ժամանակ պատահական գտածո հայտնաբերվի, կապալառուն պարտավոր կլինի հետաձգել բոլոր գործողությունները և անհապաղ տեղեկացնել ՀՏՁՀ-ին: ՀՏՁՀ-ն անհապաղ տեղեկատվություն կփոխանցի ԿԳՄՍՆ-ին և նախարարությունից կպահանջի պաշտոնական ուղեցույց հետագա գործողությունների ընթացքի վերաբերյալ: Աշխատանքները կվերսկսվեն ԿԳՄՍՆ-ի գրավոր ծանուցումից հետո, որը կհաստատի, որ բոլոր

հրատապ գործողությունները, որոնք անհրաժեշտ են գտածոների պեղումների և հեռացման և/կամ դրանց տեղում պահպանության համար ավարտված են:

Հասանելի ԲՄ. Տեղեկացնել ազդակիր համայնքներին ծրագրի բողոքների մեխանիզմների և եղանակների մասին; ապահովել բողոքների ներկայացման ընթացակարգերը մատչելի (ներառյալ ադրատներին և հեռավոր համայնքներում ապրողներին) և բոլոր շահառուներին և շահառու համայնքներին տրամադրել ՀՏՁՀ-ի և բողոքների լուծմանն աջակցող այլ կոնտակտային տվյալները: Շահառուների հետադարձ կապի և բողոքարկման մեխանիզմները ՁՄԵԾ-ի համար կներառեն տեղական կոնտակտային անձ յուրաքանչյուր համայնքում, հեռախոսային հետադարձ կապի գիծ և ՀՏՁՀ-ի կամ ՁԿ-ի բողոքների և փոխհատուցման հանձնաժողով՝ վերանայելու այն բողոքները, որոնք հնարավոր չէ լուծել տեղական մակարդակում:

Շահագրգիռ կողմերի ներգրավում. Ծրագրի ՇԿՊ-ը մշակվել է, որը ուրվագծում է ներգրավման տարբեր մեխանիզմների ռազմավարությունը, ներառյալ ժամանակավոր ժամանակացույցերը, հանձնարարված պարտականությունները և ՇԿՊ-ի գործունեության իրականացման համար նախատեսված ռեսուրսները: ՇԿՊ-ը շեշտը դնում է մասնակցային պլանավորման, թափանցիկ հաղորդակցության, կարողությունների զարգացման աշխատաժողովների և բողոքների լուծման համակարգերի վրա՝ ապահովելու, որ բոլոր մակարդակներից արձագանքները ինտեգրված լինեն և՛ Ծրագրի նախագծմանը, և՛ դրա իրականացմանը, հատկապես ԲՄ ռիսկերի կառավարման հետ կապված: Ծրագրի առաջընթացին զուգընթաց, ՇՆ մեթոդներն ու գործունեությունը կբարելավվեն՝ ներառյալ գեներային զգայուն ռազմավարությունների ընդունումը, և ՇԿՊ-ն պարբերաբար կվերանայվի՝ ներառելու ավելի մանրամասն պլաններ և հարմարեցված մոտեցումներ տարբեր շահագրգիռ կողմերի ներգրավելու համար:

Շահագործման փուլ

Ներդնել այցելուների կառավարման համակարգեր. սահմանել սահմանափակումներ ամենօրյա այցելուների համար և օգտագործել ժամային մուտքի տոմսեր՝ ամբողջ օրվա ընթացքում հաճախելիությունը հավասարաչափ բաշխելու համար:

Ներդրումներ կատարել պահպանության մեջ. հատկացնել միջոցներ խոցելի տարածքների պահպանման և վերականգնման համար՝ դրանց ամբողջականությունը պահպանելու համար:

Մատչելիության նախաձեռնություններ. Բարելավել ենթակառուցվածքները՝ ապահովելու համար, որ բոլոր զբոսաշրջիկները, ներառյալ հաշմանդամություն ունեցողները, կարողանան մուտք գործել տարածքներ և ծառայություններ:

Բարելավել թափոնների կառավարման ընթացակարգերը և ենթակառուցվածքները. Ներդրումներ կատարել հավաքման, վերամշակման և հեռացման օբյեկտներում, որոնք կարող են կարգավորել զբոսաշրջության ակտիվացման արդյունքում աճող թափոնները:

Կրթական արշավներ. Սկսել արշավներ՝ ինչպես տեղացիներին, այնպես էլ զբոսաշրջիկներին ուսուցանելու համար պատասխանատու թափոնների հեռացման և շրջակա միջավայրը պահպանման կարևորության մասին:

Խրախուսել մաքուր գործելակերպը. խրախուսել բիզնեսին և զբոսաշրջիկներին որդեգրելու կայուն գործելակերպ, ինչպես օրինակ՝ իրերի բազմակի օգտագործումը:

Կանոնավոր սպասարկման ժամանակացույց. Ստեղծել կոմունալ ծառայությունների ընթացիկ սպասարկման ծրագիր՝ սպասարկման խափանումները կանխելու համար:

Համայնքի հետադարձ կապի մեխանիզմ. հնարավորություններ ստեղծել բնակիչների և այցելուների համար՝ հաղորդելու կոմունալ ծառայությունների կամ ենթակառուցվածքների հետ կապված խնդիրների մասին՝ ապահովելով արագ արձագանքում և լուծում:

6.7 ԲՄ դիտագնում և շրջանակի սահմանում

ՀՏՁ-ի, նախագծման խորհրդատուն, բնապահպանական և սոցիալական մասնագետները համատեղ իրականացնում են նախատեսվող ենթածրագրերի բնապահպանական և սոցիալական դիտագնում (Հավելված 2): Սքրինինգային հաշվետվությունները տեղեկատվություն են տրամադրում հիմնական ռիսկերի և կիրառվելիք մեղմացնող միջոցառումների մասին: Շրջակա միջավայրի դիտագնման հաշվետվությունը ավարտվում է բնապահպանական տեսանկյունից ենթածրագրի համապատասխանության հաստատմամբ կամ մերժմամբ և ենթածրագրին բնապահպանական կատեգորիա հատկացնելով: Այն նաև սահմանում է ենթածրագրի համար անհրաժեշտ բնապահպանական վերանայման և շրջակա միջավայրի կառավարման պլանավորման գործիքներ:

Շրջակա միջավայրի դիտագնման գործընթացը պետք է ապահովի այն ներդրումների բացառումը որոնք չեն կարող ֆինանսավորվել TRIP-ի շրջանակներում, որոնք են (i) Ծրագրի ԲՄՊ-ով սահմանված պահանջներին անհամապատասխանություն (ii) միջազգային ջրային ուղիների ՕՔ 7.50-ի պահանջներին անհամապատասխանում. (iii) բարձր ռիսկային բնապահպանական կամ սոցիալական ազդեցություններ. և (iv) ցանկացած կարևոր բնական միջավայրի կամ մշակութային ժառանգության տարածքների վրա բացասական ազդեցություն:

Սոցիալական դիտագնման հաշվետվությունը նախանշում է, թե արդյոք ենթածրագիրը ենթադրում է հարկադիր վերաբնակեցման որևէ ձև, բացահայտում է ՎԳՊ-ների մշակման անհրաժեշտությունը, մատնանշում են ենթածրագրի հիմնական սոցիալական օգուտներն ու կորուստները և բացահայտում սոցիալական մեղմացման միջոցառումները:

ՀՄՆ 2.2 ենթաբաղադրիչով ֆինանսավորման համար առաջարկվող ենթածրագրերի ստուգումը ներառում է մասնավոր հատվածի ներդրումային նախաձեռնությունների վերանայումը, որոնց համար Ծրագրի շրջանակներում պահանջվում է հանրային ենթակառուցվածքի ապահովում:

Ներդրումային նախաձեռնությունները ստուգվում են մի քանի չափորոշիչներով՝ հաստատելով կամ չհաստատելով (Հավելված 3): Արգելվում են ներդրումների հետևյալ տեսակները՝ ներդրումները հատուկ պահպանվող տարածքներում, մշակութային ժառանգության հուշարձանների ընդհանուր կամ անհատական պահպանության գոտիներում գործողություններ, որոնք ազդում են փխրուն էկոհամակարգերի, կարևոր կենսամիջավայրերի և բացառիկ գեղագիտական արժեք ունեցող կանաչ դաշտերի վրա, գործողություններ, որոնք պահանջում են անտառների, ճահիճների և ալպյան/ենթալպյան մարգագետինների վերափոխում և խիստ աղտոտող արդյունաբերություններ:

Նաև ՀՄՆ ենթաբաղադրիչի ենթածրագրերը չեն կարող ֆինանսավորվել ԶՄԵԾ-ից, եթե մասնավոր ներդրման տարածքի հողի օգտագործման իրավունքը պատկանում է կամ օգտագործվում է պաշտոնապես կամ ոչ պաշտոնական որևէ մեկի կողմից՝ բացի ներդրողից: Մասնավոր ներդրումների համար իրավասու առաջարկները առաջնահերթություն են ստանալու՝ ելնելով դրանց ակնկալվող

տնտեսական հեռանկարներից, դրական սոցիալական արտաքին ազդեցություններից և շրջակա միջավայրի համար բարենպաստ լինելուց: Երբ ներդրումային առաջարկն ընտրվում է TRIP-ի հասույթից համապատասխան հանրային ենթակառուցվածքային տարրերի ֆինանսավորման տեսքով աջակցության տրամադրման համար, անհրաժեշտ հանրային աշխատանքների բնապահպանական և սոցիալական գնահատումը և կառավարման պլանավորումը հետևում են ստորև ներկայացված ընդհանուր կանոններին:

6.8 Բնապահպանական և սոցիալական ռիսկերի դասակարգում

Ենթաձրագրի համար կիրականացվի ԲՄ ռիսկերի դիտարկում՝ որոշելու անհրաժեշտ գնահատման և պլանավորման մակարդակը՝ հարակից ռիսկերի և հնարավոր ազդեցությունների նշանակությանը համաչափ: Բնապահպանական և սոցիալական ռիսկերի վերանայումը երկքայլ գործընթաց է, որը սկսվում է բացառման չափանիշների դիտազննումով, որին արդեն իսկ կհաջորդի դիտարկվող տեղանքին հատուկ ռիսկերի դիտազննումը: Վերջինս հաշվի կառնի i) առաջարկվող ենթաձրագրի գործունեության տեսակը, գտնվելու վայրը, զգայունությունը և մասշտաբը. ii) շրջակա միջավայրի և սոցիալական պոտենցիալ ռիսկերի և ազդեցությունների բնույթն ու մեծությունը. iii) պատասխանատու իրականացնող կազմակերպությունների կարողությունը՝ կառավարելու նման ռիսկերն ու ազդեցությունները ԲՄՄ-ներին համապատասխան ձևով iv) ռիսկի այլ ոլորտներ, որոնք կարող են առնչություն ունենալ շրջակա միջավայրի և սոցիալական մեղմացման միջոցառումների և արդյունքների իրականացման համար՝ կախված կոնկրետ ենթաձրագրից և այն համատեքստից, որում այն պատրաստվում է:

Հետևյալ չափանիշները ՀՏԶԶ-ի համար ուղեցույց կհանդիսանան դասակարգելու ենթաձրագրի ռիսկերը

Աղյուսակ 9. Ռիսկերի դասակարգում ըստ ՀԲ-ի ԲՄՇ ուղեցույցների

Ռիսկերի դասակարգում	Նկարագրություն	Գործիք(ներ)
Բարձր*	Մարդկանց առողջության կամ շրջակա միջավայրի վրա բացասական ռիսկերի և ազդեցությունների լայն շրջանակ ինչպիսիք են 1) երկարաժամկետ, մշտական և (կամ) անդառնալի և ծրագրի բնույթից ելնելով ամբողջությամբ խուսափելու անհնարինություն, 2) բարձր ուժգնությամբ և/կամ տարածական չափով 3) զգալի անբարենպաստ կուտակային ազդեցություններ կամ անդրսահմանային ազդեցություններ. և 4) մարդու առողջության և/կամ շրջակա միջավայրի վրա լուրջ անբարենպաստ հետևանքների մեծ հավանականություն (օրինակ՝ վթարների հետևանքով, թունավոր թափոնների հեռացում և այլն): Ծրագրի որոշ էական ԲՄ ռիսկեր և	Ծանոթություն . Բարձր ռիսկային ենթաձրագրերը Ծրագրի շրջանակներում չեն ֆինանսավորվի:

Ռիսկերի դասակարգում	Նկարագրություն	Գործիք(ներ)
	անբարենպաստ ազդեցություններ չեն կարող մեղմվել, կամ հատուկ մեղմացնող միջոցառումները պահանջում են բարդ և/կամ չապացուցված մեղմացում, փոխհատուցման միջոցներ կամ տեխնոլոգիա, կամ բարդ սոցիալական վերլուծություն և իրականացում:	
Էական	Ծրագիրը կարող է լինել ոչ այնքան բարդ, որքան Բարձր ռիսկի ծրագրերը, և ԲՄ ազդեցությունները կարող են լինել ավելի փոքր (մեծից միջին), և գտնվելու վայրը կարող է լինել ոչ այնքան զգայուն տարածքում, սակայն որոշ ռիսկեր և ազդեցություններ կարող են էական լինել: Մա կախված է նրանից, թե ռիսկերն ու պոտենցիալ ազդեցություններն ունեն հետևյալ բնութագրերը մեծամասամբ կամ ամբողջությամբ. 1) առավելագույնս ժամանակավոր, կանխատեսելի և/կամ դառնալի, և նախագծի բնույթից ելնելով խուսափելու կամ վերականգնել հնարավորությունը, 2) սոցիալական անբարենպաստ ազդեցությունները կարող են առաջացնել սոցիալական կոնֆլիկտի սահմանափակ աստիճան, վնասելով կամ վտանգելով մարդու անվտանգությունը 3)միջին ուժգնությամբ և/կամ տարածական չափով 4) հավանականությունը միջին կամ ցածր է, որ լուրջ բացասական ազդեցություններ կլինեն մարդու առողջության և/կամ շրջակա միջավայրի վրա (օրինակ՝ վթարների, թունավոր թափոնների դուրսբերման պատճառով և այլն), և առկա են հաստատված, հուսալի մեխանիզմներ, որոնք կարող են կանխել կամ նվազեցնել նման դեպքերը: Բացի այդ, միզրացիոն և/կամ փոխհատուցող միջոցները կարող են ավելի հեշտությամբ մշակվել և, հավանաբար, ավելի արդյունավետ կլինեն, քան բարձր ռիսկի ենթախնդիրների դեպքում:	ԲՄՈւ, ՇՄԱԳ

Ռիսկերի դասակարգում	Նկարագրություն	Գործիք(ներ)
Չափավոր	Հնարավոր ռիսկերը և բացասական ազդեցությունները մարդու և/կամ շրջակա միջավայրի վրա, ամենայն հավանականությամբ, էական չեն: Այսպիսով, նախագիծը չի համարվում բարդ և/կամ մեծ, չի ներառում մարդկանց կամ շրջակա միջավայրի համար վտանգավոր բարձր պոտենցիալ ունեցող գործունեություն, և գտնվում է շրջակա միջավայրի կամ սոցիալական զգայուն տարածքներից հեռու: Որպես այդպիսին, հնարավոր ռիսկերն ու ազդեցությունները և խնդիրները, հավանական է կունենան հետևյալ բնութագրերը 1)կանխատեսելի է և ակնկալվում է որ ժամանակավոր է և/կամ դառնալի 2) ցածր մագնիտուդով; 3) տեղանքին հատուկ, առանց Ծրագրի իրական տարածքից դուրս ազդեցությունների հավանականության 4) մարդու առողջության և/կամ շրջակա միջավայրի վրա լուրջ անբարենպաստ հետևանքների ցածր հավանականությունը (օրինակ՝ չներառել թունավոր նյութերի օգտագործում կամ հեռացում, անվտանգության նախազգուշական միջոցները ակնկալվում է, որ բավարար են վթարները կանխելու համար և այլն): Ծրագրի ռիսկերն ու ազդեցությունները կարող են հեշտությամբ մեղմացվել կանխատեսելի ձևով:	Տեղանքին հատուկ ԲՄԿՊ, ԲՄԱԳ կամ որոշ դեպքերում ԲՄՈւ (նկարագրված է ստորև)
Ցածր	Մարդկային բնակչության և/կամ շրջակա միջավայրի վրա պոտենցիալ անբարենպաստ ռիսկերն ու ազդեցությունները, հավանաբար, նվազագույն կամ աննշան կլինեն: Այս ծրագրերը, որոնք ունեն քիչ կամ բացակայող անբարենպաստ ռիսկեր, ազդեցություններ և խնդիրներ, չեն պահանջում հետագա բնապահպանական և սոցիալական գնահատում նախնական գնումից հետո: Մարդկության և/կամ շրջակա միջավայրի վրա անբարենպաստ ռիսկերն ու ազդեցությունները, հավանաբար, նվազագույն կամ աննշան կլինեն: Այս նախագծերը, որտեղ անբարենպաստ ռիսկերն ու ազդեցությունները և խնդիրները շատ քիչ են կամ բացակայում են, չեն պահանջում լրացուցիչ շրջակա միջավայրի և սոցիալական գնահատում նախնական դիտազննումից հետո:	Հատուկ սոցիալական և բնապահպանական գործիքներ չեն պահանջվում:

* Բարձր ռիսկային նախագծերը նախատեսվում է բացառել իրավասության ստուգման գործընթացում:

6.9 Հողերի օտարման և տարաբնակեցման դիտազննում

Դիտազննման գործընթացում կգնահատվի, թե արդյոք ենթածրագրի իրականացումը պահանջում է հողերի ձեռքբերում և/կամ հավանական է, որ հանգեցնի ֆիզիկական և/կամ տնտեսական տարաբնակեցման այն մարդկանց, ովքեր ներկայումս օգտագործում են առաջարկված տարածքը: Եթե կա այդպիսին, ապա կմշակվի տարաբնակեցման պլան (ՏՊ):

ՏՊ-ի կառուցվածքի և դրա մշակման գործընթացային պահանջների մանրամասն նկարագրությունը ներկայացված է տարաբնակեցման շրջանակային փաստաթղթում (ՏՇ):

Մասշտաբը և անհրաժեշտ մանրամասները և խորհրդակցությունները կախված կլինեն հողի ձեռքբերման հետ կապված շրջանակից և ռիսկերից: Հետևաբար, ՏՊ-ն կուղղի համապատասխան գործընթացները ձեռք բերելու և փոխհատուցելու հողի և ծրագրի ազդակիր գույքի համար, այդ թվում ժամանակավոր սահմանափակումներ՝ հողի օգտագործման և ծառայողական պայմանագրերի համար:

6.10 Բնապահպանական և սոցիալական ռիսկերի գնահատման ու կառավարման գործիքներ

Ենթածրագրերը, որոնք կարող են ունենալ զգալի, բարդ, երկարաժամկետ և/կամ ԲՄ անդառնալի ազդեցություն, ինչպես նաև այն ազդեցությունները, որոնք կարող են տարածվել ենթածրագրի տարածքից դուրս, կդասակարգվեն որպես բարձր ռիսկային և կմերժվեն:

Ենթածրագրերը, որոնք, հավանական է, որ կունենան փոքր և միջին ուժգնության ազդեցություն, որոնց մեղմացումը հնարավոր և իրագործելի է ենթածրագրի շրջանակներում, կդասակարգվեն որպես չափավոր ռիսկային: Այնուամենայնիվ, նման ենթածրագրերը կարող են տարբերվել կապված ռիսկերի առումով և հետևաբար, տարբեր ջանքեր են պահանջում առկա տեղեկատվության ստուգման և մեղմացնող միջոցառումների պլանավորման համար: Հազվագյուտ դեպքերում չափավոր ռիսկի ենթածրագիրը կարող է ունենալ ԲՄ ռիսկեր, որոնք նախապես հայտնի չեն և պահանջում են լրացուցիչ խորը հետազոտություն՝ դրանց ամբողջական նույնականացման համար:

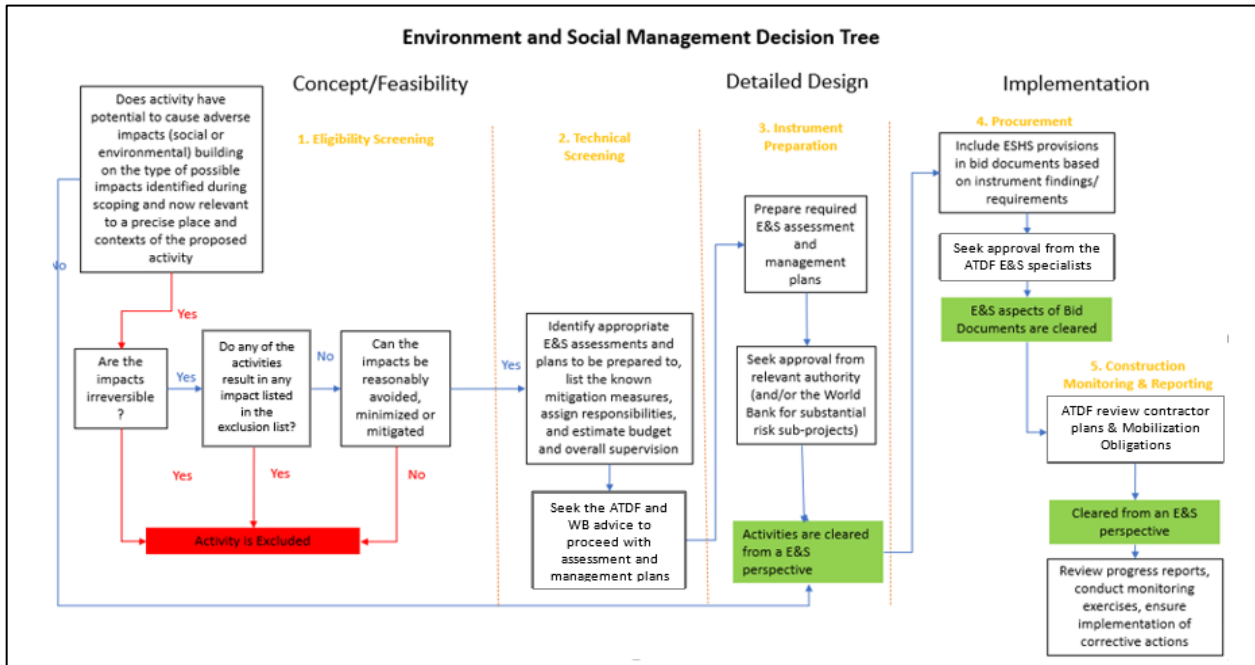
Բազմաթիվ սպասվող ազդեցություններով ենթանախագծերը, որոնք դասակարգվում են որպես զգալի ռիսկային և որոնց համար կիրառելի են ԲՄ5, ԲՄ6 և ԲՄ8 պահանջները ի լրումն ԲՄ1-ի բնապահպանական գնահատման ենթակա կլինեն ԲՄՈւ-ի կամ ԲՄԱԳ-ի: Այս գործիքը կներառի ներածական մաս՝ հիմնական տեղեկատվությամբ, ակնկալվող ազդեցությունների ակնարկով և հիմնավորված մեղմացման միջոցառումների շարքով, ինչպես նաև ԲՄԿՊ՝ պատրաստված աղյուսակի ձևաչափով (ԲՄՈւ-ի կառուցվածքը ներկայացված է Հավելված 4-ում):

Չափավոր ռիսկայնության ենթածրագրերը փոքրամասշտաբ ազդեցություններով, որոնք պայմանական են և որոնց մասին նախապես տեղեկատվություն կա ԲՄԿՊ պարզեցված ստուգաթերթի լրացումը բավարար է (ձևանմուշը ներկայացված է Հավելված 5-ում): Սա կլինի առանձին ԲՄԿՊ՝ հիմնված ենթածրագրի հիմնական տվյալների վրա, ներառելով սովորական նվազեցման միջոցառումները և մոնիտորինգի պլանը, որոնք բոլորը լրացվելու են աղյուսակի ձևաչափով:

Ենթածրագրերի ռիսկերի գնահատումը ներառում է ակնկալվող տարաբնակեցման ազդեցությունների մասին որոշում և Տարաբնակեցման պլանի (ՏՊ) պատրաստման անհրաժեշտությունը:

Տեղանքին հատուկ ԲՄ ԲՄԿՊ-ները կատարաստվեն և կներառվեն համապատասխան ենթաճրագրի մրցութային փաստաթղթերում, որպես բաղադրիչ՝ նախքան շինարարական աշխատանքները իրականացնելը: Վերջնականացնելուց հետո համապատասխան գործիքը կիրականացվի Ծրագրի ողջ ընթացքում: Ենթաճրագրի գործիքները կվերանայվեն և կհստակեցվեն ՀԲ-ի կողմից:

Գծապատկեր 1 Ենթաճրագրերում բնապահպանական և սոցիալական ռիսկերի կառավարման որոշումների կայացման գործընթաց

6.11 Մշտադիտարկում, վերահսկում և հաշվետվություն

ԶՄԵԾ-ի ծրագրի իրականացման միջոցառումները պետք է ներառեն դրույթներ սույն ԲՄԿԾ-ի, ԲՄԱԳ-ի և տեղանքին հատուկ ԲՄԿՊ-ների հետ, որոնք պատրաստված են բոլոր առանձին ենթաճրագրերի համար, ԲՄԱԱ մոնիտորինգի ընթացքում ձեռք բերված տեղեկատվության գրանցումը և վերահսկողության արդյունքների հաշվետվությունների մեխանիզմները:

ԲՄ մոնիտորինգի և հաշվետվության միջոցառումները նկարագրված են ստորև:

- Տեխնիկական վերահսկողության խորհրդատուն իր թիմում կունենա բնապահպանության և սոցիալական մասնագետներ՝ ամսական կտրվածքով բնապահպանական, սոցիալական, առողջության և անվտանգության գործունեությունների մշտադիտարկման համար, ԲՄԿՊ-ի պահանջներին համապատասխան: Խորհրդատուի ԲՄ մասնագետները դաշտային այցեր կիրականացնեն տեղամասեր առնվազն ամսական մեկ անգամ: Մշտադիտարկումը պետք է իրականացվի նույն մակարդակի մասնագիտությամբ և պատասխանատվությամբ, ինչպես աշխատանքների այլ տեխնիկական ասպեկտները:
- ԱՊ-ները կներառեն խորհրդատուի հստակորեն շարադրված առաջադրանքները կապալառուների բնապահպանական և սոցիալական կատարողականի կառավարման ոլորտներում, ԲՄԱԱ-ի վերաբերյալ կապալառուներին մասնագիտական աջակցություն և ուղղորդում տրամադրելու և

գործատուին հաշվետվություն ներկայացնելու ոլորտներում: Տեխնիկական վերահսկիչները լիազորված կլինեն ժամանակին բացահայտել ԲՄԱԱ-ի ցանկացած խնդիր, որը կարող է առաջանալ Ծրագրի իրականացման ընթացքում, և աջակցել կապալառուներին՝ լուծելու նման խնդիրները: Կապալառուն կգեկուցի Տեխնիկական վերահսկիչին ձեռնարկված աշխատանքների բոլոր ասպեկտների մասին, ներառյալ ԲՄԱԱ-ն: Տեխնիկական վերահսկիչները կստուգեն կապալառուներից ստացված տեղեկատվությունը և աշխատատեղերում արված իրենց դիտարկումների հետ մեկտեղ կպատրաստեն ՀՏՁ-ի ամսական հաշվետվությունները: Վերահսկող ընկերության բնապահպանական մասնագետը կիրականացնի ամսական այցելություններ (առնվազն 1 անգամ): Տեխնիկական վերահսկողների հաշվետվությունները պետք է ներառեն լրացված դաշտային ամենամսյա բնապահպանական և սոցիալական ԲՄ մշտադիտարկման ստուգաթերթը (ձևանմուշը տրված է սույն ԲՄԿԾ-ի Հավելված 6-ում): Եթե կապալառուները չձեռնարկեն արագ և բավարար ուղղիչ գործողություններ, տեխնիկական վերահսկիչները գրավոր ծանուցում են աշխատանքների կապալառուներին հետամուտ են լինում իրականացմանը: Կապալառուների կողմից ուղղիչ գործողություններ իրականացնելու տեւական ձախողման դեպքում տեխնիկական հսկիչները պետք է գործը քննարկեն պատվիրատուի հետ (ՀՏՁ) և առաջարկեն գործողություններ խնդրի լուծման համար: ԲՄԿՊ-ի պահանջներին անհամապատասխանելիության կրկնելիության դեպքում ՀՏՁ-ն կարող է կիրառել խիստ միջոցներ ընդհուպ Կապալառուի և նույնիսկ Տեխնիկական վերահսկողության խորհրդատուի նկատմամբ վճարման պահումը:

Աշխատանքների արտաքին տեխնիկական վերահսկիչի ծառայությունները ամենօրյա դաշտային աշխատանքների համար են, մինչդեռ Ծրագրի շրջանակներում ԲՄ համապատասխանության համար ընդհանուր պատասխանատվությունը կրում է ՀՏՁ-ն,

ՀՏՁ ԲՄ մասնագետները պատասխանատու կլինեն տեխնիկական վերահսկողության կողմից ստացված բնապահպանական բոլոր դաշտային մոնիտորինգի հաշվետվությունների ներկայացման և պահպանման համար: Մշտադիտարկման բոլոր տեղեկությունները հասանելի են ՀՀ կառավարության պաշտոնյաներին և ՀԲ-ին՝ ըստ պահանջի:

ՀՏՁ-ի ԲՄ մասնագետների կողմից կիրականացնի վերահսկող ընկերության աշխատանքի որակի հսկողություն և կանոնավոր դաշտային այցելություն շինհրապարակներ (ամսական առնվազն 1 անգամ) վերահսկողի կողմից տրամադրված մոնիտորինգի տեղեկատվության և ստուգման նպատակով: ՀՏՁ-ն կուսումնասիրի և հետադարձ կապ կպահի վերահսկող ընկերության հաշվետվությունների հետ կապված, ինչպես նաև կձեռնարկի ժամանակին և արդյունավետ գործողություններ՝ վերահսկողի հաշվետվություններում բարձրացված խնդիրների վերաբերյալ:

ՀԲ-ն Ծրագրի իրականացման աջակցություն է տրամադրում Վարկառուին Ծրագրի ողջ ընթացքում, որը ներառում է ԱՊ-ների և մրցութային փաստաթղթերի վերանայում և հաստատում, որպեսզի ապահովի ԲՄԱԱ-ի ասպեկտների պատշաճ ընդգրկումը այս փաստաթղթերում, Ենթածրագրերի համար պատրաստվելիք տեղամասին հատուկ բնապահպանական և սոցիալական գործիքներ, և ՀՏՁ-ի իրականացման առաջընթացի կիսամյակային հաշվետվությունները, որոնք կներառվեն ԲՄԱԱ կատարողականի գլխում: Համաշխարհային բանկը կարող է պահանջել և վերանայել տեխնիկական վերահսկիչի կողմից ՀՏՁ-ին ներկայացվող ամենամսյա առաջընթացի հաշվետվությունները:

Համաշխարհային բանկի թիմը պարբերաբար դաշտային այցելություններ կիրականացնի Ծրագրի տեղամասեր՝ գույքագրման, որակի վերահսկման և խնդիրների լուծման համար:

ՀՏՁՀ-ի մասնագետները ՀՏՁՀ-ի առաջընթացի հաշվետվություններում ՀԲ-ին հաշվետվությունները ներկայացնելու համար կօգտագործեն վերահսկողի խորհրդատուի առաջընթացի ամսական հաշվետվությունները: ՀՏՁՀ-ի մասնագետները կփաստաթղթավորեն տեխնիկական վերահսկողների ամսական հաշվետվությունները, որոնք հասանելի կլինեն Համաշխարհային բանկին ըստ պահանջի:

6.12 Հաշվետվություն պատահարի մասին

Տեխնիկական վերահսկիչները պատասխանատու են անհապաղ զեկուցելու ծրագրին առնչվող ցանկացած միջադեպի կամ պատահարի մասին ՀՏՁՀ-ի ղեկավարությանը, որն ունի կամ կարող է ունենալ զգալի բացասական ազդեցություն շրջակա միջավայրի, ազդակիր համայնքների, հանրության կամ աշխատողների վրա: Մա ներառում է նաև միջադեպեր, որոնք հանգեցնում են աշխատողների կամ հանրության մահվան կամ լուրջ վնասվածքներ, բռնության, խտրականության կամ բողոքի ակցիաներ, անսպասելի ազդեցություն մշակութային ժառանգության կամ կենսաբազմազանության վրա. շրջակա միջավայրի աղտոտում; հարկադիր կամ մանկական աշխատանքի դեպքեր. տեղահանում առանց համապատասխան իրավական ընթացակարգերի (հարկադիր վտարում); սեռական շահագործման, չարաշահման կամ սեռական ոտնձգության (SH) մասին մեղադրանքներ կամ հիվանդության բռնկումները: ՀՏՁՀ-ն ցանկացած միջադեպի մասին կտեղեկացնի ՀԲ-ին դեպքի մասին իմանալուց հետո 48 ժամվա ընթացքում: Միջադեպի անմիջական, հիմքում ընկած բուն պատճառները պարզելու համար կիրականացվի միջադեպի հետաքննություն: Այս ուսումնասիրության հիման վրա ՀՏՁՀ-ն Բանկի հետ համաձայնեցված կմշակի Ուղղիչ գործողությունների պլան (ՈւԳՊ), որը նախանշում է անհրաժեշտ միջոցները՝ միջադեպը վերացնելու և դրա կրկնությունը կանխելու համար: ներկայացնել վերանայված հաշվետվությունը և ՈւԳՊն Բանկին սկզբնական ծանուցումից հետո 10 օրվա ընթացքում, եթե Բանկը գրավոր համաձայնություն չտրամադրի այլ ժամկետի համար:

6.13 Արտակարգ իրավիճակների արձագանքման բաղադրիչ

Արտակարգ իրավիճակների արձագանքման բաղադրիչի (ԱԻԱԲ) ձեռնարկը կպատրաստվի մինչև ուժի մեջ մտնելը և կներառի ԱԻԱԲ-ի (Բաղադրիչ 3) իրականացման համար ԲՄ գնահատման և կառավարման միջոցառումների նկարագրությունը՝ համաձայն ԲՄՄ-ների: ԱԻԱԲ-ի ԲՄ գնահատումը և կառավարումը կկատարվի ձեռնարկում նշված ժամկետների համաձայն:

7. ԲՄԿՇ-ի իրականացման նախնական բյուջե

ԲՄԿՇ-ի արդյունավետ իրականացումն ապահովելու համար անհրաժեշտ է համապատասխան ֆինանսավորում՝ առանցքային միջոցառումների համար, ներառյալ՝ բնապահպանական և սոցիալական (ԲՄ) գնահատումներ, մշտադիտարկում, կարողությունների զարգացում, շահակիրների ներգրավում և ռիսկերի մեղմացման միջոցառումներ:

Ընդհանուր նախնական բյուջեն՝ 203,500 ԱՄՆ դոլար է, որը ներառում է հիմնական, հետևյալ հիմնական ոլորտները՝

- ԲՄ դիտագնում և ռիսկերի գնահատում
- Շրջակա միջավայրի մոնիտորինգ և համապատասխանություն
- Թափոնների կառավարում
- Հաշվետվություն և փաստաթղթավորում
- ԲՄ մեղմացման միջոցառումների իրականացում

Մեղմացման միջոցառումների բյուջե՝ 122,400 ԱՄՆ դոլար (հաշվարկված որպես շինարարության ընդհանուր արժեքի 3%՝ 18-ամսյա ժամկետով՝ ծրագրի մեկնարկից սկսած):

Բացի այդ, ԲՄԿՇ-ի իրականացման հետ կապված մոնիտորինգի և վերապատրաստումների բյուջեն ներառված է ՇՆԿՊ բյուջեում՝ \$5,000 հատկացմամբ: Հողի օտարման և տարաբնակեցման միջոցառումների բյուջե՝ ներառված ՏՇ-ում: Միջոցառումների կազմակերպման բյուջեն, ներառյալ դասընթացները և շնորհանդեսները, ինչպես նաև տեղական կապերի անձանց հետ ծառայությունների պայմանագրերի բյուջե՝ ներառված ՇԿՆՊ-ի բյուջեում:

Մանրամասն բյուջետային պլանավորում ներկայացված է **Հավելված 7-ում**, իսկ ԲՄ մեղմացման միջոցառումների պլանի մատրիցան՝ **Հավելված 9-ում**:

8 ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՇՐՋԱՆԱԿ

8.1 Իրականացման պայմանավորվածություններ

ԷՆ-ը կտրամադրի Ծրագրի ընդհանուր որոշումների կայացումը և ռազմավարական ղեկավարությունը: ՏԿ-ն, որը գտնվում է ԷՆ-ի ներքո, ծառայում է որպես երկրում զբոսաշրջության զարգացման և խթանման լիազորություններ ունեցող առաջնային պետական մարմին: Այս կարգավիճակում ՏԿ-ն կարևոր դեր կկատարի Ծրագրի շրջանակներում ներդրումների ձևակերպման և բացահայտմանն աջակցելու գործում և կլինի ԷՆ-ի գլխավոր գործընկերը, որը պատասխանատու է Ծրագրի շրջանակներում համակարգման և քաղաքականության աջակցության համար:

ՀՏՁ-ն ծառայելու է որպես Ծրագրի իրականացման գործակալություն: ՀՏՁ-ն պատասխանատու կլինի ծրագրի բոլոր գործողությունների և հավատարմագրային պարտականությունների կատարման համար, ներառյալ գնումների և ֆինանսական կառավարումը, ԲՍ ռիսկերի ստուգումը, գնահատումը, վերահսկողությունը և մոնիտորինգը, ինչպես նաև տեխնիկական գնահատման, նախագծման և շինարարական աշխատանքների հետ կապված բոլոր պարտականությունները, ներառյալ աշխատանքների վերահսկումը, մոնիտորինգը, գնահատումը և հաշվետվողականությունը:

Կատեղծվի բարձր մակարդակի Ծրագրի Կառավարման Կոմիտե (ԾԿԿ), որը կապահովի ծրագրի իրականացման ընդհանուր վերահսկողությունը և միջգերատեսչական համակարգումը: ԾԿԿ-ն կնախագահի փոխվարչապետը և բաղկացած կլինի բոլոր համապատասխան շահագրգիռ կողմերից և հաստատություններից, ներառյալ համապատասխան ոլորտային նախարարություններից, պետական կառույցներից և տեղական և տարածքային մարմիններից, ըստ անհրաժեշտության: ԾԿԿ-ի հիմնական նպատակներն են Ծրագրի վերաբերյալ ռազմավարական քննարկումներն, բարձր մակարդակի որոշումների կայացումը և միջգերատեսչական համագործակցության հեշտացումը՝ հաշվի առնելով ծրագրի բազմաոլորտային բնույթը: Ակնկալվում է, որ ՏՏԵԶ-ի ներքո գործող ԾԿԿ-ն և նրա ընդհանուր գործառնությունները կտեղափոխվեն Ծրագրի մեջ, իսկ ԾԿԿ-ի կազմը և ներկայացվածությունը կմշակվեն Ծրագրի գործառնական ձեռնարկում:

ԲՍԿԵ-ի իրականացումը պահանջում է մի քանի դերակատարների ներգրավում իրենց դերերով և պարտականություններով, ինչպիսիք են.

- **ԾԿԿ.** ապահովում է վերահսկողություն և ռազմավարական ուղղություն TRIP-ի համար
- **Ծրագրի աշխատանքային խումբ.** Ղեկավարում է Ծրագրի գործողությունները՝ ապահովելով դրա բաղադրիչների ժամանակին և արդյունավետ իրականացումը, ներառյալ ԲՍԿԵ-ն:
- **ԶԿ.** Պատասխանատու է պետական մարմինների հետ հարաբերությունների համակարգման համար, այդ թվում՝ ազգային և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, անհրաժեշտության դեպքում Կառավարության որոշումներ մշակելու և շրջանառության մեջ դնելու հայտնի տիրույթի և ֆինանսական կառավարման վերաբերյալ:
- **ՀՏՁ.** ՀՏՁ-ն կունենա հատուկ թիմ, որը բաղկացած կլինի անհրաժեշտ փորձագետներից և մասնագետներից, ներառյալ մեկ բնապահպանական և մեկ սոցիալական մասնագետ՝ ՀԲ-ի հետ համաձայնեցված ԶՄԵԾ-ի հաջող իրականացման համար: ՀՏՁ-ի ԲՍ մասնագետները կկառավարեն և կվերահսկեն Ծրագրի կողմից ֆինանսավորվող գործունեության

բնապահպանական, սոցիալական, առողջության և անվտանգության պահանջները և կկառավարեն վարձու խորհրդատուների և աշխատանքների կապալառուների աշխատանքը:

- **Նախագծման խորհրդատու(ներ).** Նախագծման փուլում խորհրդատուն պատասխանատու է տեղական և պետական մարմիններից բոլոր անհրաժեշտ թույլտվությունները ստանալու համար, ներառյալ ջրօգտագործման, թափոնների հեռացման և առաջարկվող ենթածրագրի նախագծման պետական ՇՄԱԳ-ի կիրառման հետ կապված թույլտվությունները: Ի լրումն, խորհրդատուից պահանջվում է ունենալ ԲՄ մասնագետներ, ովքեր կգնահատեն ենթածրագրի նախագծման հետ կապված ԲՄ ռիսկերը և անհրաժեշտության դեպքում կմշակեն տեղամասին հատուկ ԲՄԿՊ (որը կսահմանվի տեխնիկական առաջադրանքի ներքո):
- **Տեխնիկական վերահսկող խորհրդատու(ներ).** Տեխնիկական վերահսկողության խորհրդատուները ապահովում են դաշտային մշտադիտարկում ԲՄ համապատասխանության վերահսկման նպատակով և պատրաստում հաշվետվություններ՝ լրացնելով ՀՏՁՀ-ի կարողությունները: Տեխնիկական վերահսկողություն իրականացնող ընկերության բնապահպանության մասնագետը ամսական կտրվածքով կվերահսկի բնապահպանական, սոցիալական, առողջապահական և անվտանգության ոլորտի գործունեությունը ԲՄԿՊ-ի պահանջներին համապատասխան: Այս խորհրդատուները պետք է լիցենզավորված լինեն Հայաստանի օրենսդրության համաձայն և կվերահսկեն շինարարությունը՝ միաժամանակ ապահովելով, որ Ծրագիրը համապատասխանում է բնապահպանական, սոցիալական, առողջապահական և անվտանգության չափանիշներին (ԲՄԱԱ) և ԲՄԿՊ-ներով սահմանված պահանջներին: Նրանք կբացահայտեն և ընդլայնեն ԲՄԱԱ-ի խնդիրները ՀՏՁՀ-ին և անհրաժեշտության դեպքում կձեռնարկեն ուղղիչ գործողություններ: Խորհրդատուներից պահանջվում է ունենալ բնապահպանական, սոցիալական և աշխատանքային առողջության և անվտանգության (ԱԱԱ) մասնագետներ՝ վերահսկելու շինարարական աշխատողներին և անհրաժեշտության դեպքում ուսուցում տրամադրելու համար:
- **Շինարարական կապալառու(ներ).** Կապալառուները պետք է ստանան բոլոր անհրաժեշտ թույլտվությունները և ապահովեն շինարարության ընթացքում մեղմացնող միջոցառումների իրականացումը և ԲՄԿՊ-ի համապատասխանությունը:
- **ՀԲ.** Տրամադրում է շարունակական իրականացման աջակցություն, ներառյալ ԲՄ գործիքների վերանայումը և հաստատումը: Նաև իրականացնում է պարբերական դաշտային այցելություններ՝ վերահսկելու առաջընթացը և ապահովելու Ծրագրի համապատասխանությունը ԲՄԱ-ներին:
- **Տեղական համայնք և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ.** Այս շահակիրները կարող են աջակցել շինարարության ընթացքում ԲՄ համապատասխանության վերահսկմանը: ՀԿ-ների հետ համագործակցությունը կնպաստի բնակիչների հետ ավելի հարթ հաղորդակցությանը և ավելի ընդգրկուն հանրային խորհրդակցությունների կազմակերպմանը:

8.2 Ինստիտուցիոնալ շրջանակ

Էկոնոմիկայի նախարարություն

ՀՀ Էկոնոմիկայի նախարարությունը (ԷՆ) գործադիր իշխանության կենտրոնական մարմին է, որը մշակում է կառավարության տնտեսական քաղաքականությունը իր իրավասության ներքո գտնվող ոլորտներում: Նախարարությունը պատասխանատու է տնտեսական քաղաքականության իրականացման և գնահատման համար: Զբոսաշրջության կոմիտեն Հայաստանի Հանրապետության ԷՆ-ին առընթեր պետական գործակալություն է: Մշակում և իրականացնում է Կառավարության քաղաքականությունը զբոսաշրջության ոլորտում:

Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարություն

Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարության (ՏԿԵՆ) հիմնական մանդատը ՀՀ տարածքային քաղաքականության մշակումն ու իրականացումն է, համայնքային ծառայությունների մատուցման պետական քաղաքականության մշակումը, տարածքային զարգացման հավասարության ապահովումը, մարզպետների կողմից իրականացվող սոցիալ-տնտեսական զարգացման ծրագրերի իրականացման նկատմամբ վերահսկողությունը և կառավարության տարածքային մարմինների (կառավարիչների) գործունեության որակի ապահովումը: ՏԿԵՆ-ը նաև վերահսկում է համայնքի բյուջեի կատարողականը, մշակում է քաղաքացիների բողոքները տարածքային և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության վերաբերյալ: Նախարարության հանրային տեղեկատվական քաղաքականության շրջանակներում կապ է պահպանում զանգվածային լրատվության միջոցների հետ և մշակում է Ազգային արխիվի պահպանման պետական քաղաքականություն:

Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարություն

Կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությունը (ԿԳՄՄՆ) պահպանում է մշակութային ժառանգությունը, խթանում և զարգացնում է ժամանակակից արվեստը: Իր լիազորությունների շրջանակում մշակում է օրենսդրություն, նպատակային ծրագրեր, ռազմավարություններ, հայեցակարգեր և մշակութային զարգացման կարճաժամկետ ծրագրեր, համագործակցում է օտարերկրյա պետական և միջազգային կազմակերպությունների, ինչպես նաև տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ստեղծարարական միությունների և մշակույթի և արվեստի հետ կապված հասարակական կազմակերպությունների հետ: Գոյություն ունեն երկու անկախ կազմակերպություններ, որոնք գործում են ԿԳՄՄՆ-ի ներքո՝

Մշակութային ժառանգության պաշտպանության գործակալություն

Մշակութային ժառանգության պաշտպանության գործակալությունը պաշտպանում է ֆիզիկական մշակութային ռեսուրսների նկատմամբ սեփականության իրավունքները՝ կանխելով անօրինական արտահանումն ու ներմուծումը և սեփականության անօրինական փոխանցումը, ինչպես նաև ղեկավարում է միջազգային մշակութային համագործակցությունն ու փոխանակումը:

Պատմության և մշակույթի ժառանգության պաշտպանության գործակալություն

Պատմական և մշակութային ժառանգության պահպանության գործակալությունը պատասխանատու է պատմական և մշակութային ժառանգության պահպանման և կայուն օգտագործման համար: Զբոսաշրջային նոր արտադրանքի մշակումը, այցելուների փորձի դիվերսիֆիկացման միջոցների ներդրումը և ժառանգության վայրեր այցելությունների ավելացմանն ուղղված ներդրումները պետք է իրականացվեն ԿԳՄՄՆ-ի հետ համագործակցությամբ:

Շրջակա միջավայրի նախարարություն

Ազգային մակարդակում ՇՄՆ-ն ունի շրջակա միջավայրի պաշտպանության, բնական ռեսուրսների կայուն օգտագործման և վերականգնման և շրջակա միջավայրի բարելավման լիազորություն: Այս գործառնություններն իրականացնում են նախարարության հիմնական մարմինը, ինչպես նաև ենթակա գերատեսչությունները, այդ թվում՝

Շրջակա միջավայրի պահպանության և հանքարդյունաբերության տեսչական մարմին ՊՈԱԿ

Բնապահպանության և հանքարդյունաբերության տեսչական մարմինը իրականացնում է օդի և ջրերի աղտոտվածության, հողօգտագործման, կենսաբազմազանության պահպանման և անտառների

պաշտպանությանն առնչվող օրենքների և կանոնակարգերի կիրարկումը, իրականացնում է հսկողություն և (կամ) օրենքով սահմանված այլ գործառույթներ: Տեսչական մարմինը կարող է պատժամիջոցներ կիրառել շրջակա միջավայրի պահպանության, ինչպես նաև ընդերքի և օգտակար հանածոների ռեսուրսների օգտագործման և վերարտադրության հետ կապված:

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձագիտական կենտրոն ՊՈԱԿ

Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության փորձագիտական կենտրոն ՊՈԱԿ-ը պատասխանատու է ՇՄԱԳ-ի և բնապահպանական թույլտվությունների համար:

Հիդրոոդերևութաբանության և մոնիտորինգի կենտրոն ՊՈԱԿ

«Հիդրոոդերևութաբանության և մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ը պատասխանատու է ջրի հոսքի, ջրի հաշվեկշռի և ջրի մակարդակի տատանումների մոնիտորինգի, շրջակա միջավայրի աղտոտվածության և օդի եղանակի կանխատեսման, ինչպես նաև մակերևութային ջրերի որակի մոնիտորինգի համար:

«Հայանտառ» ՊՈԱԿ

«Հայանտառ» ՊՈԱԿ-ի գործունեության հիմնական նպատակն է անտառաշինական ծրագրերով նախատեսված գործողությունների իրականացման միջոցով ապահովել անտառային հողերի կայուն կառավարում՝ ուղղված անտառների արտադրողականության բարձրացմանը և կենսաբազմազանության պաշտպանությանը:

«Դիլիջան ազգային պարկ» ՊՈԱԿ

«Դիլիջան ազգային պարկ» ՊՈԱԿ-ը ստեղծվել է 21.02.02 (Ստեղծվել է «Դիլիջան» պետական արգելոցի բազայի վրա, որը ստեղծվել է ՀԽՍՀ Նախարարների խորհրդի N Պ-341 որոշմամբ, ՀՀ կառավարության N 165 որոշմամբ): Զբաղեցնում է 33765 հա տարածք: Գտնվում է ՀՀ Տավուշի մարզում՝ Հայաստանի հյուսիսում, Փամբակի, Արեգունու, Միափորի, Գուգարաց լեռնաշղթաների լանջերին, ծովի մակարդակից 1070-2400 մ բարձրությունների վրա:

Դիլիջան ազգային պարկի բուսական աշխարհը ներառում է 902 տեսակի անոթավոր բույսեր՝ կովկասյան մեզոֆիլ հաճարենու և կաղնու անտառներ, եզակի սոսի պուրակ, 172 ողնաշարավոր կենդանիներ, բնության և պատմաճարտարապետական հուշարձաններ:

Մարզպետարաններ

ՀՀ մարզպետը մարզում իրականացնում է պետական կառավարում, իրականացնում է կառավարության տարածքային քաղաքականությունը, մարզպետի աշխատակազմի միջոցով համակարգում է պետական գործադիր մարմինների տարածքային ծառայությունների գործունեությունը: Մարզպետարանի աշխատակազմը (մարզպետարան) իր գործունեությունն իրականացնում է ՀՀ օրենսդրությանը և այլ իրավական ակտերին համապատասխան: Մարզպետարանները կտեղեկացվեն իրենց մարզում իրականացվելիք գործողությունների մասին, կարող են խորհրդակցել համապատասխան ՀԶԾ-ների նախապատրաստման ժամանակ և կարող են աջակցել Ծրագրին՝ լուծելու իրենց մարզերում ենթածրագրերի իրականացման հետ կապված որոշ խնդիրներ:

Տեղական ինքնակառավարման մարմիններ

Տեղական ինքնակառավարման մարմինները (ՏԻՄ) աջակցում են Ծրագրի թիմին դաշտային ուսումնասիրություններում՝ կազմակերպելով հանրային խորհրդատվական հանդիպումներ համայնքներում: Նրանք կաջակցեն բողոքների լուծմանը և անհրաժեշտության դեպքում կմասնակցեն այլ

հարցերի: Տեղական իշխանությունները կարող են նաև համայնքային հողեր տրամադրել ժամանակավոր օգտագործման կամ մշտական ձեռքբերման համար՝ Ծրագրի գործունեության համար օգտագործելու նպատակով՝ ներառյալ մուտքի ճանապարհները, շինարարական ճամբարները, խողովակաշարերի տեղադրումը և այլն:

Հայաստանի առաքելական եկեղեցի

ՀՀ-ն աշխարհիկ պետություն է, և եկեղեցին ազգային կառավարման համակարգի մաս չէ: Այնուամենայնիվ, եկեղեցին ունի օգտատիրոջ իրավունքներ որոշ ֆիզիկական պատմական և մշակութային ժառանգության ակտիվների նկատմամբ, որոնք ներկայումս օգտագործվում են ծառայության և երկրպագության համար: Հետևաբար, Կլաստերների հայեցակարգերն ու նախագծերը, որոնք կնախատեսեն գործունեություն ֆիզիկական ակտիվների վրա կամ դրանց շուրջ, որոնք եկեղեցու տնօրինման տակ են գտնվում, կներկայացվեն, կքննարկվեն և կհամաձայնեցվեն Եկեղեցու հետ:

Զբոսաշրջային ուղղությունների կառավարման կազմակերպություններ

Զբոսաշրջյին ուղղությունների կառավարման կազմակերպությունները (ԶՈՒԿԿ) իրականացնում են մի շարք սահմանված գործառույթներ, որոնց թվում համակարգում է զբոսաշրջության շահագրգիռ կողմերին որոշակի տարածաշրջանում կամ զբոսաշրջության վայրում: ԶՈՒԿԿ-ների հիմնական գործառույթները ներառում են նաև զբոսաշրջության հայեցակարգի կամ ռազմավարության և շուկայավարման պլանների մշակումը կամ այդ գործընթացի հեշտացումը, ինչպես նաև ոլորտային հատուկ ուսումնասիրություններ և հավաքագրված կամ ձեռք բերված տվյալների վերլուծություն՝ որոշումների հիման վրա: ԶՈՒԿԿ-ն նաև համախմբում է բոլոր շահագրգիռ կողմերին՝ կենտրոնանալու ընդհանուր նպատակի, նպատակակետի զարգացման և շուկայում այն դիրքավորելու համար՝ ի շահ բոլոր շահագրգիռ կողմերի, այդ թվում՝ տեղական բնակչության: ԶՈՒԿԿ-ի մեկ այլ հիմնական գործառույթը որակի ապահովումն է: ԶՈՒԿԿ-ն մշտապես ձգտում է բարելավել նպատակակետում մատուցվող ապրանքների և ծառայությունների որակը՝ գնահատելով համապատասխան կարիքները, տրամադրելով համապատասխան դասընթացներ և խորհուրդներ և, հնարավորության դեպքում, ներմուծելով և կառավարելով որակի ստանդարտ համակարգեր:

9. ՇԱՀԱԿԻՐՆԵՐԻ ՆԵՐԳՐԱՎՈՒՄ ԵՎ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՅՆԱՑՈՒՄ

9.1 Շահակիրների ներգրավում և տեղեկատվության հանրայնացում

Հանրային խորհրդատվություն ու համակարգում, ինչպես նաև հանրությանը համար տեղեկատվության հասանելիությունը կարգավորող Հայաստանի օրենքները ներկայացված են ստորև.

- Շրջակա միջավայրի մասին ՀՀ օրենսդրության հիմունքներն ապահովում են քաղաքացու իրավունքը՝ պահանջել ամբողջական տեղեկատվություն բնապահպանական իրավիճակի վերաբերյալ և ժամանակին ստանալ այն:

- ՇՄԱԳ-ի մասին օրենքը պահանջում է պարտադիր հրապարակել ծրագրված նախագծերի/ծրագրերի վերաբերյալ տեղեկատվություն, ներառյալ տեղեկատվություն դրանց բնապահպանական հետևանքների մասին և պահանջում է անդրադարձ հանրայնացված փաստաթղթերի վերաբերյալ հանրության հետադարձ արձագանքին:

- Տեղեկատվության ազատության մասին օրենքը ապահովում է տեղեկատվության մատչելիությունը և թափանցիկությունը, ինչպես նաև սահմանում է տարբեր տեսակի իրավաբանական մարմիններից տեղեկատվություն հայցելու և տրամադրելու ընթացակարգերը:

ԶՄԵԾ շրջանակներում ԲՄ կառավարումը, ինչպես նաև ռիսկերի և ազդեցության նվազեցմանն ուղղված մասնակցային մոտեցումը կարևոր է՝ ապահովելու ԲՄ փաստաթղթերի որակն ու իրականության համապատասխանությունը: Սույս ԲՄԿՇ նախագիծը կհանրայնացվի ՀՏԶ-ի կայքի միջոցով և տպագիր տարբերակով հասանելի կլինի մարզպետարաններում՝ հայերեն և անգլերեն լեզուներով: Դրա շուրջ խորհրդատվություններ կիրականացվեն համապատասխան պետական և ոչ պետական կառույցների հետ: ՇՄՄԱԳ-ների և ԲՄԿՊ-ների նախագծերը պետք է ուղարկվեն ՀԲ՝ վերանայման և հաստատման համար: Բանկի կողմից հաստատումը ստանալուց հետո ՀՏԶ-ն կհանրայնացնի ՇՄՄԱԳ-ը կամ ԲՄԿՊ-ն ազդակիր համայնքում: ԲՄԿՊ-ի նախագիծը կտեղադրվի ՀՏԶ-ի և ազդակիր համայնքի կայքերում՝ հայտարարություն տեղադրելուց հետո 10 օրվա ընթացքում համայնքում կայանալիք հանրային քննարկման մասին հայտարարությամբ: Հանրային քննարկումից հետո ԾԹ-ն վերջնական տեսքի կբերի ԲՄԿՊ նախագիծը՝ կցելով հանրային քննարկման արձանագրությունը և համայնքից ստացված պահանջվող փաստաթղթերը՝ նամակներ թափոնների հեռացման վայրի, համայնքի համաձայնությունը համայնքային հողերի վրա Ծրագրի իրականացման վերաբերյալ և հետագայում շինարարության թույլտվությունը: Թարմացված ԲՄԿՊ-ն կուղարկվի Բանկ՝ վերանայման համար, կվերանայվի, եթե պահանջվի վերջնական հաստատում ստանալու համար և կհրապարակվի ՀՏԶ-ի կայքում:

Կպատրաստվի հանրային քննարկման մանրամասն արձանագրություն: Կկազմվեն բոլոր կայացած հանդիպումների արձանագրությունները՝ ներառյալ օրակարգը, բարձրացված հարցերը, մասնակիցների ցուցակը, ամսաթիվը և վայրը: Անձնական տվյալները հասանելի կլինեն միայն ներքին օգտագործման համար:

Շինարարության և վերահսկող կապալառուների կողմից ղեկավարվող հանրային խորհրդատվությունները կցությունները կշարունակվեն շինարարության փուլում, և կհետևվեն խորհրդատվությունների, դաշտային այցելությունների, ոչ պաշտոնական քննարկումների, պաշտոնական

նամակների և այլնի ընթացքում բարձրացված բնապահպանական և սոցիալական խնդիրների և ստացված բողոքների արձանագրություններին: Արձանագրությունները կպահվեն ՀՏԶ գրասենյակում և ըստ պահանջի հասանելի կլինեն Համաշխարհային բանկին:

ԶՄԵԾ-ի համար պատրաստվել է նաև առանձին Շահակիրների ներգրավման պլան (ՇՆՊ)՝ ԲՍՍ10-ի պահանջներին համապատասխան: Այն նույնականացնում է բոլոր հնարավոր շահակիրներին և սահմանում նրանց ներգրավման գործողությունները:

9.2 Բողոքների մեխանիզմ

Բողոքների մեխանիզմը (ԲՄ) կգործի Ծրագրի ընթացքում: ԲՄ-ն կապահովի, որ քաղաքացիները կարողանան հարցումներ և բողոքներ ներկայացնել և իրենց բողոքները ժամանակին և արդյունավետ կերպով լուծել՝ առանց ուղղակիորեն դատարան դիմելու:

ԲՄ-ն մանրամասն նկարագրված է ԶՄԵԶ համար պատրաստված ՇՆՊ-ում: Այն ապահովում է թափանցիկ և վստահելի գործընթաց արդար, արդյունավետ և տևական արդյունքների համար: Այն նաև վստահություն և համագործակցություն է ձևավորում՝ որպես համայնքի ավելի լայն խորհրդատվությունների անբաժանելի բաղադրիչ, որը հեշտացնում է ուղղիչ գործողությունների իրականացումը:

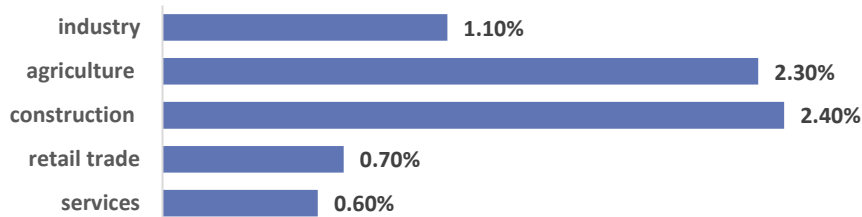
10. ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հավելված 1

Ընտրված մարզերի և կլաստերների հիմնական սոցիալ-տնտեսական բնութագրերը¹⁰

Վայոց ձորի մարզը և Արենի, Եղեգիս ու Ջերմուկ կլաստերները

Վայոց ձորի մարզը գտնվում է հանրապետության հարավային հատվածում: Մարզը պետական սահմանով արևելքից և արևմուտքից սահմանակից է Ադրբեջանին: Հյուսիսից՝ Գեղարքունիքի մարզին, հարավից՝ Սյունիքի մարզին, իսկ հյուսիսարևմուտքից՝ Արարատի մարզին: Վայոց ձորի մարզը շրջապատված է բարձր լեռներով, ջրբաժան լեռնաշղթաներով, որոնք յուրահատուկ բնական պատնեշներ հանդիսանալով նրա և հարևան տարածքների միջև, այն դարձնում են աշխարհագրական մի ամբողջություն: Վայոց ձորի մարզը ՀՀ ամենանոսր բնակչություն ունեցող մարզն է: Այն առանձնանում է նաև գյուղական նոսր բնակչությամբ: 2022թ.-ին մարզի տնտեսության հիմնական ոլորտների տեսակարար կշիռները ՀՀ տնտեսության համապատասխան ոլորտների ընդհանուր ծավալում կազմել են.

Մարզի տնտեսության ընդհանուր ծավալում գերակշռողը գյուղատնտեսությունն է: Գյուղացիական տնտեսությունները հիմնականում զբաղվում են անասնաբուծությամբ: Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի ծավալում որոշակի տեսակարար կշիռ ունեն նաև թռչնաբուծությունը, խաղողագործությունը, պտղաբուծությունը և բանջարաբուծությունը: Արդյունաբերության ոլորտում հիմնականում զարգացած է «Ջերմուկ» հանքային ջրերի և խաղողի գինու արտադրությունները:

Արենին գյուղ է, որը հանդիսանում է Վայոց ձորի մարզի Արենի համայնքի կենտրոնը: Արենին առավել հայտնի է իր գինու արտադրությամբ, որտեղ գինու մեծ մասն արտադրվում է տեղում: Գտնվում է մայրաքաղաք Երևանից մոտ 110 կմ հեռավորության վրա՝ Արփա գետի հովտում, գետի ձախ ափին:

Արենի գյուղի մոտ մոտ 400 մ² մակերեսով քարանձավը տարբեր դարաշրջանների եզակի հնագիտական գտածոների վայր է: 2011 թվականի հունվարին հնագետները հայտարարեցին ամենավաղ հայտնի գինեգործարանի՝ Արենի-1 գինեգործարանի հայտնաբերման մասին՝ նույն քարանձավում աշխարհի ամենահին կաշվե կոշիկի՝ Արենի-1 կոշիկի հայտնաբերումից յոթ ամիս անց: Տարածքում եղանակը բնութագրվում է հետևյալ կերպ. ձմեռները չափավոր ցուրտ են և համեմատաբար կարճ, իսկ գարունները տաք են, երկարատև և խոնավ: Ամառները բնութագրվում են շոգ, չոր եղանակով, որը տևում է երկար ժամանակ: Աշունը տաք է, ավելի քիչ ամպամած օրերով: Բնակչությունը զբաղվում է

¹⁰ Source of data: <https://armstat.am/en/?nid=111>

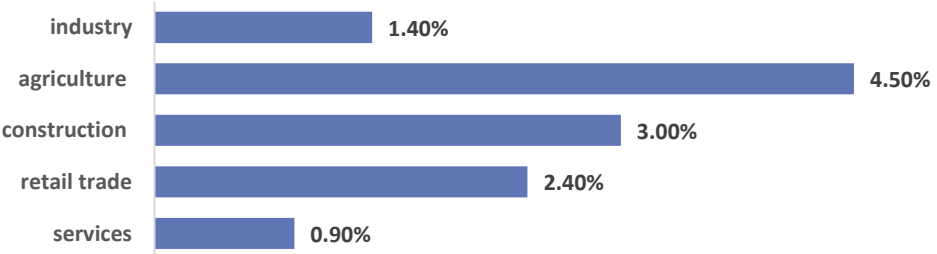
այգեգործությամբ, դաշտավարությամբ, թռչնաբուծությամբ և անասնապահությամբ: Համայնքի զարգացման առաջնահերթ ուղղություններից է խաղողագործությունն ու գինեգործությունը, ինչպես նաև պտղաբուծությունը, ինչի շնորհիվ համայնքում բնակչության զբաղվածությունը համեմատաբար բարձր է, ինչը էապես նպաստում է արտագաղթի կանխմանը: Արենի գյուղում գործում է 2 գինու գործարան, որտեղ արտադրվում է հայտնի «Արենի» գինին: 2011 թվականի մարդահամարի տվյալներով Արենիի բնակչությունը կազմում է 1772 մարդ:

Եղեգիսը գյուղ է Հայաստանի Վայոց ձորի մարզի Եղեգիսի քաղաքապետարանում: Այն ունի հարուստ պատմական անցյալ՝ Եղեգիսի շրջակայքում են գտնվում միջնադարյան Զորաց եկեղեցին, Ցախաց քար վանքը և Սմբատաբերդ ամրոցը, ինչպես նաև 13-րդ դարի հրեական գերեզմանոցը: Այն ներառում է Եղեգիս խոշորացված համայնքի վեց բնակավայր՝ Եղեգիս, Արատես, Գողթանիկ, Արտաբույնք, Շատին և Հորս: Եղեգիսն առաջարկում է մշակութային ուսումնասիրությունների հնարավորություններ և զբաղվում է բնական գեղեցկությամբ: Տեսարժան վայրերը ներառում են հնագույն եկեղեցիներ, վանական համալիրներ, լեռնային հեծանվային և արշավային արահետներ և անվճար դահուկներով զբոսանքի հնարավորություններ: Թիրախային բնակավայրերի բնակչությունը կազմում է 6431 մարդ:

Ջերմուկ քաղաքը (2023թ. տարեսկզբին՝ 3.9 հազ. բնակիչ) գտնվում է 2070 մ բարձրությամբ լավային սարավանդի վրա (հեռավորությունը Երևանից՝ 175 կմ, մարզկենտրոնից՝ 53 կմ): Ջերմուկը լայն ճանաչում ունի որպես առողջարանային քաղաք: Քաղաքի անվանումը կապված է հանքային տաք աղբյուրների՝ ջերմուկների հետ: Ջերմուկ քաղաքի տնտեսության առաջատար ոլորտը «Ջերմուկ» հանքային ջրի, արտադրությունն է: Ջերմուկը մեծությամբ մարզ տարածքի ամենավոքր քաղաքն է:

Տավուշի մարզ և Դիլիջանի կլաստեր

Տավուշի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հյուսիս-արևելյան հատվածում: Այն հարավ-արևելքում և հարավում սահմանակից է Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերին, արևմուտքում՝ Լոռու մարզին, իսկ պետական սահմանով՝ Վրաստանին, հյուսիսում և արևելքում՝ Ադրբեջանին: Տավուշի մարզը տարածվում է Փոքր Կովկասի լեռնաշղթաների արտաքին շարի վրա (Վիրահայոց, Գուգարաց և Միափորի լեռներ): Մարզը համեմատաբար աղքատ է օգտակար հանածոներով: Արդյունաբերական նշանակություն ունեն բենտոնիտային կավը, կրաքարերը, վիմագրական քարը, դոլոմիտը, ֆելզիտը: Աղստև գետի հովիտը հարուստ է հանքային ջրերով, որտեղ կազմակերպված է դրանց արտադրությունը: 2022թ. Տավուշի մարզի տնտեսության հիմնական ոլորտների տեսակարար կշիռները ՀՀ տնտեսության համապատասխան ոլորտների ընդհանուր ծավալում կազմել են.

Մարզը ՀՀ վառ արտահայտված գյուղատնտեսական շրջաններից է: Անասնաբուծության մեջ առաջատար ոլորտներ են համարվում խոշոր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու խոզաբուծությունը, իսկ բուսաբուծության մեջ՝ հացահատիկային մշակաբույսերի մշակությունն ու խաղողագործությունը: Վերջին տարիներին զարգացում է ապրում պտղաբուծությունը, ինչով մարզը նախկինում մեծ համբավ է վայելել: Վերջին տարիներին հիմնվել են պտղատու այգիներ, որոնց մեջ զբերակշռում են թուզն ու արքայանարինջը:

Տարեցտարի զարգացում է ապրում նաև մեղվաբուծությունը: Մարզի տնտեսության առաջատար ոլորտը մշակող արդյունաբերությունն է: Առավել գերակշռող են սննդի արդյունաբերությունը և փայտամշակումը: Մարզում արտադրվող արդյունաբերական արտադրանքից արտաքին շուկա են հանվում գինիներ, պահածոներ, հանքային ջուր, քարե և փայտե, վերջերս նաև տեքստիլ արտադրատեսակներ:

Դիլիջանը համայնք է Տավուշի մարզում: Խոշորացված Դիլիջան համայնքը ներառում է հետևյալ բնակավայրերը՝ Դիլիջան քաղաք, Հաղարծին, Թեղուտ, Գոշ, Հովք, Աղավնավանք և Խաչրատ գյուղերը: Առողջարանային Դիլիջան քաղաքը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության հյուսիս-արևելյան մասում՝ Աղստև գետի հովտում, ծովի մակարդակից 1100-1510մ բարձրության վրա, շրջապատված Փոքր Կովկասի լեռներով: Քաղաքը բարեկարգ մայրուղիներով կապված է մայրաքաղաք Երևանի (96 կմ), Վանաձորի և Իջևանի (35-40 կմ) հետ: 1986 թվականից երկաթուղով միացված է Հանրապետության երկաթուղային ցանցին (Դիլիջան-Երևան հատված 144 կմ): Դիլիջանի առողջապահական ռեսուրսներն իրենց հասկություններով շատ մոտ են, և որոշ առումներով գերազանցում են Բորժոմիի, Կիսլովոդսկի, Եսենտուկիի և Պյատիգորսկի հայտնի առողջարանները: Ներկայումս մեծ ջանքեր են գործադրվում քաղաքի հեղինակությունը վերականգնելու հանգստի, առողջության վերականգնման և միջազգային զբոսաշրջության զարգացման ոլորտում:

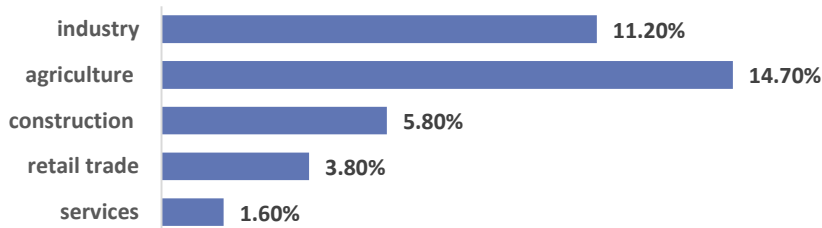
Քաղաքի կենտրոնում գտնվող Շարամբեյան փողոցը պահպանվել է որպես Դիլիջանի հին քաղաքի սիրտը՝ համալրված արհեստավորների արհեստանոցներով, պատկերասրահով և թանգարանով: Արշավը, լեռնային հեծանվավազքը և պիկնիկը հանգստի սիրված ձևերից են: 2011 թվականի մարդահամարի տվյալներով Դիլիջանն ունի 17712 բնակչություն: Դիլիջանը ներկայումս Հայաստանի ամենաարագ զարգացող քաղաքային բնակավայրն է:

Դիլիջան ազգային պարկ.

Դիլիջանի անտառները զբաղեցնում են ավելի քան 34000 հա տարածք: Դիլիջանի շուրջ բնական միջավայրի հարստացման նպատակով 1958 թվականին հիմնադրվել է պետական անտառային արգելոցը, որն ավելի ուշ 2002 թվականից հայտնի է դարձել որպես «Դիլիջան ազգային պարկ»: Անտառները զբաղեցնում են ազգային պարկի տարածքի 94%-ը մոտ 40 տեսակի ծառերով և 18 տեսակի թփերով՝ հիմնականում կաղնու, հաճարենի, բոխի, թխկի, կնձնի, ուռենի և այլն:

Արարատի մարզը և Դվինի կլաստերը

Արարատի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հարավ-արևմուտքում: Մարզը հյուսիս-արևմուտքից սահմանակից է Արմավիրի մարզին, հյուսիսից՝ Երևան քաղաքին և Կոտայքի մարզին, արևելքից՝ Գեղարքունիքի և Վայոց ձորի մարզերին, հարավից՝ Ադրբեջանին, իսկ հարավարևմուտքից, պետական սահմանով՝ Թուրքիային: Արարատի մարզը հանրապետության տնտեսապես զարգացած մարզերից է: 2022թ. մարզի տնտեսության հիմնական ոլորտների տեսակարար կշիռները ՀՀ տնտեսության համապատասխան ոլորտների ընդհանուր ծավալում կազմել են.

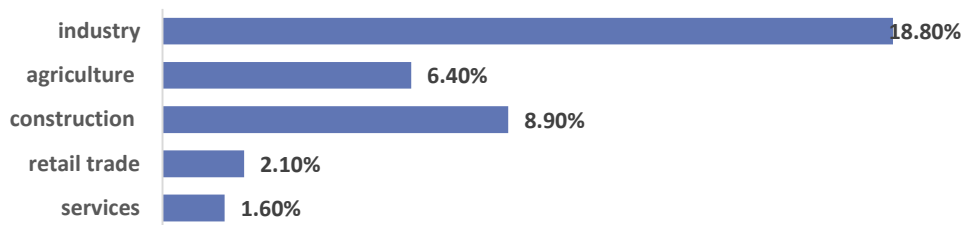

Տնտեսության հիմքը գյուղատնտեսությունն է, որը հիմնականում մասնագիտացած է խաղողագործության, պտղաբուծության և բանջարաբուծության մեջ:

Դվինը Հայաստանի պատմական մայրաքաղաքներից մեկն է: Հիմնադրվել է IV դարի առաջին կեսին: Հայաստանի միջնադարյան Դվին մայրաքաղաքի ավերակները գտնվում են Վերին Դվին, Հնաբերդ, Վերին Արտաշատ, Նորաշեն, Այգեստան գյուղերի տարածքներում՝ Երևանից մոտ 30 կմ հարավ: Ծրագրով նախատեսված աշխատանքները կիրականացվեն Հնաբերդի վարչական տարածքում: Հնաբերդ գյուղը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության Արարատի մարզի Արտաշատ համայնքում, Արտաշատ քաղաքից մոտ 5 կմ հյուսիս-արևելք: Դվինը որպես հին մայրաքաղաք և մշակութային արժեք ներկայացնող տարածք գրավիչ է զբոսաշրջիկների համար:

Սյունիքի մարզը և Գորիսի կլաստերը

Սյունիքի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հարավում: Այն հյուսիսից սահմանակից է Վայոց ձորի մարզին, հարավից պետական սահմանով՝ Իրանին, արևմուտքից և արևելքից՝ Ադրբեջանին: Սյունիքի մարզը զբաղեցնում է Զանգեզուր բնաշխարհի տարածքը, որը ներառում է Որոտան, Ողջի գետերի վերին ու միջին հոսանքների ավազանը և Զանգեզուրի՝ Մեծ Կովկասից հետո Հարավային Կովկասում ամենաբարձր լեռնաշղթայի, արևելյան լանջերը: Սյունիքի մարզը, գրավելով ռազմավարական և աշխարհաքաղաքական նշանակության կարևոր դիրք, ունենալով բնահումքային հարուստ պաշարներ, արտադրական մեծ ներուժ և հանդիսանալով հանրապետության ամենախոշոր վարչական ու տնտեսական մարզերից մեկը, միաժամանակ մնում է համեմատաբար քիչ բնակեցված և տնտեսապես թույլ յուրացված, ինչը մասամբ պայմանավորված է մայրաքաղաքից ունեցած մեծ հեռավորությամբ և տրանսպորտային հաղորդակցության այլընտրանքային միջոցների բացակայությամբ: 2022թ.-ին մարզի տնտեսության հիմնական ոլորտների տեսակարար կշիռները ՀՀ տնտեսության համապատասխան ոլորտների ընդհանուր ծավալում կազմել են.

Մարզի տնտեսության ընդհանուր ծավալում գերակշռողն արդյունաբերության և գյուղատնտեսության ոլորտներն են: Մարզի արդյունաբերության հիմնական ոլորտը հանքարդյունաբերությունն է, սննդամթերքի և էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը: Մարզում արտադրվող էլեկտրաէներգիայի գերակշիռ մասը բաժին է ընկնում Որոտանի ՀԷԿ-ի կասկադին: Գյուղատնտեսությունը հիմնականում մասնագիտացած է բուսաբուծության (մասնավորապես՝ հացահատիկային մշակաբույսերի և կարտոֆիլի արտադրություն) և անասնաբուծության (մասնավորապես՝ խոշոր և մանր եղջերավոր կենդանիների բուծում) մեջ:

Գորիս – Լինելով Սյունիքի մարզի երկրորդ քաղաքը (2023թ. սկզբի տվյալներով՝ 19,5 հազ. մարդ), այն գտնվում է Երևանից 236 կմ հեռավորության վրա, իսկ մարզկենտրոնից՝ 65 կմ հեռավորության վրա: Տնտեսության հիմնական ճյուղը արդյունաբերությունն է: Գտնվում է Գորիս գետի հովտում (Վարարակն)

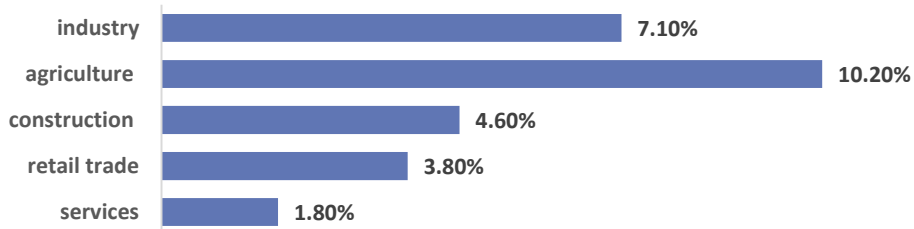
մայրաքաղաք Երևանից 235 կմ հեռավորության վրա, մարզկենտրոն Կապանից՝ 67 կմ: Քաղաքի միջին բարձրությունը ծովի մակարդակից 1398 մ է:

Գորիս գետը Որոտան գետի ամենամեծ ձախափնյա վտակներից է: Գորիս գետի երկարությունը 29 կմ է, դրենաժային ավազանը՝ 146 կմ²: Գորիսն իր պատմության ընթացքում կուտակել է մեծ թվով մշակութային ժառանգության հուշարձաններ՝ պաշտամունքային և պաշտպանական կառույցներ, վարչական, մասնավոր և հասարակական շենքեր: Դրա ամենաարժեքավոր մասը հին քաղաքն է և քաղաքի ներկայիս կենտրոնի պատմական միջուկը, որտեղ յուրահատուկ ճարտարապետությունը ներդաշնակորեն կապված է շրջակա բնական և քաղաքային լանդշաֆտի հետ: Քաղաքի 19-րդ դարի վերջի և 20-րդ դարի սկզբի շինությունները բարձր են դասվում Հայաստանի քաղաքաշինական պատմության ամենաարժեքավոր օբյեկտների շարքում:

Հին Կյորեսի քարե բուրգերը, որոնք գտնվում են ժամանակակից քաղաքի արևելքում, Գորիսի ամենագրավիչ վայրերից են: Հին քաղաքում է գտնվում 4-րդ դարի Սուրբ Հռիփսիմե բազիլիկան: Բազիլիկան վերանորոգվել է 16-րդ դարում: Այնուամենայնիվ, այն փակ է եղել խորհրդային ժամանակաշրջանում մինչև 2010թ. հիմնովին վերանորոգումը: Վերջապես այն վերաբացվել է հանրության համար 2013 թվականի հոկտեմբերին:

Շիրակի մարզ եւ Գյումրի կյաստեր

Շիրակի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության հյուսիս-արևմուտքում: Այն արևմուտքից պետական սահմանով սահմանակից է Թուրքիային, իսկ հյուսիսից՝ Վրաստանին, արևելքից սահմանակից է Լոռու և հարավից՝ Արագածոտնի մարզերին: 2022թ-ին մարզի տնտեսության հիմնական ոլորտների տեսակարար կշիռները ՀՀ տնտեսության համապատասխան ոլորտների ընդհանուր ծավալում կազմել են.

Շիրակի մարզի արդյունաբերության առաջատար ոլորտներն են սննդամթերքի ու խմիչքների և ոչ մետաղական հանքային արտադրատեսակների արտադրությունը: Հայտնի են Արթիկի, Անիի տուֆն ու պեմզան: Բեռնաուղևորափոխադրումները մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով: Մարզում են գտնվում Շիրակի օդանավակայանը և Բավրայի մաքսակետը: Մարզի տարածքով են անցնում Հայաստանի Հանրապետությունը Վրաստանին կապող գլխավոր երկաթգիծը և ավտոմոբիլային խճուղին: Այստեղ իրար են միանում Հայաստանի և Թուրքիայի երկաթուղային և ավտոճանապարհային ցանցերը:

Գյումրի – Շիրակի մարզկենտրոն Գյումրի քաղաքը (110.8 հազ. բնակիչ 2023թ. սկզբի դրությամբ) գտնվում է Երևանից 118 կմ հեռավորության վրա, բարձրությունը ծովի մակարդակից մոտ 1550 մ է: Գյումրին քաղաքային համայնք է և Հայաստանի մեծությամբ երկրորդ քաղաքը, որը ծառայում է որպես Շիրակի մարզի (մարզ) վարչական կենտրոնը երկրի հյուսիս-արևմտյան մասում: Քաղաքի բնակչությունը 2011 թվականի մարդահամարի տվյալներով կրճատվել է մինչև 121,976 մարդ: Գյումրի քաղաքը հայտնի է որպես Հայաստանի մշակութային կենտրոն՝ ծագումով Գյումրեցի բազմաթիվ արվեստագետների և

արհեստավորների շնորհիվ: Քաղաքը հատկապես աչքի է ընկնում Կումայրի պատմական մեծ թաղամասով: Տարածքը հիշատակվում է որպես Կումայրի պատմական ուրարտական արձանագրություններում, որոնք թվագրվում են մ.թ.ա. 8-րդ դարով:

Թիրախային կլաստերային համայնքների կենսաֆիզիկական էլակետային տվյալները

Արենի

Վայոց ձորի մարզի Արենի գյուղը գտնվում է Արփա գետի ստորին երկու ավերին: Կլիման չորային է, հողատարածքի մեծ մասը ոռոգվում է գետի ջրով: Ձմեռները չափավոր ցուրտ են և համեմատաբար կարճ, իսկ գարունները տաք են, երկարատև և խոնավ: Ամառները բնութագրվում են շոգ, չոր եղանակով, որը տևում է երկար ժամանակ: Գերակշռում է մշտական պարզ եղանակ: Աշունը տաք է, ավելի քիչ ամպամած օրերով:

Բնական միջավայրերը ներառում են կիսաանապատներ, կրային խոտհարքներ և գիհու անտառներ, որոնք փոխարինվում են ժայռերով, ձորերով և ժայռային էլքերով: Արենի համայնքի շրջակա միջավայրը համարվում է թիթեռների տարածք, որտեղ կարելի է տեսնել հազվագյուտ թիթեռների լայն տեսականի՝ *Papilio alexanor*, *Colias chlorocoma*, *Colias aurorina*, *Pseudochazara schahrudensis*, *Tomares romanovi*, *Callophrys paulae* և մի շարք այլ տեսակներ: Տարածքը հետաքրքիր է նաև թռչունների դիտագնությունների համար, որտեղ բնակվում են *Egyptian Vulture*, *White-throated Robin*, *Eastern Rock Nuthatch*, *Black-headed Bunting* և մի շարք այլ տեսակներ:

Արենի համայնքը գտնվում է Դարեղգեսի ֆլորիստիկ շրջանում, որը Հայաստանում երրորդն է բուսատեսակների թվով՝ 1740: Ֆլորիստիկ շրջանը գտնվում է 900-3500 մ բարձրության վրա, բնորոշվում է տափաստանային, մարգագետնային և նոսրանտառային, ենթալպյան և ալպյան մարգագետիններով: Էնդեմիկ բույսերի թիվը 38 է, Կարմիր գրքում գրանցված բուսատեսակներինը՝ 98, համաձայն «Կենսաբազմազանության մասին կոնվենցիայի» ՀՀ հինգերորդ ազգային զեկույցի 2014 թ.

Բնական պայմանների բազմազանության պատճառով մարզի կենդանական աշխարհը համեմատաբար հարուստ է: Վայոց ձորն իր դիրքով հանդիսանում է միջերկրածովյան կենսաաշխարհագրական տարածաշրջանի, Իրանի, Փոքր Ասիայի և Պոնտոս-Կովկասյան կենսաբազմազանության շրջանների խաչմերուկ: Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցված 460 կենդանիների տեսակներից այստեղ տարածված է 225-ը: Դրանցից են բեզոարյան այծը, հայկական լեռնային ոչխարը (մուֆլոն), վայրի խոզը, գորշ արջը, աղվեսը, գայլը, նապաստակը, թռչուններից՝ սովորական լորը, կաքավը, անգղը, արծիվը, իսկ ձկնատեսակներից՝ կարմրածայտը, բեզլուն և այլն: Հաճախ հանդիպում են ինչպես թունավոր, այնպես էլ անվտանգ օձեր, որոնցից ամենանշանավորը լեռներում ապրող հայկական իժն է, որը գրանցված է Հայաստանի կենդանիների «Կարմիր գրքում»:

Դիլիջան

Դիլիջան քաղաքը գտնվում է Աղստև գետի հովտի արևմտյան մասում՝ Երևանից 96 կմ հեռավորության վրա: Քաղաքը գտնվում է 1250-1500 մ բարձրության վրա: Արդյունաբերական հիմնական ոլորտը վերամշակող արդյունաբերությունն է՝ հիմնականում սննդամթերքի և հանքային ջրի արտադրությամբ: Քաղաքի տարածքը ծածկված է անտառապատ խորը ձորերով, զառիթափ ժայռերով և անտառներով: Քաղաքի տարածքն իր շրջակայքով կազմում է Դիլիջան ազգային պարկը: Կլիման բնութագրվում է մեղմ ամառով և մեղմ ձմեռով: Ձմռանը օդի հարաբերական խոնավությունը մշտապես

պահպանվում է: Միջին տարեկան տեղումների քանակը կազմում է մինչև 661 մմ, օդի միջին տարեկան ջերմաստիճանը +8,2°C է: Բացարձակ նվազագույն ջերմաստիճանը -23°C է, իսկ բացարձակ առավելագույնը՝ +38°C: Ձյան ծածկույթի միջին հաստությունը 10 օրվա ընթացքում 66 սմ է, հողի ցրտահարության խորությունը՝ 80 սմ:

Դիլիջան քաղաքի հիմնական ջրային պաշարը Աղստև գետն է: Աղստև գետը Կուր գետի խոշոր վտակներից է և աջ ափից թափվում է վերջինիս մեջ: Գետավազանի ընդհանուր մակերեսը 1270 կմ² է, երկարությունը՝ 106 կմ: Գետի միջին թեքությունը կազմում է 16%, ավազանի միջին բարձրությունը՝ 950 մ, իսկ գետային ցանցի խտության գործակիցը՝ 0,78կմ/կմ²: Աղստև գետը տիպիկ լեռնային գետ է: Գետը խառը սնվում է ձյան, անձրևի և ստորերկրյա ջրերի միջոցով: Աղստև գետի տարեկան հոսքի բաշխումը բնութագրվում է ուժեղ արտահայտված, երկարատև գարնանային վարարումներով և մշտական ցածր հոսքերով: Գարնանային հեղեղումների ժամանակ ջրի մակարդակի բարձրացումը սկսվում է մարտին, իսկ ցածր հոսքի սեզոնը՝ հուլիսի կեսերին:

Բուսական աշխարհը ներկայացված է *Fagus orientalis* Lipsky, *Quercus iberica* Stev., *Carpinus betulus* L., *C. orientalis* Mill տեսակներով: Դաշտային հատվածներում հանդիպում են հացահատիկային բազմախոտային և մարգագետնատափաստանային խմբեր: Անտառային բուսական աշխարհի կողքին քարքարոտ թփուտային հատվածներում տարածված են մասուրի թփերը: Հիմնական բժշկական դեղաբույսերն են *Hypericum perforatum* L., *Leonurus cardiaca* L., *Thymus kotschyanus* Boiss: Et Hohen., *Equisetum arvense* L. և այլն:

Ողնաշարավոր կենդանիներից են անտառային կատուն, բարձր ցեղատեսակի եղջերուները, սկյուռը և եվրոպական եղնիկը: Կաթնասունների կենդանական աշխարհն ընդգրկում է գորշ արջը, վայրի խոզը, գայլը, աղվեսը և կզելը: Սողունները լայն տարածում ունեն: Անտառը հարուստ է թռչուններով՝ *tomtits*, *chaffinches*, *bullfinches*: Փետրավոր գիշատիչներից են բվերը արծվաբվերը և սովորական բզեզները: Անողնաշարավորներից են անձրևի որդերը, մրջյունները, մեղուները, մորեխները, ծղրիղները, մորեխները, փայտի ոջիլները, մեծ կապույտ թիթեռները, մոծակները, ճանճերը և ծովախեցգետինները:

Տարածաշրջանի աշխարհագրական դիրքի, ռելիեֆի անկանոնության, լանջերի տարբեր տեղակայման, ֆլորիստիկ շրջանների փոխազդեցության պատճառով այն հայտնի է իր հարուստ լանդշաֆտային կենսաբազմազանությամբ: Այս բազմազանությունը պահպանելու նպատակով Դիլիջանի պետական պարկը ստեղծվել է որպես բնության հատուկ պահպանվող տարածք:

Դվին

Արարատյան դաշտում կլիման խիստ ցամաքային է: Օդի միջին տարեկան ջերմաստիճանը տատանվում է -27°C (Արագած) մինչև +11,9°C (Արարատ): Գարունը կարճ է ու տաք: Ապրիլին ջերմաստիճանը +4-ից +12°C է: Աշունը նույնպես տաք է, բայց անձրևոտ և ամպամած օրերի թիվն ավելի շատ է: Հոկտեմբերին ջերմաստիճանը տատանվում է +6°C-ից +14°C-ի սահմաններում: Տարեկան արևային շրջանը ամռանը ամսական 2680 ժամ է կամ 360 ժամ, իսկ ձմռանը՝ ամսական 60-100 ժամ: Շոգ և չոր եղանակը գերակշռում է ամառվա 5-6 ամիսներին: Ամռանը տեղումները 220-235 մմ են, օդի հարաբերական խոնավությունը՝ 30%, երբեմն՝ մինչև 5%: Ձմեռը չափավոր ցուրտ է՝ սահմանափակ ձյան ծածկով: Այն տևում է դեկտեմբերի սկզբից մինչև մարտի առաջին շաբաթը: Ձնհալով օրերի թիվը որոշ տարիներին շատ մեծ է (ամսական 15-16 օր): Տարածքը հիմնականում անապատային է հատուկ հողաֆիլ

բույսերով՝ *Salsola ericoides* Bieb.; *S. denderoides* Pall.; *S. nitraria* Pall.; *Halocnemum strobilum* (Pall.), - *Salsola canan* C. Koch; *S. tomentosa* (Moq.) Spach; *S. gemmascens* Pall.; *Gypsophila aretioides* Boiss.; *Halanthium rarifolium* C. Koch; *Cephalorrhynchus takhtadzhanii* (Sosn.) Կիրպ և փսամոֆիլ բույսեր - *Calligonum polygonoides* L.; *Achillea tenuifolia* Lam.; *Salsola tamamschjanae* Iljin; *Stipagrostis plumose* (L.) Munro ex T. Anders.; *Astragalus paradoxus* Bunge.

Տարածքի կենդանական աշխարհը բնորոշ է չոր, մայրցամաքային կիսաանապատային գոտուն: Մինչդեռ որոշ կենդանատեսակներ հանդիպում են գրեթե բոլոր լանդշաֆտային գոտիներում՝ իրենց էկոլոգիական առաձգականության պատճառով: Այս տարածաշրջանին բնորոշ են հետևյալ կենդանիները՝ վայրի խոզ, եղեգնյա կատու, նուտրիա, շնագայլ, նապաստակ, բոբկա, ոչխար, բեզարյան այծ, գորշ արջ: Թռչունների մեջ ամենատարածվածը կապույտ աղավնին և կաքավն է: Մողուններից և երկկենցաղներից՝ միջերկրածովյան կրիան, լեբետինա իժը, իսկ ոչ ողնաշարավորներից՝ խաղողի խիտունջը: Արաքս գետը վայրի խոզի բնակավայրն է: Այս կենդանու որսը թույլատրված է այս շրջանում: Այս շրջանի լեռնային գոտում հանդիպում են Հայաստանի Կարմիր գրքում գրանցված հետևյալ տեսակները՝ կաթնասուններից՝ հայկական մուֆլոն (*Ovis orientalis ssp. Gmelinii* Blyth), կովկասյան ջրասամույր (*Lutra lutra* L.), մանուկ (*Otocolobus manul* Pall), *Rhinolophus hipposideros* Bechstein և այլն:

Եղեգիս

Կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչներից անողնաշարավորները կազմում են մոտ 1900 տեսակ: Տարածմանական առավել ուսումնասիրված խմբերից են փափկամարմինները (*Mollusca*), միջատները՝ բզեզները (*Coleoptera*), orthowings (*Orthoptera*) և թիթեռները (*Lepidoptera-Rhopalocera*): Դիտարկվող տարածքը հարուստ է կաթնասուններով, տարբեր վայրի կենդանիներով և թռչուններով: Կենդանական աշխարհի ներկայացուցիչներից այս բնակավայրերում կան բնակավայրերին հատուկ թռչուններ, միջատներ՝ բզեզներ և թիթեռներ և այլն, վայրի խոզ, արջ, նապաստակ, աղվես, գայլ, որոք, քարայծ, եղնիկ, կաքավ, լոր և այլն, որոնք հանդիպում են լեռնային և ենթալպյան գոտիներում: Գետերին հարող տարածքներում կան գորտեր, դողոշներ, մողեսներ:

Գորիս

Գորիսն ունի բարեխառն կլիմա, մեղմ ձմեռներով: Տարեկան միջին ջերմաստիճանը 8,4°C է: Ամալիտուդը 16,9°C է: Բացարձակ նվազագույն ջերմաստիճանը -27°C է, իսկ բացարձակ առավելագույնը՝ 33°C: 25°C-ից բարձր ջերմաստիճան ունեցող օրերի թիվը 59 է, իսկ -10°C-ից ցածր՝ 69: Օդի միջին տարեկան բացարձակ խոնավությունը 8,6 Գ/լ է (զիգապասկալ), իսկ հարաբերական խոնավությունը՝ 69%: Այն կարող է իջնել մինչև 39%, օրինակ՝ ամռանը կեսօրին, իսկ տարեկան 7-8 օր նույնիսկ կարող է իջնել 30%-ից: Տեղումների տարեկան միջին քանակը 709 մմ է, իսկ առավելագույն ցուցանիշը դիտվում է մայիսին՝ 104 մմ: Քամու միջին տարեկան արագությունը 1,7 մ/վ է: Ուժեղ քամիները (≥ 15 մ/վրկ) Գորիսում դիտվում են տարեկան միջինը 15 օր, սակայն երբեմն կարող են տևել մինչև 33 օր:

Գորիսում պահպանվող տարածքներ չկան, իսկ քաղաքին մոտ որոշ բնական տարածքներ վտանգի տակ են: Ոմանք անտառահատման վտանգի տակ են, իսկ արոտավայրերը տուժում են գերարածեցման պատճառով: Այս երևույթը նվազեցնում է հողի օգտակարությունը, արտադրողականությունը և կենսաբազմազանությունը և հանդիսանում է անապատացման և էրոզիայի պատճառներից մեկը, քանի որ այն տեղի է ունենում, երբ արոտավայրերը ենթարկվում են ինտենսիվ արածեցման կամ վերականգնման բավարար ժամկետներ չեն պահպանվում:

Գյումրի

Գյումրին գտնվում է Հայաստանի հյուսիս-արևմտյան մասում, Ախուրյան գետի ձախ ափին, Շիրակի լեռնաշխարհի կենտրոնական մասում, 1475-1605 թթ. բարձրության վրա: Գյումրի քաղաքը մայրաքաղաք Երևանից գտնվում է մոտ 120 կմ հեռավորության վրա: Քաղաքն ունի աշխարհագրորեն հարմար դիրք, որը ձգվում է Չերքեզեի, Ջաջուռի և այլ ձորերով: Ռելիեֆը հարթավայրային է, ծածկված լճային այրուվիալ և հրաբխային-նստվածքային գոյացություններով՝ մոտ 350 մ խորությամբ: Քաղաքի ընդհանուր մակերեսը կազմում է 4429 հա: Գյումրին տարեկան ստանում է 2500 ժամ արևային լույս և ջերմություն: Գոյություն ունեն մեծ թվով հոսող աղբյուրներ՝ մոտավորապես 1700 լ/վրկ ընդհանուր հզորությամբ: Շիրակի մարզը Հայաստանի ամենացուրտ մարզն է: Կլիմայի ձևավորման հիմնական գործոններից են հյուսիսային և հյուսիս-արևմտյան օդային հոսանքները, որոնք նպաստում են ցուրտ եղանակի ձևավորմանը: Տարածքը գտնվում է կլիմայական գոտում, որտեղ հունվարի միջին ջերմաստիճանը տատանվում է -50 C-ից -120C: Ձմեռը ցուրտ է, կայուն և երկարատև ձնածածկույթով: Երբեմն ձմռանը լինում են ուժեղ սառնամանիքներ, երբ օդի ջերմաստիճանը հասնում է -41°C: Ամառը կարճ է, զով և խոնավ՝ փոփոխական եղանակով: Ամառային միջին ջերմաստիճանը հուլիսին 160C է: Տարեկան տեղումները 500-550 մմ են; ձյան ծածկույթի հաստությունը հասնում է 61 սմ-ի, հողի սառեցման խորությունը՝ մինչև 110 սմ: Քամու միջին արագությունը 3.0-6.0մ/վրկ է, գերակշռում են արևելյան քամիները: Գեոմորֆոլոգիական տեսակետից հետազոտվող տարածքը գտնվում է էրոզիայի ենթարկված եղանակային լանջերի և հարավային լեռնաշխարհի (սարահարթի) սահմաններում:

Ծրագրի տարածքը գտնվում է Շիրակի մարզի ֆլորիստիկ շրջանում: Շիրակի մարզում բուսական աշխարհը շատ բազմազան է: Շիրակի մարզում կա Հայաստանի Կարմիր գրքում գրանցված շուրջ 40 հազվագյուտ և անհետացող բուսատեսակներ: Տարածքի բուսականությունը հիմնականում պատկանում է տափաստանային տիպին: Գետերի հովիտներում աճում են *Robinia*, *Acer*, *f.oxycarpa* և այլ ծառատեսակներ: Գերակշռում են լեռնատափաստանային սևահողերը՝ խոտաբույսերի և հացահատիկային բույսերի տարածմամբ: Հանդիպում են տարբեր հատիկավոր բույսեր: Շիրակի մարզի ֆլորիստիկ գոտում ներկայումս բացակայում է անտառային բուսականությունը: Ոչ անտառածածկ հողերը նախկինում անտառածածկ են եղել, ինչի վկայությունն է թփուտի արկայությունը: Ենթածրագրի տարածքում հանդիպում են հետևյալ տիպերը՝ *Populus*, *Robinia*, *Acer*, *Morus*, *Armeniaca*, *Crataegus*, *Pyrus salicifolia*, *Fraxinus excelsior*, *F.oxycarpa*, *Spiraea crenata*, *Berberis orientalis*, *Cotoneaster integerrima*, *Lonicera iberica*, *Jacobar*, *Ephraminans*: *Ulmus*, *Prunus*, *Elaeagnus*, *Salix*, *Rosa*:

Շիրակի մարզում կան նաև կենդանիների և թռչունների հազվագյուտ տեսակներ: «Արփի լիճ» ազգային պարկի ստեղծումը մեծ նշանակություն ունեցավ հազվագյուտ բուսատեսակների, կենդանատեսակների և թռչունների պահպանման համար: Նկարագրված տարածքում Ֆաունան ներկայացված է տափաստանային, բարձրլեռնային տարածված կենդանատեսակներով: Այն ներկայացված է ընտանի կենդանիների և թռչունների բազմացմամբ: Երկկենցաղներից և սողուններից այստեղ հանդիպում են դողոջներ, գորտեր, մողեսներ և օձերի բազմաթիվ տեսակներ: Այստեղ տարածված են կենդանիների տեսակներ, օրինակ՝ կաթնասուններ՝ *Lepus europaeus*, *Canis lupus* և այլ կրծողներ: Ծրագրի տարածքում չկան էկոլոգիապես խոցելի կամ հատուկ պահպանվող տարածքներ:

Գյումրի քաղաքը հարուստ է պատմամշակութային և հնագիտական հուշարձաններով: Քաղաքի ճարտարապետական դիմագիծը բացահայտող եկեղեցիներն են՝ Սուրբ Ամենափրկիչ եկեղեցին, Սուրբ Աստվածածնի տաճարը, Սուրբ Նշան, ռուսական մատուռը, երկու ուղղափառ եկեղեցիները, որոնք գտնվում են գորամասում: Քաղաքի կենտրոնական մասը՝ իր պատմաճարտարապետական և

հնագիտական հուշարձաններով, ինչպես նաև Ախուրյանի կիրճը, որպես բնական լանդշաֆտի պահպանության վայր, ընդգրկված է «Կումայրի» պետական պատմաճարտարապետական արգելոց թանգարանի սահմաններում:

Ծրագրի տարածքը գտնվում է Շիրակի մարզի ֆլորիստիկական տարածքում: Բուսական աշխարհը շատ բազմազան է Շիրակի մարզում: Շիրակի մարզում կա Հայաստանի Կարմիր գրքում գրանցված մոտ 40 հազվագյուտ և անհետացող բուսատեսակներ: Տարածքի բուսականությունը հիմնականում պատկանում է տափաստանային տիպին: Գետերի հովիտներում աճում են *Robinia*, *Acer*, *f.oxycarpa* և այլ ծառատեսակներ: Գերակշռում են լեռնատափաստանային սևահողերը՝ խոտաբույսերի և հատիկավոր բույսերի տարածմամբ: Հանդիպում են տարբեր հատիկավոր բույսեր: Ներկայումս Շիրակի մարզի ֆլորիստիկական գոտում բացակայում է անտառային բուսականությունը:

Քաղաքի կենտրոնական մասը՝ իր պատմաճարտարապետական և հնագիտական հուշարձաններով ընդգրկված է «Կումայրի» պետական պատմաճարտարապետական արգելոց թանգարանի սահմաններում, ինչպես նաև Ախուրյանի կիրճը հանդիսանում է բնական լանդշաֆտի պահպանության վայր, :

Ջերմուկ

Ջերմուկը գտնվում է Հայաստանի հարավ-արևելյան մասում՝ Վայոց ձորի մարզում, 2080-2100մ բարձրության վրա: Տարածքը բնութագրվում է հրաբխային ակտիվությամբ՝ լավայի հոսքերով, բազալտային գոյացություններով և հանքային աղբյուրներով հարուստ լանդշաֆտով: Երկրաբանական կազմը ներառում է տուֆ, կրաքար և այլ հրաբխային ապարներ՝ ապահովելով բերրի հող և ազդելով աղբյուրների հանքային պարունակության վրա: Ջերմուկի կլիման խոնավ մայրցամաքային է՝ լեռնային ազդեցություններով, ինչը ստեղծում է ջերմաստիճանի սեզոնային զգալի տատանումներ: Ձմեռները ցուրտ են և ձյունառատ, հունվարին միջին ջերմաստիճանը հասնում է -10°C , իսկ ամառները մեղմ են, հուլիսին միջին ջերմաստիճանը մոտ 20°C է: Տարեկան տեղումները կազմում են մոտ 600–800 մմ, ինչը նպաստում է գետերի հոսքերի ավելացմանը և քաղաքը շրջապատող փարթամ կանաչապատմանը: Տարածաշրջանով հոսում է Արփա գետը՝ ապահովելով ջրային ռեսուրսներ և միջավայր տեղական տեսակների համար: Տարածքը հայտնի է իր հանքային աղբյուրներով, որոնք հարուստ են կարբոնատներով, որոնք ունեն բուժական և տնտեսական նշանակություն: Ջերմուկի հանքային ջուրը կարևոր պաշար է, որը հայտնի է իր բուժիչ հատկություններով: Այն օգտագործվում է տեղական սպա և առողջության արդյունաբերության մեջ և շալցվում է վաճառքի նպատակով:

Գերակշռում են հրաբխային հողերը, որոնք ունեն բարձր հանքային պարունակություն, նպաստում են հատուկ մշակաբույսերի գյուղատնտեսական ներուժին: Տարածաշրջանի բուսական աշխարհը բնութագրվում է լեռնատափաստանային և ալպյան բուսականությամբ: Անտառները հարուստ են կաղնու, հաճարենու, սոճու և գիհի ծառատեսակներով, որոնք բնական միջավայր են ապահովում տարբեր կենդանիների տեսակների համար և էական դեր են խաղում էրոզիայի դեմ պայքարում: Հանքանյութերով հարուստ հողերի և յուրահատուկ կլիմայի շնորհիվ այստեղ աճում են եզակի բուսատեսակներ, ինչպես օրինակ Ջերմուկի ուրցը, որոնք տարբերվում են իրենց էկոլոգիական և բուժիչ արժեքով: Անտառներն ու գետերի հովիտները բնական միջավայր են տարբեր կենդանատեսակների համար՝ ներառյալ հայկական մուֆլոնը (վայրի ոչխար), կովկասյան ընձառյուծը, աղվեսը, արջը, լուսանը և տարբեր թռչունների տեսակներ, ինչպես ոսկե արծիվը: Տարածաշրջանում իրականացվող պահպանման գործունեության շնորհիվ նպաստավոր միջավայր է ստեղծվում այս տեսակների համար: Որոշ տեսակներ պաշտպանված են Հայաստանի և միջազգային իրավունքի համաձայն՝ հաշվի առնելով Ջերմուկի մերձությունը կարևոր

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ և ՄԱՐԶԱՅԻՆ ԵՆԹԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՆԵՐԻ ԾՐԱԳԻՐ

Էկոլոգիական գոտիներին և նրա դերը տարածաշրջանային կենսաբազմազանության մեջ: Իր հայտնի առողջարաններով և հանքային բաղնիքներով՝ Ջերմուկը զբոսաշրջության առանցքային ուղղություն է:

Հավելված 2

Ենթաձրագրերի բնապահպանական և սոցիալական սքրինինգային գնահատում և դասակարգում

Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների որոշում

	Դիտագնման ստուգաթերթ	Այո	Ոչ	Բացատրել
1	Ակնկալվում է, որ ենթաձրագիրը կունենա էական, համալիր, երկարաժամկետ և/կամ անշրջելի էկոլոգիական ազդեցություն և/կամ այնպիսի ազդեցություն, որը կտարածվի ենթաձրագրի տեղամասի սահմաններից դուրս:			
2	Կա՞ դաշտային ուսումնասիրություններ, լաբորատոր փորձաքննություն կամ այլ խորքային հետազոտություն իրականացնելու անհրաժեշտություն՝ լրացուցիչ տեղեկատվություն ստանալու և/կամ առկա տեղեկատվությունը ստուգաճշտելու/թարմացնելու համար՝ ակնկալվող ռիսկերի բնույթը և շրջանակը պարզելու նպատակով:			
3	Ենթաձրագրի տեղամասը գտնվում է հատուկ պահպանվող բնական տարածքի մերձակայքում:			
4	Հավանակա՞ն է, որ ենթաձրագիրը ազդեցություն կունենա բնական միջավայրերի կամ այնպիսի էկոհամակարգերի վրա, որոնք վճռորոշ նշանակություն ունեն, փխրուն են կամ ունեն			

	առանձնահատուկ էսթետիկ/վերականգնողական նշանակություն:			
5	Անհրաժեշտ է ենթաձրագրի համար առանձին ԿԿՊ-ի պատրաստում:			
6	Արդյո՞ք ենթաձրագրում ներառվելու են տեսակների ընտրություն պահանջող վերատնկումներ, կանաչապատում և բնության վրա հիմնված լուծումներ:			
7	Տեղի համայնքները մասնակցե՞լ են ենթաձրագրի հայեցակարգի ձևակերպմանը: Բարձրաձայնե՞լ են այդ համայնքները բնապահպանական այնպիսի հարցեր, որոնք կարող են ազդել ենթաձրագրի իրականացման վրա կամ առաջանալ ենթաձրագրի իրականացման արդյունքում:			
8	Առկա՞ և ստուգելի՞ է ենթաձրագրի տեղամասի պատկանելիության, սեփականության և հողօգտագործման վերաբերյալ տեղեկատվություն: (Նախնական գնահատումն անհնար է ավարտին հասցնել առանց այս տեղեկատվության)			
9	Ենթաձրագիրն արդյո՞ք կնվազեցնի այլ անձանց՝ իրենց տնտեսական ռեսուրսներից օգտվելու հնարավորությունը, այդ թվում՝ հող, արոտավայր, ջուր, հանրային ծառայություններ և այլ ռեսուրսներ, որոնցից նրանք կախում ունեն:			
10	Արդյո՞ք ենթաձրագրի կառուցապատումը կհանգեցնի ֆիզիկական անձանց կամ ընտանիքների վերաբնակեցման կամ			

	հողի (պետական կամ մասնավոր, ժամանակավոր կամ ընդմիջտ) օտարման:			
11	Կարող է ենթաձրագրի իրականացումը հանգեցնել մշակաբույսերի, պտղատու ծառերի և տնային տնտեսությունների ենթակառուցվածքների (օրինակ՝ օժանդակ կառույցներ, ցանկապատ, ջրագիծ, բացօթյա արտաքնոցներ և խոհանոցներ և այլն) ժամանակավոր կամ մշտական կորստի:			
12	Արդյո՞ք ենթաձրագրի աշխատանքներն իրականացվելու են որևէ պատմական, հնագիտական կամ մշակութային ժառանգության վայրի մոտ կամ ներսում:			
13	Արդյո՞ք ենթաձրագրով պահանջվում են աշխատանքներ Աղստն գետի վրա, և արդյո՞ք աշխատանքների շրջանակը համահունչ է OP 7.50-ի պահանջներով սահմանված			
14	Ենթաձրագրի համար պահանջվում է՞ բժշկական թափոնների կառավարում:			

*Եթե 9-11-րդ հարցերի պատասխանը «Այո» է, ապա ԲՄՍ5 Հարկադիր տարաբնակեցումը կիրառելի է, և մեղմացնող միջոցառումները պետք է հետևեն ԲՄՍ5-ին և տարաբնակեցման շրջանակի ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆՆ ՈՒ ԵՎ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅԱՆԸ:

*Եթե 12-րդ հարցի պատասխանը «Այո» է, ապա ԲՄՍ8 Մշակութային ժառանգությունը կիրառելի է, և ՄԺԿՊ-ն և հնարավոր պատահական գտածոները պետք է կառավարվեն ԲՄԿՇ-ում նախատեսված համապատասխան ընթացակարգերի համաձայն:

Դասակարգում և եզրակացություն.

1. Ենթաձրագիրը մերժվել է

2. Ենթաձրագրն ընդունված է

Ենթաձրագրի նախապատրաստումը պահանջում է.

1. Շրջակա միջավայրի կառավարման ստուգաթերթի ԲՄԿՊ-ի լրացում
փոքր շինարարական և վերականգնողական աշխատանքների համար

2. Բնապահպանական և սոցիալական վերանայման իրականացում,
ներառյալ Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլանի
մշակումը.

3. Կատարել շրջակա միջավայրի և սոցիալական ազդեցության
գնահատում և բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլանի
պատրաստում

Հավելված 3

**Պետական-մասնավոր ենթակառուցվածքային ներդրումների
թույլատրելիության գնահատում**

Ցուցանիշ	Զգալի պոտենցիալ ազդեցություն	Ցածր պոտենցիալ ազդեցություն
Մասնավոր բիզնեսի տեսակը	Արտադրական օբյեկտ, էլեկտրաէներգիայի արտադրություն, բնական պաշարների արդյունահանում	Հյուրնկալության և տուրիստական փոքր և միջին մասշտաբի ծառայություն, գյուղմթերքի արտադրություն, արվեստներ և արհեստներ
	Ստորև ընտրել երկու վանդակներից մեկը	
Հողի օտարման անհրաժեշտություն	Ներդրողներից բացի կան այլ կողմեր, որոնք տիրապետում և/կամ ֆորմալ կամ ոչ ֆորմալ կերպով օգտագործում են մասնավոր ներդրման համար պահանջվող հողակտորը	Ոչ մի կողմ ներդրողից բացի չի տիրապետում և/կամ ֆորմալ կամ ոչ ֆորմալ կերպով չի օգտագործում մասնավոր ներդրման համար պահանջվող հողակտորը
	Ստորև ընտրել երկու վանդակներից մեկը	
Տեղադրությունը կամ հարևանությունը հետևյալ վայրերին	Հատուկ պահպանվող տարածքներ և դրանք կապակցող բնական միջանցքներ, անտառներ, խոնավ հողեր, կենդանիների բների/կերակրման տարածքներ, չվող թռչունների կայանման և հանգստի վայրեր, զառիթափ լանջեր, բարձր լեռնային և նախալեռնային գոտիներ, կանաչ դաշտեր	Քաղաքային կամ գյուղական բնատեսարաններ, որոնք ձևավորվել են նախկին մարդածին ազդեցության արդյունքում, արտադրական տեղամասեր, մարած հանքավայրեր
	Ստորև ընտրել երկու վանդակներից մեկը	

Օգտագործում ը կամ հնարավոր աղտոտումը	Խոշոր գետեր և հեղեղատներ, անդրսահմանային ջրային մարմիններ և դրանց վտակներ, լճեր, ավելի փոքր ջրային մարմիններ, որոնք բարձր արժեք ունեն	Փոքր գետեր և գետահոսքեր, արհեստական ջրամբարներ և ավազաններ, որոնք նշանակություն չունեն տեղական համայնքների և/կամ կենսաբազմազանության համար
	Ստորև ընտրել երկու վանդակներից մեկը	
Ստորգետնյա ջրերի պաշարների առկայությունը ներդրումային տեղամասում	Օգտակար հանածոների և/կամ թերմալ ջրերի պաշարներ, ստորգետնյա ջրերի բարձր մակարդակ	Օգտակար հանածոների և/կամ թերմալ ջրերի պաշարներ հայտնի չեն, ստորգետնյա ջրերի նորմալ մակարդակ
	Ստորև ընտրել երկու վանդակներից մեկը	
Տեղադրությու նը	Ակնառու էսթետիկ նշանակություն ունեցող բնատեսարաններ, կանաչ դաշտեր, վերականգնողական տարածքներ	Քաղաքային կամ գյուղական բնատեսարաններ, որոնք ձևավորվել են նախկին մարդածին ազդեցության արդյունքում, արտադրական տեղամասեր, մարած հանքավայրեր
	Ստորև ընտրել երկու վանդակներից մեկը	
Բնական աղետների կամ երկրաբանական վնասների վտանգը	Տեղանքում կամ շրջակայքում պարբերաբար արձանագրվել են խորը էրոզիա, սողանքներ, ձյունակույտեր, հեղեղներ	Տեղանքում կամ շրջակայքում պարբերաբար չեն արձանագրվել բնական աղետներ և երկրաբանական վտանգներ
	Ստորև ընտրել երկու վանդակներից մեկը	
Ներդրումայի	Պատմական/մշակութայ	Մշակութային

ն տեղամասեր, որոնք ունեն	ին հուշարձաններ, համայնքների ավանդույթների իրականացման վայրեր (հոգևոր, թաղման, արարողակարգային)	ռեսուրսներ չկան
	Ստորև ընտրել երկու վանդակներից մեկը	

Եթե ցուցիչներից որեւէ մեկը նշվում է որպես «զգալի», ապա մասնավոր ներդրումները չեն կարող «Պետական-մասնավոր ենթակառուցվածքային ներդրումների» աջակցության համար համապատասխան համարվել

Հավելված 4

Ենթաձրագրի բնապահպանական և սոցիալական ուսումնասիրության (ԲՍՈՒ) ուրվագիծ

- Ենթաձրագրի նկարագրություն
- Ենթաձրագրի տեղամասի և դրա շրջակայքի կենսաֆիզիկական և սոցիալական միջավայրի նկարագրություն
 - Աննկալվող էկոլոգիական և սոցիալական ազդեցությունները (կառուցապատման և շահագործման փուլերում)
 - Բնապահպանական և սոցիալական բացասական ազդեցությունների մեղմացման միջոցառումներ (կառուցապատման և շահագործման փուլերում)
 - Ենթաձրագրի հաստատման և իրականացման կարգավորման իրավական և վարչական շրջանակը
 - Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցության մեղմացման պլան

Գործողություն	Սպասվող ազդեցություն	Մեղմացման և միջոցառում	Միջոցառումների արժեք	Պատասխանատվությունը միջոցառումների իրականացման համար	Պատասխանատվությունը մշտադիտարկման համար
Շինարարության փուլ					
1.					
n.					
Շահագործման փուլ					
1.					
n.					

- Բնապահպանական և Սոցիալական պլան

Գործողություն	Ինչ (Արդյո՞ք պարամետրը պետք է	Որտեղ (Որտե՞ղ է պարամետր	Ինչպե՞ս (Ինչպե՞ս է	Երբ (Որոշե՞լ հաճախակ անությունը	Ինչու (Ինչու՞ է պարամետ	Ով (Ո՞վ է պատասխ անատու

	վերահսկվի)	ը մշտադիտա րկվելու)	պարամետ րը մշտադիտ արկվելու)	կամ ժամկետը)	ը մշտադիտ արկվելու)	մշտադիտ արկման համար)
Շինարարության փուլ						
1.						
...						
n.						
Շահագործման փուլ						
1.						
...						
n.						

Հավելված 5

Ենթաձրագրի հիմնական Բնապահպանական և Սոցիալական կառավարման պլանի ԲՄԿՊ-ի ուրվագիծ

1. Բովանդակություն

1.1 Տարածքի նկարագրություն

Այս բաժինը ներկայացնում է ծրագրի տարածքի աշխարհագրական, բնապահպանական և սոցիալ-տնտեսական համատեքստի ակնարկ, ներառյալ դրա նշանակությունը տարածաշրջանի համար և դրա համապատասխանությունը ծրագրի նպատակներին:

1.2 Նախագծի Նկարագրություն և Գործունեություն

Այս բաժնում կներկայացվեն նախագծի նպատակները, իրականացվող գործունեությունը, սպասվող արդյունքները, ինչպես նաև նախագծում ներգրավված հիմնական շահակիր կողմերը:

1.3 ԲՄԿՊ-ի շրջանակը

Այս բաժնում կներկայացվի ԲՄԿՊ-ի շրջանակները, որոնք սահմանում են այն տարածքները, գործընթացները և ազդեցությունները, որոնք պետք է մշտադիտարկվեն և կառավարվեն նախագծի իրականացման ցիկլի ընթացքում:

1.4 ԲՄԿՊ-ի նպատակը

Այս բաժնում սահմանվում են Բնապահպանական և սոցիալական կառավարման պլանի (ԲՄԿՊ) հատուկ նպատակները, ներառյալ՝ ինչպես այն նպատակ ունի մեղմացնել շրջակա միջավայրի և սոցիալական բացասական ազդեցությունները, խթանել դրական ազդեցությունները և ապահովել համապատասխան նորմատիվ ակտերին համապատասխանությունը:

2. Նախագծի Սկզբունքները և Կանոնակարգերը

2.1 Ենթաձրագրի իրականացման եղանակը

Այս բաժնում նկարագրվելու է, թե ինչպես են իրականացվելու ենթաձրագրերը, ներառյալ կազմակերպչական կառուցվածքը, դերերն ու պարտականությունները և համակարգման մեխանիզմները:

2.2 Փաստաթղթերի վերլուծություն

Գործող փաստաթղթերի, հետազոտությունների և տվյալների վերլուծության գործընթացի նկարագրություն՝ հիմնական բնապահպանական և սոցիալական խնդիրների բացահայտման նպատակով:

2.3 Հանրային քննարկումներ և դաշտային այցելություններ

Տեղական համայնքների և շահագրգիռ կողմերի հետ խորհրդակցական հանդիպումների, ինչպես նաև տարածքային այցերի մանրամասներ՝ նախագծի հնարավոր ազդեցությունները գնահատելու նպատակով:

2.4 Փաստաթղթավորման և Հաստատման Գործընթաց

Գտածոների փաստաթղթավորման, համապատասխան հաստատումների ստացման և պլանավորման ու իրագործման փուլերում գործընթացի թափանցիկության ապահովման ուրվագիծ:

2.5 Հրապարակում և տեղեկատվության տարածում

Նկարագրություն այն մասին, թե ինչպես է տեղեկատվությունը տարածվելու շահակիրների և հասարակության հետ՝ ապահովելով թափանցիկություն և հաշվետվողականություն:

3. Նախագծի տարածքի ելակետային իրավիճակի նկարագրություն

3.1 Ֆիզիկական միջավայր

- **Կլիմայական և եղանակային պայմաններ:** Տեղեկատվություն Ծրագրի տարածքի միջին ջերմաստիճանի, տեղումների և սեզոնային օրինաչափությունների վերաբերյալ:
- **Հասանելիություն:** Տեղեկատվություն ճանապարհային ցանցերի, տրանսպորտային ենթակառուցվածքների և Ծրագրի տարածք հասնելու հնարավոր դժվարությունների վերաբերյալ:
- **Բնական ռեսուրսներ:** Տեղեկատվություն տեղանքի ջրային աղբյուրների, հեղեղավտանգ տարածքների և բնական աղետների ռիսկերի մասին:
- **Թափոնների կառավարում:** Կոշտ թափոնների հեռացման և կեղտաջրերի կառավարման վերաբերյալ գործող մեթոդներ:
- **Ենթակառուցվածքների զարգացում:** Գործող ենթակառուցվածքները և տեղական ենթակառուցվածքի աճի կամ անկման հետ կապված միտումները:
- **Առողջություն, հիգիենա և անվտանգություն:** Առողջական խնդիրներ, սանիտարական հարմարություններ և անվտանգության նկատառումներ:
- **Ջրահեռացման համակարգ:** Ծրագրի տարածքում դրենաժային համակարգի ներկա վիճակը, արտահոսքը կարգավորելու կարողությունը և հարակից ցանկացած խնդիր:
- **Արահետներ և դրանց բնութագրերը.** հիմնական արահետներ կամ տրանսպորտային ուղիներ, ներառյալ հետիոտնային ուղիները, տարածք մուտք գործելու համար:
- **Քիմիական նյութերի օգտագործում:** Քիմիական պարարտանյութերի և թունաքիմիկատների կիրառման օրինաչափությունները տարածքում:

3.2 Կենսաբանական միջավայր

- **Բուսական և կենդանական աշխարհ.** Տեղանքի բույսերի և կենդանատեսակների նկարագրություն, հատկապես հազվագյուտ կամ անհետացող տեսակների:

- **Բնական միջավայր և համայնք.** Վերլուծություն էկոհամակարգերի, տեղական կենսամիջավայրերի և դրանցից կախված համայնքների փոխազդեցությունների և կայունության վերաբերյալ
- **Անտառներ և ռեսուրսներ.** Ծրագրին մոտակա անտառների կամ ռեսուրսների նույնականացում, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն տեղական կենսամակարդակի համար:
- **Էկոլոգիապես զգայուն տարածքներ.** Տեղեկատվություն ճահճուտային էկոհամակարգերի, վայրի բնության բազմազան կենտրոնների և իրավական կամ էկոլոգիական պահպանության ենթակա այլ տարածքների մասին:
- **Այլ խնդիրներ:** Նախագծի շրջանակներում առկա կենսաբանական ռիսկերի, էկոլոգիական հավասարակշռության խախտման հնարավորությունների կամ կենսաբազմազանության վրա ազդող գործոնների վերլուծություն:

3.3 Սոցիալ-տնտեսական և մշակութային միջավայր:

- **Սոցիալական և մշակութային միջավայր:** Համայնքային կառուցվածքի, մշակութային ժառանգության և սոցիալական դինամիկայի վերլուծություն՝ ընդգծելով նախագծի հնարավոր սոցիալական և մշակութային ազդեցությունները:
- **Շահակիր ընտանիքների տեղեկատվություն:** Ծրագրից օգտվող ընտանիքների բնութագրերը և տեղական ռեսուրսների վրա ազդեցությունը
- **Խոցելի տնային տնտեսություններ** Սոցիալապես խոցելի խմբերի՝ ներառյալ կանանց, երեխաների, հաշմանդամ անձանց և տնտեսական անապահովություն ունեցող բնակիչների, նույնականացում և նրանց նկատմամբ նախագծի հնարավոր ազդեցության գնահատում:
- **Տարաբնակեցում և տեղափոխում.** տարաբնակեցման, մարդկանց տեղափոխման հետ կապված խնդիրներ, եթե կիրառելի է:
- **Առողջապահական վտանգներ:** Տեղեկատվություն տարածքում տարածված հիվանդությունների, առողջական խնդիրների և տեղական առողջապահական ծառայությունների մատչելիության վերաբերյալ:

4. Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցության գնահատում և մեղմացնող միջոցառումների կառավարման պլան

Բնապահպանական և սոցիալական պոտենցիալ ազդեցությունների համապարփակ գնահատում՝ ստուգաթերթով (Ցուցանիշային ռիսկի և ազդեցության ստուգաթերթը ներկայացված է ստորև) գնահատե ռիսկերը և պլանավորել բացասական հետևանքների մեղմացման ծրագիր (ստորև ներկայացված է ցուցանիշային մեղմացման կառավարման ծրագիրը)՝ կայունության և կարգավորող պահանջներին համապատասխանության ապահովման նպատակով:

5. ԲՄ մշտադիտարկման և հաշվետվության կառուցվածք և պլան

Այս բաժինը նկարագրում է, թե ինչպես են վերահսկվելու բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունները ծրագրի ողջ ընթացքում, ներառյալ հաշվետվությունների հաճախականությունը, հիմնական ցուցանիշները և պատասխանատու կողմերը:

6. Կարողությունների զարգացում և ուսուցում ենթածրագրի իրականացման համար

Մանրամասներ, թե ինչպես կվերապատրաստվեն շահակիր կողմերը, ներառյալ վերահսկողության անձնակազմը և կապալառուները՝ ԲՄԿՊ-ն արդյունավետորեն իրականացնելու համար:

7. ԲՄ մեղմացման և մշտադիտարկման ծախսեր

Բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների մեղմացման հետ կապված ծախսերի և մշտադիտարկման գործունեության բյուջեի բաշխումը:

8. Բողոքների լուծման մեխանիզմ

Ծրագրի բնապահպանական կամ սոցիալական ազդեցությունների հետ կապված բողոքների կարգավորման գործընթացի մանրամասն նկարագրություն:

9. Եզրակացություններ և առաջարկություններ

Գտածոների, հիմնական վտանգների և առաջարկվող գործողությունների ամփոփում ԲՄԿՊ-ի հաջողությունն ապահովելու համար:

10. Հավելվածներ

Առնչվող անհրաժեշտ փաստաթղթեր, քարտեզներ, տվյալներ, թույլտվություններ և այլ համապատասխան տեղեկատվություն:

ՌԻՄԿԻ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅԱՆ ՍՏՈՒԳԱԹԵՐԹ

ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ/ՄՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԴԻՏԱԶՆՈՒՄ			
Արդյոք շինարարական աշխատանքները ներառելու են հետևյալ գործողություններից որևէ մեկը	Գործողություն/խնդիր	Կարգավիճակ	Կիրառվող գործողությունները
	1) Շինության վերականգնում	[] Այո [] Ոչ	Տե՛ս Ա կետը ներքևում
	2) Նոր շինության կառուցում	[] Այո [] Ոչ	Տե՛ս Ա կետը ներքևում
	3) Անհատական կոյուղագիծ	[] Այո [] Ոչ	Տե՛ս Բ կետը ներքևում
	4) Պատմական շինություն կամ թաղամաս	[] Այո [] Ոչ	Տե՛ս Գ կետը ներքևում
	5) Հողի ձեռքբերում ¹¹	[] Այո [] Ոչ	Տե՛ս Դ կետը ներքևում
	6) Թունավոր կամ վնասակար նյութեր ¹²	[] Այո [] Ոչ	Տե՛ս Ե կետը ներքևում
	7) Ազդեցություններ անտառների կամ պաշտպանվող	[] Այո [] Ոչ	Տե՛ս Զ կետը ներքևում

¹¹ Հողերի ձեռքբերումը ներառում է մարդկանց սեղաննում մը, կենսապիտան միջոցների փոփոխությունը, սավերաբերում է հողին, որը գնվում մ/փոխանցվում է՝ աղելով այն մարդկանց վրա որոնք ապրում են այդ տեղի կամ շահագործում են բիսնես (օրինակ, կրպակ) ազդեցություն ան ենթակառուցված վրա

¹² Թու նավոր/վտանգավոր նյութեր ներառում է, բայց չէի սահմանափակվում միայն արքեստր թու նավոր ներկ, վնասակար լուծիչներ, կապիչներ և այլն:

	տարածքների վրա		
	8) Բժշկական թափոնների բեռնաթափում/կառավարում	☐ Այո ☐ Ոչ	Տե՛ս Է կետը ներքևում
	9) Երթևեկության կառավարում և հոտիոտնային անվտանգություն	☐ Այո ☐ Ոչ	Տե՛ս Ը կետը ներքևում
	10) Արտանետումների վերահսկում	☐ Այո ☐ Ոչ	Տե՛ս Թ կետը ներքևում
	11) Ջրային մարմինների պաշտպանություն	☐ Այո ☐ Ոչ	Տե՛ս Ժ կետը ներքևում
	12) Չպայթած զինամթերքի (ՊՊՄ) ռիսկ	☐ Այո ☐ Ոչ	Տե՛ս Ի կետը ներքևում
	13) Սոցիալական ռիսկերի կառավարում	☐ Այո ☐ Ոչ	Տե՛ս Լ կետը ներքևում

ԿՈՂՄՆՈՐՈՇԻՉ ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՊԼԱՆ

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏԻ	ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱՆԿ
0. Ընդհանուր պայմաններ	Ծանուցում ու աշխատողների անվտանգություն	1) Տեղական շինարարական ու բնապահպանական տեսչությունները և համայնքները ծանուցվել են առաջիկա աշխատանքների մասին 2) Հանրությանը ՁԼՄ-ների և/կամ հրապարակավ հասանելի կայքերի (այդ թվում աշխատանքների կայքի) միջոցով պատշաճ ծանուցվել են աշխատանքների մասին 3) Ձեռք են բերվել շինարարական և/կամ վերականգնողական աշխատանքների համար բոլոր անհրաժեշտ թույլտվությունները 4) Կապալառուն պաշտոնապես համաձայնել է, որ բոլոր աշխատանքները կկատարվեն ապահով ու կարգապահ ձևով, հարակից հատվածի բնակիչների ու շրջակա միջավայրի վրա նվազագույն ազդեցությամբ: 5) Շինարարական աշխատողների պաշտպանական արտահագուստը համապատասխանում է լավագույն միջազգային փորձին (մշտապես կրում են սաղավարտներ, դիմակներ ու պաշտպանիչ ակնոցներ՝ ըստ անհրաժեշտության, ամրագտիներ ու կոշտ կոշիկներ) 6) Շինհրապարակում ապահովվում են համապատասխան ցուցանակներ, որտեղ նշվում են հիմնական կանոններն ու պահանջները, որոնց պարտավոր են հետևել աշխատողները:
Ա. Ընդհանուր վերականգնման և շինարարական աշխատանքներ	Օդի որակ	1) Ներքին քանդման աշխատանքների ժամանակ, եթե առաջին հարկից բարձր է, պետք է օգտագործել թափոնների թեքատներ 2) Քանդման թափոնները պետք է պահվեն վերահսկվող տարածքում և խոնավացվեն, որպեսզի դրանցից անջատվող փոշին նվազեցվի 3) Օդամոխիչ շաղափման/պատերի քանդման ժամանակ փոշին պետք է մեղմել շարունակաբար ջուր ցողելու միջոցով և/կամ աշխատանքների վայրում փոշեպաշտպան ցանցեր կիրառելու միջոցով 4) Հարակից տարածքները (մայթեր, ճանապարհներ) պետք է զերծ պահել թափոններից, որպեսզի փոշին նվազեցվի 5) Աշխատանքների վայրում շինարարական աղբի/թափոնների բաց հրկիզում չպետք է լինի 6) Աշխատանքների վայրում պարապուրդի մեջ գտնվող շինարարական մեքենաների չափից ավելի կուտակումներ չպետք է լինեն
	Աղմուկ	1) Շինարարական աղմուկը սահմանափակվում է թույլտվությամբ նախատեսված անգամներով

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏՐ	ՄԵՂՄԱՑՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱԿ
		2) Գեներատորների, օդի կոմպրեսորների ու հոսանքով աշխատող այլ սարքավորումների գործարկման դեպքում շարժիչի խցիկի կափարիչը պետք է փակված լինի, իսկ այդ սարքավորումները հնարավորինս հեռու տեղակայված լինեն բնակելի հատվածներից
	Ջրի որակ	1) Շինհրապարակում կապահովվեն էռոզիայի ու նստվածքների կանխման միջոցներ, ինչպես օրինակ՝ հարդի հակեր և/կամ տիղմային պատնեշներ, որոնք թույլ չեն տալիս նստվածքների արտահոսք շինհրապարակից, որը կարող է ավելորդ պղտորվածություն առաջացնել մոտակա գետերում ու առվակներում
	Աղբահանություն	2) Քանդման ու շինարարական աշխատանքների արդյունքում ակնկալվող բոլոր հիմնական տեսակների աղբի/թափոնների հավաքման ու հեռացման ուղիներն ու տեղերը պետք է սահմանված լինեն 3) Հանքային ծագման շինարարական աղբը և քանդման թափոնները պետք է տեղում առանձնացվեն ընդհանուր թափոններից, օրգանական, հեղուկ կամ քիմիական թափոններից և պահվեն համապատասխան տարաներում 4) Շինարարական աղբի հավաքումն ու հեռացումը կապահովվի համապատասխան լիցենզիա ունեցող աղբահանություն իրականացնողի կողմից 5) Աղբահանության մասին գրառումներ պետք է վարվեն՝ որպես այն սահմանված կարգով կազմակերպելու ու իրականացնելու ապացույց 6) Նպատակահարմար ու հիմնավորված լինելու պարագայում կապալառուն կարող է վերաօգտագործել կամ մշակել համապատասխան պիտանի նյութերը (բացի ասբեսթից)
Բ. Կեղտաջրերի մաքրման անհատական համակարգ	Ջրի որակ	1) Շինհրապարակից (կառուցում կամ վերակառուցում) սանիտարական թափոնների ու կեղտաջրերի հեռացման վերաբերյալ մոտեցումը պետք է հաստատվի տեղական իշխանությունների կողմից 2) Մինչ ջրերի ընդունման կետը հասնելը կեղտաջրերի անհատական համակարգից եկող հոսքերը պետք է մաքրման ենթարկվեն, որպեսզի համապատասխանեն նվազագույն որակական չափանիշներին ըստ որակի ու մաքրման ազգային ուղենիշների 3) Իրականացվելու է կեղտաջրերի նոր համակարգերի (առաջ/հետո) մոնիթորինգ 4) Շինարարական մեքենաներն ու սարքավորումները կլվացվեն միայն հատուկ նախատեսված վայրերում, որտեղ այդ ջրերը չեն աղտոտի ջրային

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏԲ	ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱԼԿ
		մակերևութները
Գ. Պատմական շենք(եր)	Մշակութային ժառանգություն	1) Եթե շենքն համարվում է մշակութային կառույց, կամ շատ մոտ է այդպիսին լինելուն կամ գտնվում է պատմական տարածքում, ապա հարկ կլինի ծանուցումներ տրամադրել և թույլտվություններ/հաստատումներ ստանալ տեղական իշխանություններից և պլանավորել ու իրականացնել շինարարական աշխատանքներն ազգային օրենսդրության համաձայն 2) Պետք է ապահովել, որ համապատասխան դրույթներ նախատեսվեն փորման կամ շինաշխատանքների ընթացքում հայտնաբերված գտածոների կամ այլ «պատահական բացահայտումների» գրանցման , պատկան մարմիններին տեղյակ պահելու ու այդ կարգի բացահայտումների պարագայում աշխատանքների հետաձգման կամ ընթացքի փոփոխման վերաբերյալ
Դ. Հողի ձեռքբերում	Հողի ձեռքբերման պլան/շրջանակ	1) Եթե հողի սեփականագրվում չէր ակնկալվում, սակայն անհրաժեշտություն է ի հայտ եկել, կամ եթե օրինական ու ոչ օրինական օգտագործողների համար հողի հասանելիության սահմանափակում չէր ակնկալվում, սակայն կարող է տեղի ունենալ, անհրաժեշտ է անհապաղ խորհրդակցել ՀԲ-ի առաջադրանքի թիմի ղեկավար: 2) Իրականացվում է հողի ձեռքբերման պլանի/շրջանակի մասին հաստատված փաստաթուղթ (եթե ծրագրով դա պահանջվի)
Ե. Թունավոր նյութեր	ԱՊՆ տնօրինում	1) Եթե աշխատանքների վայրում աբեսթ է հայտնաբերվում, այն պետք է հստակորեն մակնշվի որպես վտանգավոր նյութ 2) Երբ հնարավոր է, աբեսթը պետք է պատշաճ կերպով մեկուսացվի, որպեսզի վտանգը նվազեցվի 3) Նախքան հանումը (եթե դա անհրաժեշտ է) աբեսթը պետք է մշակվի խոնավացնող միջոցով՝ աբեսթի փոշին նվազեցնելու համար 4) Աբեսթի հետ աշխատանքն ու դրա հեռացումը պետք է իրականացվի հմուտ ու փորձառու մասնագետների կողմից 5) Եթե աբեսթային նյութերը ժամանակավորապես պահեստավորվում են, ապա

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏԲ	ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱՆԿ
		Թափոնները պետք է ապահով կերպով փակ տարաների մեջ զետեղվեն ու դրանց վրա պետք է համապատասխան նշում կատարվի: Անվտանգության անհրաժեշտ միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն տեղանքից դրանք չարտոնված կարգով հեռացնելը թույլ չտալու համար: 6) Վերջնական հեռացման վայրը բետոնապատվելու է լրացուցիչ պաշտպանիչ շերտ ապահովելով և համակարգվելու է տեղական իշխանությունների հետ: 7) Հանված ասբեսթը չի կարող վերաօգտագործվել
Ձ. Ազդեցության ենթարկված անտառներ, ճահճային տարածքներ և/կամ պահպանվող տարածքներ	Թունավոր/վտանգավոր թափոնների տնօրինում	1) Բոլոր վտանգավոր/թունավոր թափոնները ժամանակավորապես պահեստավորեք ապահով տարաների մեջ՝ համապատասխան նշում կատարելով դրանց բաղադրության, առանձնահատկությունների ու տնօրինման մասին 2) Վտանգավոր նյութերի տարաները պետք է տեղակայվեն այնպիսի տարայի մեջ, որը պաշտպանված է կաթոցներից, որպեսզի արտահոսք ու լուծազատում չլինի 3) Թափոնները պետք է փոխադրվեն համապատասխան լիցենզիա ունեցող փոխադրողների կողմից ու հասցվեն այդ թափոնները թնօրինող լիցենզավորված կառույց 4) Թունավոր բաղադրիչներով ներկեր կամ լուծիչներ կամ կապարային հիմքով ներկեր չեն կարող գործածվել
	Պաշտպանության միջոցառումներ	1) Բնաշխարհը, ճահճային տարածքները, պահպանվող տարածքները, որոնք գտնվում են աշխատանքների վայրի անմիջական հարևանությամբ չպետք է վնասվեն ու շահագործվեն: Անձնակազմին խստիվ կարգելի զբաղվել որսով, սնունդ հայթայթելով, ծառահատմամբ կամ այլ վնասակար գործունեությամբ 2) Աշխատանքների վայրի անմիջական հարևանությամբ գտնվող խոշոր ծառերի հաշվառում ու գրանցում կկատարվի, խոշոր ծառերին համապատասխան նշում կարվի, դրանք ցանկապատի մեջ կառնվեն, միջոցներ կձեռնարկվեն դրանց արմատային համակարգը չվնասելու ու ծառերը պաշտպանելու ուղղությամբ 3) մաքրման ենթակա բուսականությունը պետք է հետագոտվի տեսակային կազմի համար, և պետք է խուսափել Կարմիր գրքում ներառված ցանկացած տեսակներից: 4) Հարակից ճահճային տարածքներն ու գետ/գետակները պետք է պաշտպանվեն շինահրապարակի արտահոսքերից՝ եռօրյա լի ու նստվածքների կանխման համապատասխան միջոցներով, որոնք ներառում, սակայն

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏԲ	ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱՆԿ
		չեն սահմանափակվում հարդի հակերով ու տիդմի պատնեշներով 5) Հարակից տարածքներում որևէ տեղ հող վերցնելու համար փոսեր փորել, քարհատել կամ որպես աղբավայր օգտագործել առանց համապատասխան լիցենզիայի չի թույլատրվում, հատկապես պաշտպանվող տարածքներում
Կենսաբազմազանության վրա ազդեցություն	Բուսական աշխարհ	Ա)Նվազագույնի հասցնել ազդեցությունները բույսերի վրա՝ պլանավորելով և իրականացնելով հողային աշխատանքների մեծ մասը բուսականության ակտիվ շրջանից դուրս (եթե շինարարական աշխատանքները պետք է կատարվեն բնական լանդշաֆտների ներսում կամ մոտակայքում)։ Բ) Խստորեն վերահսկել բուսականության մաքրումը վերանորոգված գծերի երկայնքով՝ կանխելու նշա] ta8a]qic դուրս ազդեցությունները։ Գ) մաքրման ենթակա բուսականությունը պետք է հետազոտվի տեսակային կազմի համար, և Կարմիր Գրքում ներառված ցանկացած տեսակներից պետք է խուսափել։ Դ)Ընտրված տեսակների պահպանման և գոյատևման երկարաժամկետ միջոցառումները պետք է նախատեսվեն և գնահատվեն ծրագրի նախագծում։
	Կենդանական աշխարհ	Ե) Նվազեցնել կենսամիջավայրերի խախտումը՝ շինարարական աշխատանքները սահմանափակելով երթուղային միջանցքով։ Պատշաճ կերպով արգելել մեքենաների/տեխնիկայի տեղաշարժը և շինարարական նյութերի/թափոնների անխնամ տեղադրումը նախատեսվող տարածքից դուրս։ Զ) Հողային աշխատանքների ժամանակացույց պետք է մշակվի, որպեսզի կանխվի այդ աշխատանքների իրականացումը կենդանիների ձմեռային հանգստի և բազմացման ընթացքում։
Է. Բժշկական թափոնների հեռացում	Բժշկական թափոնների տնօրինման ենթակառուցվածք	1) Կապալառուն ազգային կանոնակարգերի համաձայն ապահովում է, որ նոր կառուցված և/կամ վերակառուցված բուժհաստատությունների ընթացքում («Գյուլբենկյան շենք») ունենան բժշկական թափոնների տնօրինման ու օգտահանումը համապատասխան ենթակառուցվածքներ իրականացվի չափորոշիչների համաձայն, որոնք ներառում են, սակայն չեն սահմանափակվում հետևյալով. Առանձնացված բժշկական թափոնների տնօրինման հատուկ հարմարություններ (այդ թվում՝ սուր արագաներ, մարդկային հյուսվածքներ կամ

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏՐ	ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱԿ
		մարմնի հեղուկներ) մնացած թափոններից/աղբից առանձին 2) Բժշկական թափոնների առանձին պահեստավորման հարմարություններ 3) Եթե տեղում մշակման աշխատանքներ են նախատեսվում, ապա թափոնների հեռացման համապատասխան տարբերակների առկայություն ու գործարկում Եթե գործունեությունը ներառում է բուժման գործընթաց, ապա պետք է առկա լինեն հեռացման համապատասխան տարբերակներ, ներառյալ պայմանավորվածություններ բժշկական թափոնների մշակման համար լիցենզավորված համապատասխան կազմակերպության հետ:
Ը. Երթևեկության ու հետիոտների անվտանգություն		1) Կապալառում ազգային կանոնակարգերի համաձայն ապահովում է շինահրապարակի անվտանգությունն ու շինարարությանն առնչվող երթևեկության կարգավորումը: Մա ներառում է, սակայն չի սահմանափակվում հետևյալով. 2) Ցուցանակների, նախազգուշական նշանների, արգելափակոցների ու երթևեկության ուղղությունների շեղումները ցույց տվող նշանների տեղադրում. Շինահրապարակը հստակ տեսանելի կլինի և հանրությունը նախազգուշացված կլինի հնարավոր վտանգների մասին 3) Երթևեկության կառավարման համակարգ ու անձնակազմի ուսուցում, հատկապես շինահրապարակ մուտք գործելու ու մոտակայքում խիտ երթևեկության դեպքերի պարագայում. Հետիոտների համար ապահով անցումների ապահովում այն վայրերում, որտեղ շինարարության հետ կապված երթևեկությունը անհարմարություններ է ստեղծում 4) Աշխատաժամերի համապատասխանեցում տեղի երթևեկության օրինաչափություններին, օրինակ՝ պիկ ժամերին կամ անասունների անցնելու ժամերին խուսափել փոխադրումների մեծ ծավալներից 5) Շինահրապարակում երթևեկության ակտիվ կարգավորում ուսուցանված ու տեսանելի աշխատակիցների կողմից՝ հանրության ապահով անցումն ապահովելու համար 6) Վերանորոգման աշխատանքների ընթացքում ապահով ու շարունակական հասանելիության ապահովում դեպի գրասենյակային տարածքներ, խանութներ ու տներ, եթե շենքը շարունակում է հասարակության համար բաց մնալ:
Էրոզիայի վերահսկում		Լանջերի պաշտպանությունը ձեռք է բերվում ափերի խտացման, կարևոր հատվածներում

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏԲ	ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱԼԿ
		քարերով ամրացման կամ բուսական կայունացման միջոցով: • Հողի բուսաշերտը հեռացնել և պահել՝ հետագայում տարածքի վերականգնման համար օգտագործելու համար • Ավելորդ նյութերն օգտագործել դեգրադացված տարածքների վերականգնման նպատակով:
Աղստև գետի պահպանություն	Պղտորություն	a) Գետերի և/կամ գաբիոնների երկայնքով ափերի երկայնքով նստվածքային թակարդներ՝ էրոզիայի ենթարկված նստվածքները զտելու համար. b) Էրոզիայի դեմ պայքարի միջոցներ, վերը նշվածի համաձայն
	Աղտոտվածություն	c) Տրանսպորտային միջոցների և մեքենաների սպասարկումն արգելվում է ջրային մարմինների անմիջական հարևանությամբ. d) Տրանսպորտային միջոցների և սարքավորումների տեխնիկական սպասարկումն ու լիցքավորումը պետք է իրականացվեն հատուկ անթափանց հատակով և արտահոսքերը կանխարգելող տարածքում՝ եթե դրանք տեղի ունենան: e) Համաձայնագրեր լիցենզավորված ընկերությունների հետ, եթե այդպիսիք կան, նավթամթերքներով ներծծված թափոնների յուղերի և ավազի/խիճի հեռացման և մշակման/ախտահանման համար: f) Արգելել շինարարական թափոնների, քիմիական կամ վտանգավոր նյութերի արտահոսքը գետ: g) Վարարումների ռիսկի կառավարման համար պետք է օգտագործվեն տեղական լուծումներ և իրականացվեն տեղական իշխանությունների և կարգավորողների հետ խորհրդակցելով և համակարգելով: h) Վերականգնման աշխատանքների ընթացքում խուսափել ինվազիվ բույսերի տեսակներից: i) Նվազագույնի հասցնել շինարարությունը խոցելի տարածքներում՝ ընտրելով համապատասխան վայրեր կամուրջների համար: j) Օգտագործել այնպիսի շինարարական տեխնիկա, որոնք սահմանափակ ազդեցություն

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏՐ	ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱԼԿ
		կունենան ջրային միջավայրերի և շրջակա լանդշաֆտի վրա:
Ը. Սոցիալական ռիսկի կառավարում	Հանրային կապերի կառավարում	1) Նշանակել տեղական կապի անձ, որը պատասխանատու է տեղական բնակչության հետ կապի և հարցումների/բողոքների ստացման համար: 2) Ներդնել ԲՄ և պահպանել ԲՄ մատյան բոլոր ազդակիր համայնքներում և շինհրապարակներում: 3) Խորհրդակցել տեղական համայնքների հետ՝ արտաքին աշխատուժի և տեղական բնակչության միջև հնարավոր հակամարտությունները բացահայտելու և ակտիվորեն կառավարելու համար: 4) Բարձրացնել տեղական համայնքի իրազեկվածությունը սեռական ճանապարհով փոխանցվող հիվանդությունների ռիսկերի մասին, որոնք կապված են արտաքին աշխատուժի առկայության հետ և ներառել տեղական համայնքներին իրազեկման միջոցառումներում: 5) Ոռոգման սեզոնից հետո պլանային աշխատանքները հնարավորության սահմաններում՝ ծառայության խափանումներից խուսափելու/նվազագույնի հասցնելու համար: Տեղի բնակչությանը տեղեկացնել շինարարության և աշխատանքային գրաֆիկների, ծառայությունների ընդհատումների, երթևեկության շրջանցման երթուղիների և ավտոբուսի ժամանակավոր երթուղիների, պայթեցման և քանդման մասին, ըստ անհրաժեշտության: 6) Սահմանափակել շինարարական աշխատանքները գիշերային ժամերին: Անհրաժեշտության դեպքում ուշադիր պլանավորել գիշերային աշխատանքը և նախօրոք տեղեկացնել տուժած համայնքին: 7) Պատշաճ կերպով սահմանազատել և ցանկապատել աշխատավայրը: 8) Մշակովի հողատարածքներում կամ որևէ տեսակի մասնավոր սեփականությունում շինանյութերի և թափոնների ժամանակավոր պահեստավորում չիրականացնել: 9) Տարածքներ հատկացնել շինանյութերի և թափոնների ժամանակավոր պահպանման համար, որպեսզի չխոչընդոտվի երթևեկության և հետիոտների ազատ տեղաշարժին: 10) Կապալառուի կողմից պատահական վնասները վերականգնվում են/վերականգնվում:
	Աշխատանքի կառավարում	1) Հնարավորության սահմաններում չտեղադրել աշխատանքային ճամբարներ տեղական համայնքներին մոտ:

ԱՇԽԱՏԱՆՔ	ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ/ՊԱՐԱՄ ԱԵՏԲ	ՄԵՂՄԱՅՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՍՏՈՒԳԱՑԱԼԿ
		2) Տեղորոշել և գործարկել աշխատողների ճամբարները՝ խորհրդակցելով հարևան համայնքների հետ: 3) Հնարավորության սահմաններում հավաքագրել ոչ հմուտ կամ կիսահմուտ աշխատողների տեղական համայնքներից, այդ թվում՝ կանանց: Որտեղ և երբ հնարավոր է, պետք է տրամադրվի աշխատողների հմտությունների վերապատրաստում՝ տեղական բնակչության մասնակցությունը բարձրացնելու համար: 4) Աշխատանքի վայրում ապահովել համապատասխան սանիտարական պայամներ (զուգարաններ և լվացվելու տարածքներ) տաք և սառը հոսող ջրի, օձառի և ձեռքի չորացման սարքերի համապատասխան միջոցներով: Ստեղծել ժամանակավոր սեպտիկ հորով համակարգ ցանկացած բնակելի աշխատանքային ճամբարի համար՝ առանց մոտակա ջրահոսքերի աղտոտման: 5) Բարձրացնել աշխատողների իրազեկվածությունը տեղի բնակչության հետ ընդհանուր հարաբերությունների կառավարման վերաբերյալ, սահմանել վարքագծի կանոններ՝ համահունչ միջազգային պրակտիկային և խստորեն կիրառել դրանք՝ ներառյալ աշխատողներին աշխատանքից ազատելը և համապատասխան մասշտաբի ֆինանսական տույժերը:

ՄԱՍ Դ: ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ՊԼԱՆ

Աշխատանք	Որն է	Աշխատանք	Ո՞րն է	Աշխատանք	Ո՞րն է	Աշխատանք
ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՓՈԻԼ (այս բաժինը լրացնելու համար օգտվեք ստորև ներկայացվող տեղում մոնիթորինգի անցկացման ստուգացանկից)						
1.						
2.						
n.						
ՇԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ ՓՈԻԼ						
1.						
2.						
n.						

Հավելված 6

Տեղում ամենամյա բնապահպանական մոնիթորինգի անցկացման ստուգացանկ

Գտնվելու վայրը					
Կապալառուի անվանումը					
Վերահսկողի անվանումը					
Տեղայցի ամսաթիվը					
Շինարարական աշխատանքների կարգավիճակը					
Ստուգման ենթակա փաստաթղթեր ու աշխատանքներ	Կարգավիճակ				
	Ա յո	Մաս ամբ	Ոչ	Կիր առելի չէ	
Կապալառուին ունի բնական պաշարներ արդյունահանելու լիցենզիա					
Կապալառուին ունի բետոնի/ասֆալտի գործարան շահագործելու թույլտվություն					
Կապալառուին ունի համաձայնագիր թափոնների վերջնական հեռացման վերաբերյալ					
Կապալառուին ունի համաձայնագիր ծառայություն մատուցողի հետ տարածքից կենցաղային աղբը հեռացնելու վերաբերյալ					
Շինհրապարակը ցանկապատված է ու համապատասխան նախագգուշացնող նշաններն ամրացված են					

Աշխատանքները չեն խոչընդոտում հետիոտների տեղաշարժին ու մեքենաների երթևեկությանը, կամ ժամանակավոր այլընտրանքային ճանապարհ է ապահովված					
Աշխատանքային ժամերի պահանջներին հետևում են					
Շինարարական տեխնիկական ու սարքավորումները սարքին տեխնիկական վիճակում են (չկան ավելորդ արտանետումներ ու աղմուկ, վառելիքի կամ յուղերի արտահոսք)					
Շինանյութերն ու թափոնները տեղափոխվում են ծածկված թափքով մեքենաներով					
Չափից դուրս փոշոտ աշխատանքների պարագայում շինհրապարակը ջրվում է					
Կապալառուի ճամբարը կամ հենակետը ցանկապատված է. նախատեսված են թափոնների ժամանակավոր պահեստավորման ու մեքենաների/տեխնիկայի տեխսպասարկման տեղեր					
Կապալառուի հենակետում կա ջրամատակարարում և սանհանգույց					
Կապալառուի հենակետում կան առաջին օգնության և հրշիջման փաթեթներ					
Աշխատողները կրում են համազգեստ ու համապատասխան պաշտպանական արտահագուստ՝ ըստ տեխնոլոգիական գործընթացի (ձեռնոցներ, սաղավարտներ, շնչուղիները պաշտպանող դիմակներ, ակնոցներ և այլն)					
Մեքենաների ու սարքավորումների տեխսպասարկման ու					

վառելիք լցնելու տեղերում կա անթափանց ծածկոց՝ վթարային կամ շահագործման արտահոսքերից զերծ պահելու համար					
Մեքենաներն ու սարքավորումները լվացվում են բնական ջրի աղբյուրներից հեռու ու այնպես, որ այդ հեղուկը չթափվի/չհոսի դեպի բնական ջրային միջավայր					
Շինարարական աղբը թափվում է բացառապես այդ նպատակի համար նախատեսված վայրերում					
Բնական շինանյութերի արդյունահանումը տեղի է ունենում լիցենզիայում նշված պայմանների խստիվ պահպանմամբ					
Ավելորդ նյութերը կամ փորման աշխատանքների ժամանակ հանված հողը առանձին պահվում են, հետագայում ետլիցքի ու տեղանքը նախկին տեսքի վերադարձնելու համար՝ ըստ անհրաժեշտության					
Աշխատանքները կասեցվել են պատահական գտածոներ հայտնաբերելու դեպքում և մշակութային ժառանգության համար պատասխանատու մարմինները իրազեկվել են այդ մասին					
Ֆիզիկական աշխատանքների ավարտից հետո տեղանքի ու կապալառուի հենակետը մաքրվել են, տարածքը բարեկարգվել է՝ շրջապատի հետ ներդաշնակ					
Բողոքների լուծման տեղեկատվությունը հասանելի է ազդակիր համայնքին (վահանակ, թերթիկներ և այլն)					
Վարվում է Բողոքների գրանցամատյան, բողոքները գրանցվում են					
Պատահական վնասները հասցված կապալառուի կողմից					

վերացվել են					
Տարաբնակեցման ազդեցությունների առկայության դեպքում փոխհատուցումները տրվել են մինչև շինարարական աշխատանքների մեկնարկը					

Հավելված 7

ԲՍԿԸ իրականացման կողմնորոշիչ ծախսեր

Գործունեություն	Կողմնորոշիչ արժեք (\$)	Նշումներ
Շահակիրների ներգրավում և խորհրդատվություն ԲՍԿԸ-ի համար	-	Ծախսը ներառված է ՇՆՊ բյուջեում
Տեղական շրջակա միջավայրի ազդեցության գնահատում (ՇՄԱԳ) և դրական եզրակացության ստացում	-	Առաջին 18 ամսում պլանավորված 5 ենթածրագրերից 3-ն արդեն ունեն դրական շրջակա միջավայրի ազդեցության գնահատման եզրակացություն, մյուս 2-ի համար դա պարտադիր չէ՝ համաձայն ազգային օրենսդրության
Յուրաքանչյուր ծրագրի համար շրջակա միջավայրի և սոցիալական գործիքների (ԲՍ) պատրաստում նախագծողի կողմից	2000	5 ենթածրագրի համար նախատեսվում է ԲՍԿՊ պատրաստում
Շահակիրների ներգրավվածություն և հանրային քննարկում ենթածրագրի շրջակա միջավայրի և սոցիալական գործիքների վերաբերյալ	-	Նախատեսված ծախսը ներառված է ՇՆՊ բյուջեում
Յուրաքանչյուր ենթածրագրի համար (ԲՍԿՊ) վերաբերյալ քննարկում և կարողությունների զարգացում պայմանագրային կազմակերպությունների հետ	-	Նախատեսված ծախսը ներառված է ՇՆՊ բյուջեում
Հանրային քննարկումներ ենթածրագրի շրջակա միջավայրի և սոցիալական փաստաթղթերի վերաբերյալ	-	Նախատեսված ծախսը ներառված է ՇՆՊ բյուջեում

18 ամսվա ընթացքում 5 ենթաձրագրի համար ԲՄ մեղմացման միջոցառումներ (օրինակ՝ անհատական պաշտպանիչ միջոցներ (ԱՊՄ), տարածքի ջրցան, ցանկապատում և սահմանազատում և այլն)	122400	ԲՄԱԱ միջոցառումները կազմում են յուրաքանչյուր ենթաձրագրի ընդհանուր շինարարական ծախսերի 3%-ը: Միջոցառումների կոնկրետ ծախսերը կճշգրտվեն՝ հիմնվելով վերջնական նախագծերի վրա և կներառվեն ընդհանուր շինարարական բյուջեում
ՀՏԶՀ-ի ԲՄ մասնագետների կողմից ամսական մշտադիտարկում	17000	Արժեքը հաշվարկված է 5 ենթաձրագրի համար 18 ամսվա ընթացքում
Տեխնիկական վերահսկողության մշտադիտարկում և հաշվետվություններ	6000	Ծախսը հաշվարկված է 5 ենթաձրագրի համար՝ 18 ամսվա ընթացքում (Աղավնաձոր, Դվինի թանգարան, Ջերմուկի Ջրվեժ տանող ճանապարհի վերականգնում, Դաշտադեմի ամրոցի վերանորոգում, Գորիս (Մերո Խանգաղյանի տուն-թանգարան))
Տարեկան վերապատրաստումներ և կարողությունների զարգացում ԲՄԱԱ վերաբերյալ՝ Ծրագրի պայմանագրային կազմակերպությունների և խորհրդատուների անձնակազմի համար	-	Նախատեսված ծախսը ներառված է ՇՆՊ բյուջեում
Թափոնների տեղափոխում լցակույտ	56100	5 ենթաձրագրի համար միջինացված արժեք
Ընդհանուր ծախս (ԱՄՆ դոլար)	203,500	Ծախսերի գնահատումը հիմնված է Ծրագրի մեկնարկից սկսած առաջին 18 ամսվա ընթացքում հինգ ենթաձրագրերի համար նախատեսված գնման պլանի վրա

Հավելված 8

ԲՄ ազդեցությունների մեղմացման պլան-մատրիցա

Փուլ	ԲՄ ռիսկեր/ազդեցություններ	Մեղմացման միջոցառումներ	Մշտադիտարկման հաճախականություն	Պատասխանատու
Նախքան շինարարության մեկնարկը	Հողի ձեռքբերում և տարաբնակեցում	Իրականացնել հողերի ձեռքբերման և վերաբնակեցման պլանավորում՝ համաձայն Վերաբնակեցման շրջանակային (ՎՇ): Ապահովել փոխհատուցում և կենսապահովման վերականգնում, որտեղ անհրաժեշտ է	Մինչև շինարարություն	ԷՆ, ՀՏՁՀ, տեղական իշխանություններ
	Շահակիրների ներգրավում	Իրականացնել Շահակիրների կողմերի ներգրավման պլանը (ՇՆՊ), կազմակերպել հանրային քննարկումներ և հրապարակել նախագծի վերաբերյալ տեղեկատվություն	Մինչև շինարարություն	ՀՏՁՀ, տեղական իշխանություններ
Շինարարություն	Օդի աղտոտում (փոշի, մեքենաների արտանետումներ)	Ջրիցանում, տրանսպորտային միջոցների և տեխնիկայի կանոնավոր պահպանում: Օգտագործել ցածր	Կանոնավոր	Կապալառու

Փուլ	ԲՄ ռիսկեր/ազդեցություններ	Մեղմացման միջոցառումներ	Մշտադիտարկման հաճախականություն	Պատասխանատու
		արտանետումներով շինարարական սարքավորումներ		
	Ջրի աղտոտում (տեղատափ, արտահոսքեր, տիղմի կուտակում)	Վտանգավոր նյութերի պատշաճ պահեստավորում, տիղմի գտիչների օգտագործում	Շաբաթական	Կապալառու
	Հողի աղտոտում (նավթային արտահոսքեր, վտանգավոր թափոններ)	Վտանգավոր թափոնների պատշաճ հեռացում	Շաբաթական	Կապալառու

Փուլ	ԲՄ ռիսկեր/ազդեցություններ	Մեղմացման միջոցառումներ	Մշտադիտարկման հաճախականություն	Պատասխանատու
	Աշխատանքային առողջություն և անվտանգություն	Կազմակերպել կանոնավոր ստուգայցեր	Ամսական	Կապալառու, ՀՏՁ
	Համայնքի առողջություն և անվտանգություն	Տեղադրել ցուցանակներ, անվտանգության արգելապատնեշներ և երթևեկության կարգավորման միջոցներ շինհրապարակի շուրջ	Շաբաթական	Կապալառու
	Թափոնների կառավարում	Իրականացնել տարածքային հատուկ թափոնների կառավարման պլան (ԹԿՊ), ապահովել շինարարական թափոնների պատշաճ հեռացում	Շաբաթական	Կապալառու, ՀՏՁ
	Կենսաբազմազանություն և մշակութային ժառանգության ազդեցություններ	Հետևել Պատահական գտածոների ընթացակարգին, և խուսափել էկոլոգիական զգայուն տարածքներից		Ըստ անհրաժեշտության
Մշտադիտարկում և հաշվետվողականություն	ԲՄ համապատասխանության կանոնավոր ստուգումներ	Կազմակերպել ԲՄ կատարողականի պարբերական գնահատումներ	Կիսամյակային	ՀՏՁ, ՀԲ

Հավելված 9

ԲՄԿԸ-ի նախագծի վերաբերյալ իրականացված հանրային քննարկման արձանագրություն